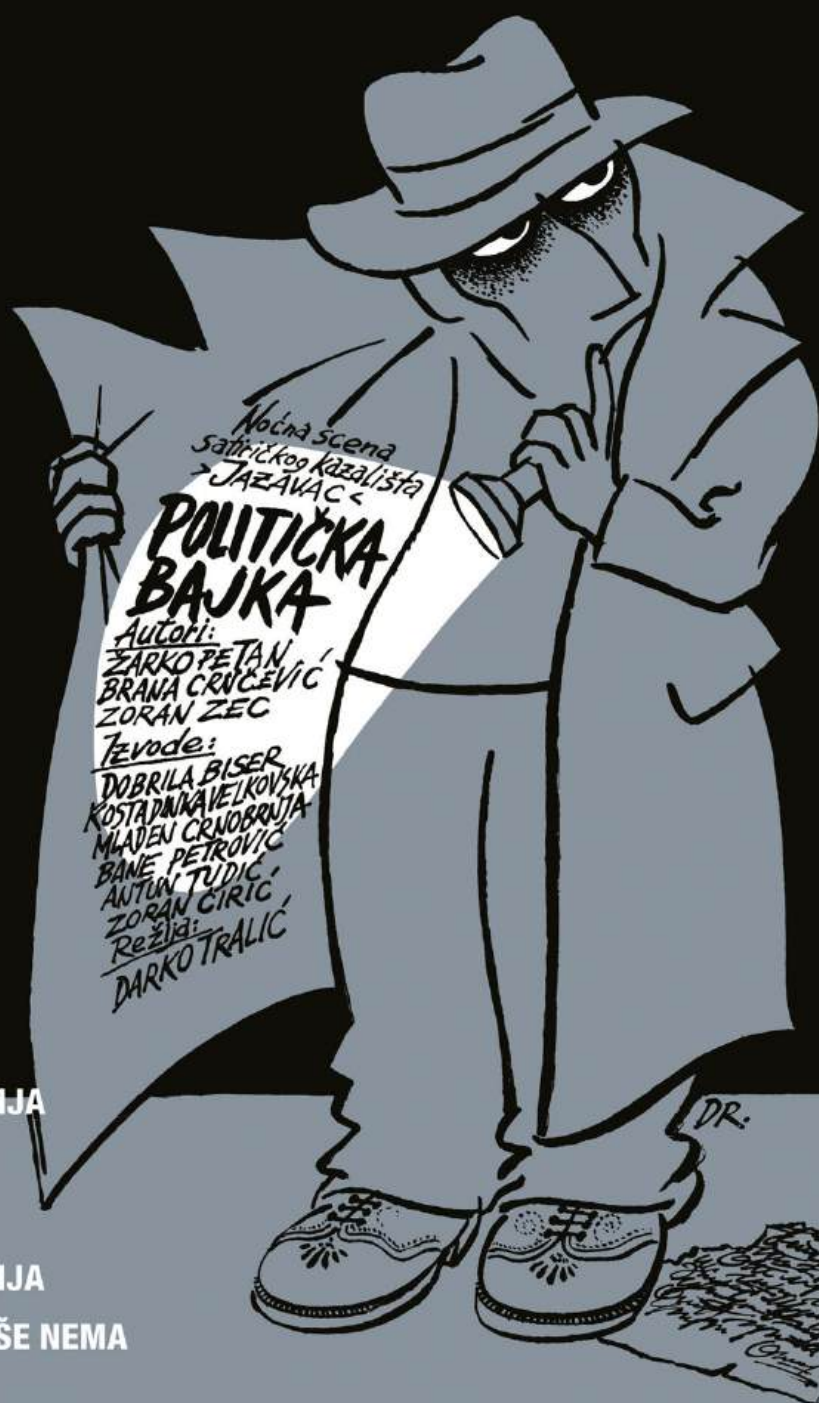

ISSN 1331 - 5439

PROČJEŃETA

161

MAJ 2021

EPISKOP GRIGORIJE UZ ODAR EPISKOPA ATANASIJA
INTERVJU: GLUMAC JOVO MAKSIĆ
ESEJ: U SPOMEN VELIKIM KOMPOZITORIMA
IZLOŽBA: NEDELJKO DRAGIĆ, DIZAJN I ILUSTRACIJA
MILOŠ KORDIĆ: O JABUKAMA KAKVIH NIGDJE VIŠE NEMA

просвјета

НОВИНЕ ЗА КУЛТУРУ

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.skd-prosvjeta.hr, www.casopis.skd-prosvjeta.hr

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

ПОМОБНИК ГЛАВНОГ УРЕДНИКА:

Горан Борковић

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Илустрација Недељка

Драгића са плаката *Политичка бајка*

ШТАМПА: Kerschoffset

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је суфинансиран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

итпресут

Послије људи

Вијести су, заправо, добре и можда би требало остати на томе, не тражити увијек и у свему тамну страну. Укратко: неки дан нас је обрадовала вијест да је „Просвјетиној“ библиотеци из депоа Повијесног музеја коначно враћен преостали контингент књига из оне наше злосретне библиотеке; по ратној несрећи створене, по нашем незнању растурене. Чини се да су хрватске културне институције, којима је њен фонд и без њихове жеље био додијељен, задржале само највредније од онога што није враћено епархијама СПЦ-а, пакрачком и горњокарловачкој, 80-их година прошлог стољећа. Након што су сви изабрали што им је припадало, или их је занимало, остало је 4 – 5000 свезака, на свој начин занимљива мјешавина. По свом поријеклу она је доминантно српска; дупликати разних извјештаја, распарена годишта часописа, слабије очувани примјерци, распарена кола СКЗ, нешто руске литературе, у оригиналу и преводима. Другу велику скупину, дуг времену настанка фонда, чини стаљинско књижевно и публицистичко племе. Од Лењинових сабраних дјела, зборника типа Лењин и Стаљин о ..., литературе оног времена, часописа „Славенско братство“, ратних чланака Шолохова и Алексеја Толстоја. Међу њима и први свезак Стаљинових „Дјела“ на српскохрватском из 1949. године. Трећа скупина је могла бити нарочито занимљива, да је сва припала нама. У својом суштинском непланирани фонд српске загребачке библиотеке ти су распарени свесци, отиснути на лошој раној хартији, ушли по праву побједника који су 8. маја ушли у Загреб. То је несређена хрпа усташке промицбене и остале литературе, Хитлерових раних наредби, антикомунистичког штива сваке врсте, пучких пјесника из Дервенте који у стиховима величају своје момке у црном.

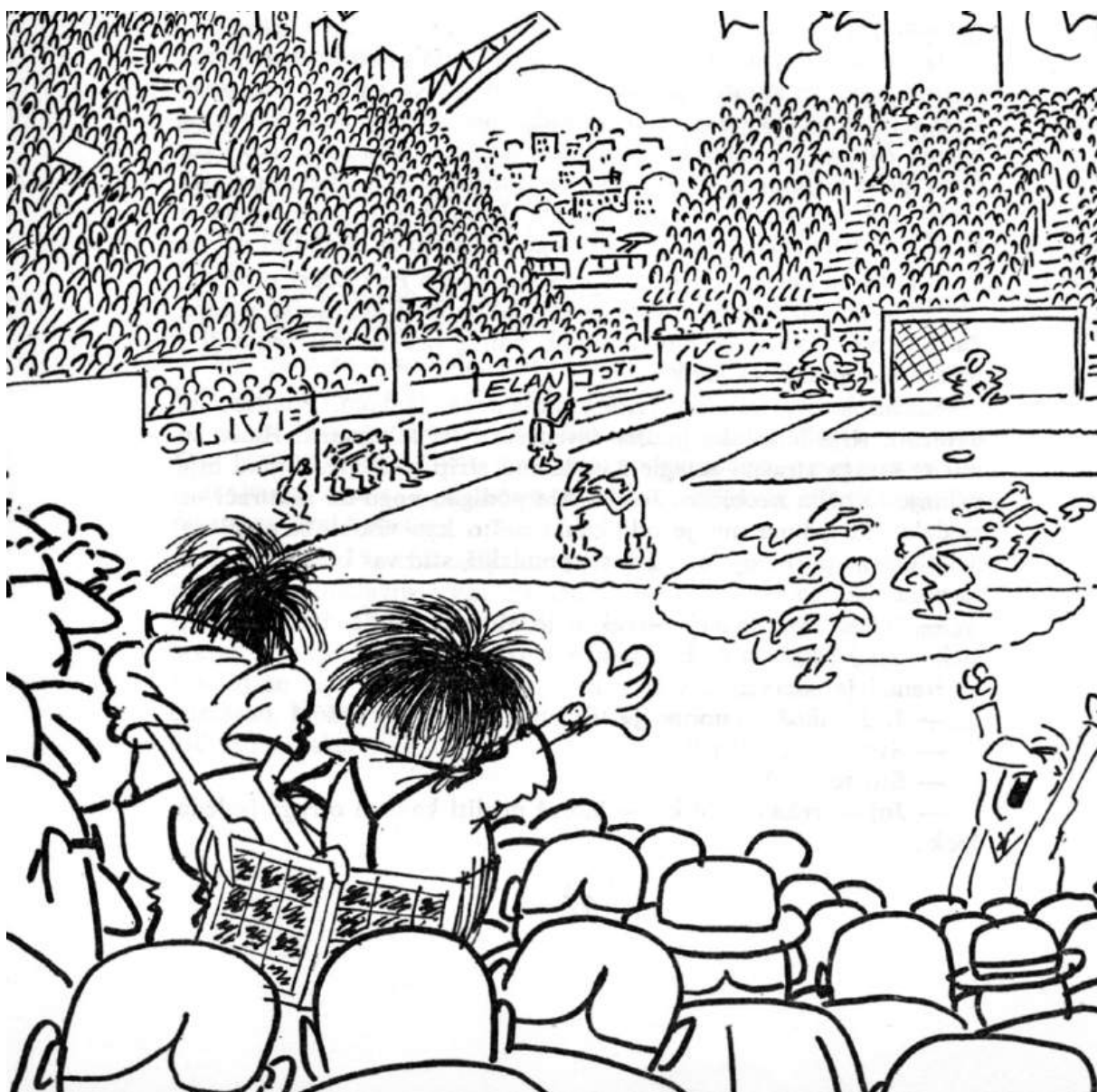
Како год било, овај фонд сад представља историјско утемељење „Просвјетине“ библиотеке, створене 90-их година као институције у оквиру владајуће мањинске идеологије и политике. Све вријеме у четврт стољећа њеног трајања, а процес је задњих година убрзан, она прима донације „у ћирици“ из станова проријеђених загребачких Срба; који продају већи стан и селе у мањи у којем нема мјеста за књиге; селе у Србију па рјешавају стечевину; и најчешће, стари су и немају коме оставити књиге на ћирици. Као мало гдје, судбина књиге слиједи у стопу судбину заједнице. Како ни једној библиотеци не треба све оно што имају у својим становима њени потенцијални корисници, ствара се лоша врста зачараног круга и библиотека се полако претвара у споменик једне скрајнуте, али књигољубиве и књизи одане културе.

Посјетили смо ових дана Пакрац, на позив владике Јована, којег смо походили у већ добрано обновљеном епархијском двору. Он је већ уредио и припремио једну од централних дворана у том комплексу за библиотеку. Књиге стоје у пакетима, добра половина њих је кратко вријеме припадала спомињаној „Просвјетиној“ библиотеци. Кад се смјесте у ормаре, биће то свакако најљепша српска библиотека у Хрватској. О њеној вриједности не треба трошити ријечи, стварао ју је низ пакрачких епископа, којима ништа у европској култури није било страно. Владика је уредио и собу за студијски рад и просторију за библиотекара.

Ових дана и Наташа Десница борави у Исламу Грчком, породица је прегла да као идући корак у обнови двора Јанковића – Десница уреди породичну библиотеку, коју су на размеђу свјетова стварале генерације образованих људи из тих породица.

И ту се прича не завршава, али су нам ова три примјера довољна за закључак. Сад кад нема људи, много тога је могуће. Утолико је и добра вијест, заиста добра вијест.

(В)

Ilustracija Nedeljka Dragića za knjigu *Kauboji* biblioteke Vjeverica

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESI

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta2@gmail.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun SKD Prosvjeta IBAN: HR3324020061100996867.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s naznakom "za časopis *Prosvjeta*" radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis *Prosvjeta* iz inostranstva se vrše na IBAN HR3324020061100996867 SWIFT: ESBCHR22 s naznakom "za časopis *Prosvjeta*".

Pretplata za zemlje Evropske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

pretplata

- 04 OD SRETENJA DO VASKRSA**
Nenad Jovanović
HRONIKA
- 09 BOGU SE NASLUŽIO I RODU ODUŽIO**
Episkop Grigorije
UZ ODAR EPISKOPA ATANASIJA
- 11 SVETI VLADIKA JAKŠIĆ**
Milan Čimeša
CRKVA
- 13 ZAKAŠNJELA REAKCIJA**
Siniša Tatalović
PANDEMIJA COVID-19
- 15 REVIZIONIZAM I OTPAD**
Milan Čimeša
PROBLEMI SA CENTROM ZA GOSPODARENJE
OTPADOM NA BABINOJ GORI
- 17 GRAFIT**
Goran Babić
RASPRAVE O NOTORNOM (32)
- 18 DVOSTRUKI KRITERIJI**
Goran Borković
SPORT, SLUČAJ NK VUTEKS-SLOGA
- 20 TREBA DA BUDEMO LJUDI**
Bojan Munjin
INTERVJU, GLUMAC JOVO MAKSIĆ
- 25 O NAŠEM JEZIKU**
Mladen Blažević
DRUŠTVO, SUDBINA JEZIKA
- 27 MAJSTOR KRAJNOSTI**
Željko Luketić
IZLOŽBE, NEDELJKO DRAGIĆ:
DIZAJN I ILUSTRACIJA 1969 – 1991.
- 32 UMREŽAVANJE IZGRAĐENOG
I PRIRODNOG ŽIVOTA**
Bojan Krištofić
IZLOŽBE, EQUILIBRIUM I ZRNO-19
- 34 KAKO I ŠTO: ZAJEDNO O SAVJESTI,
KRIVNJI I ODGOVORNOSTI**
Igor Ružić
KAZALIŠTE, KNJIGA POLITIČKO POZORIŠTE
OLIVERA FRLJIĆA: OD EMPATIJE DO SIMPATIJE
- 37 SLIKANI KRST IZ DRNIŠA**
Branko Čolović
BAŠTINA
- 44 TAJNE SKRADINSKOG ARHIVA**
Milorad Savić
BAŠTINA
- 49 TRI PRIMJERA**
Čedomir Višnjić
IZ PLAŠČANSKE PISMOHRANE
- 53 LAKU NOĆ SVIRAČI**
Đorđe Matić
ESEJ, U SPOMEN VELIKIM KOMPOZITORIMA
- 58 KAKO JE SVE ZAISTA BILO**
Dušan Ivanić
KNJIGE, PARUSIJA, GLASOVI ISPOD PAPERATI
- 61 OTPOR LICEMERJU
U KNJIŽEVNOSTI**
Nikola Živanović
UZ ODLAZAK ĐORĐIJA VUKOVIĆA (1943 – 2020)
- 64 O JABUKAMA KAKVIH
NIGDJE VIŠE NEMA**
Miloš Kordić
ESEJ
- 68 IN MEMORIAM
MILUTIN DEDIĆ (1935 - 2021)**
Đorđe Matić
- 69 IN MEMORIAM
DARA SEKULIĆ (1930 - 2021)**
Đorđe Matić
- 70 PANOPTIKUM**
Goran Borković

OD SRETENJA DO VASKRSA

Nenad Jovanović

SRETENJSKI ŠAH MAT – Neki su Sretenje, crkveni praznik i Dan državnosti Republike Srbije obilježili izložbom slika, a negdje su, kao u Rijeci, taj datum obilježili šahom. Riječki pododbor "Prosvjete" u svojim prostorijama osnovao je šahovski klub i priredio šahovski "Turnir osmorice" uz pridržavanje svih uputa Nacionalnog stožera civilne zaštite i sigurnosnih mjera. Na turniru su sudjelovali predstavnici brojnih nacionalnih udruženja u Rijeci – bošnjačke, crnogorske, mađarske, slovačke, srpske i hrvatske nacionalnosti. Najbolji je bio Andraš Maraci iz Demokratske zajednice Mađara Rijeka, drugi je bio Ante Kunac, a treći Đuro Čakardić.

OGULINSKI CRTEŽI – U prostorijama gradskog VSNM-a Ogulin 23. februara organiziran je prijem za djecu učesnike nagradnog natječaja, koji su povodom novogodišnjih i božićnih praznika organizirali VSNM i ogulinski pododbor "Prosvjete". Kako nije bilo moguće izabrati najljepše crteže, Organizacijski odbor je odlučio da će nagraditi sve koji su učestvovali na ovom natječaju, pa su svoj djeci uručeni prigodni paketi ili su dostavljeni na njihove adrese. "Pristiglim radovima dokazano je da na području Ogulina ima nadarene djece, na što svi moramo biti ponosni", istaknuo je zamjenik gradonačelnika Neven Ivošević.

MODEL ZA SRPSKI – U Vukovaru je 23. februara u prostorijama Zajedničkog veća opština održan prvi sastanak tima za izradu udžbenika za predmet "Srpski jezik" u nastavi na srpskom jeziku i ćirilicom pismu po modelu A. Prema tekućoj obrazovnoj reformi potrebno je obrazovne materijale, predviđene za ovaj oblik nastave prilagoditi novim zahtjevima. Zato je Prosvjeta d.o.o. za izdavačku djelatnost i trgovinu u komunikaciji s nastavnicima iz istočne Hrvatske i u koordinaciji s Odborom za obrazovanje ZVO-a odlučila krenuti u izradu novog udžbeničkog kompleta za osnovne škole. Za razliku od ostalih nastavnih predmeta, gdje su vršeni samo prijevodi udžbe-

nika, u ovom slučaju predviđen je projekt izrade potpuno novih autorskih naslova za svih osam razreda. S obzirom da bi ovakav posao trebao rezultirati sa šesnaest objavljenih naslova i puno je složeniji od prijevoda hrvatskih izdanja na srpski jezik i ćirilicom pismo, okupljen je brojni nastavnički autorski tim, a predviđena je i suradnja s izdavačkom kućom Kreativni centar iz Beograda. Očekuje se da će posao biti odrađen tokom ove godine, kako bi učenici već u narednoj školskoj godini mogli koristiti nove udžbenike.

OSJEČKA BOJA VUKOVARA – U prostorijama osječkog pododbora "Prosvjete" 5. marta otvorena je izložba "Boja Vukovara", odnosno retrospektiva slika iz likovnih kolonija održanih 2019. i 2020. u pododboru Vukovar. Po riječima predsjednika vukovarskog Pododbora Milenka Živkovića, izložbom je obuhvaćeno 25 slika autora iz Hrvatske, Srbije i BiH. Izložbu su pratile i Nevenka Lukić čitanjem pjesama Živke Komlenac posvećenih bojama Vukovara, Milica Ajduković, članica muzičke sekcije svirkom na klaviru i Nataša Cvijančević, članica književne sekcije koja je čitala svoje pjesme o Vukovaru.

POMOĆ BANJI – Članovi "Prosvjetinog" pododbora "Zapadna Slavonija" iz Pakraca prikupili su preko 7.000 kuna pomoći za svoje kolege na Baniji. Akciji prikupljanja su se odazvali i članovi VSNM-a Lipika i Pakraca. U dogovoru predsjednika pododbora Pakrac Darka Derenja i generalnog sekretara Slobodana Živkovića, koji je kontaktirao pododbore u Petrinji, Glini i Malom Gradcu, kupljeno je 68 prehrambeno-higijenskih paketa. Paketi su 8. marta distribuirani do predsjednika ova tri pododbora zahvaljujući i gradskoj tvrtki Lipkom, koja je besplatno ustupila kombi za prijevoz paketa.

RIJEČKI CVJETIĆI – Povodom Međunarodnog dana žena, uz poruku "Vi ste naš uzor i naš ljepši dio života" u prostorijama riječke "Prosvjete"

upriličeno je druženje i podjela cvijeća, u skladu sa epidemiološkim mjerama. Okupljenima su se obratili Vesna Blanuša, članica Predsjedništva SKD-a "Prosvjeta" Rijeka, generalni konzul Srbije u Rijeci Goran Petrović i predsjednik VSNM-a Primorsko-goranske županije Zoran Stanković koji su naglasili važnost jačanja položaja žena u društvu, nesebične podrške muškaraca na tom putu ali i činjenicu da bi se na takve potrebe moralo podsjećati puno češće nego što je to jednom godišnje, na dan praznika, 8. marta. Prilikom druženja prisutni su se podsjetili na slavne, pomalo zaboravljene Srпкиnje od prve srpske slikarice Katarine Ivanović, preko prve pilotkinje u Srbiji Danice Tomić pa sve do prve srpske doktorice Druge Ljočić.

O ŽENAMA I U DARDI – Pododbor "Prosvjete" u Dardi i Likovna radionica "Petar Dobrović" organizirali su izložbu slika povodom Dana žena i to na temu "Žena". Izložene su umjetničke slike žena novijeg datuma, naslikane povodom ovogodišnjeg obilježavanja Dana žena, kao i one iz fundusa pododbora Darda sa likovnih kolonija održanih u Dardi, ukupno 14 autora.

DRUGARICE I VLADARICE – Borovski pododbor "Prosvjete" za Dan žena pokrenuo je seriju radionica s ciljem prikazivanja života srpskih vladarki iz dinastije Nemanjić, kao i život na dvoru iz tog perioda. U sedmici u kojoj je "pao" Dan žena održane su dvije radionice, a kako je interes i dalje bio prisutan organizacija radionica je nastavljena za sve zainteresirane, bilo da su iz Borova, bilo da su iz drugih mjesta od Negoslavaca do Belog Manastira. Tako će biti sve dok bude postojao interes za radionice. Naravno, zbog epidemije broj učesnika ograničen je na 15 osoba.

– Ove interaktivne radionice imaju za cilj naglasiti ulogu srpskih vladarki, njihov doprinos tadašnjim društvenim okolnostima u kojima su živjele. Kroz priče o njihovim životima, načinu na koji su dolazile na srpski dvor te kako su odlazile s njih. Kako bi se dočarao život na dvoru i način na koji su se zabavljali, prikazani su i dvorski plesovi, pa su prisutni imali mogućnost naučiti korake jednostavnijeg dvorskog plesa. Okusi i mirisi autentičnih začina tog doba dio su priče o bogatoj dvorskoj trpezi, pa su, da bi ih dočarali, prisutnima posluženi medenjaci, čaj sa cimetom i nanom. Za ovu priliku izrađen je i "Dvorski jelovnik" u kojem su navedena jela iz tog perioda, pa je svaki učesnik te recepte mogao ponijeti kući i pripremiti nešto. A uz priču o načinu oblačenja i karakterističnom nakitu, učesnici su imali mogućnost izraditi narukvice od perlica, naglašava Radmila Latas, predsjednica pododbora.

Pored svega navedenog postavljena je i izložba fotografija sa likovima vladara i vladarki, nakita, pribora za jelo, iz perioda vladavine dinastije Nemanjić. Voditeljice radionica Mirjana Oreščanin, Zorica Kovačević i Sanja Spasojević su se pobrinule da priču upotpune i stiliziranim kostimima kako bi period o kome se govori bio što bolje dočaran.

PRIČA O MILUTINU – U Beogradu je 11. marta od posljedica koronavirusa umro Milutin Dedić, akademski slikar, historičar umjetnosti, putopisac, suradnik i prijatelj "Prosvjete" i njenih izdanja. Milutin, stariji brat Arseno Dedića, rođen je u Šibeniku 30. oktobra 1935. a životni put ga je 1957. odveo u Beograd gdje je slovio kao jedan od posljednjih boema.

– "Bijelu pčelu" je obogatio mnogim pričama, otkrivao nam nepoznata mjesta i događaje, upoznao nas s manastirima i sve to ilustrirao crtežima. Poznavanje naše prošlosti nesebično je dijelio našim čitaocima. Svojim putopisima vodio nas je u mnoge krajeve svijeta i sve to obogaćeno vlastitim osjećajima. Često se zapitam otkuda mu toliko poznavanje krajeva. Skitao je svijetom i za to vrijeme vodio je dnevnik. Ostavio je četrdeset ukoričenih knjiga svojih zapisa sa četiri hiljade portreta i tri hiljade crteža. Bio je najbolji poznavalac srpske tradicije i kulturne baštine i manastira Hilandar. Zato ga i zovu slikarom kulturne baštine. Nažalost, dnevnik nije dospio pretočiti u knjigu. Za sada nam preostaje da listamo stare brojeve „Bijele pčele“ i da se prisjećamo njegovih doživljaja, i posebno njega, našeg Milutina, naglasila je tim povodom Ljerka Radojčić, urednica "Bijele pčele".

KAKI TI JE TAJ SRPSKI – Povodom Međunarodnog dana materinog jezika, ogranak Vukove zadužbine u Vukovaru 15. marta upričilo je dva predavanja o tipičnim greškama u srpskom jeziku. Milica Šarčević, nastavnica srpskog jezika u Osnovnoj školi Negoslavci, održala je predavanje o greškama koje se događaju u srpskom jeziku, dok je Slađana Milješić Čičić, profesorica srpskog jezika u Ekonomskoj školi u Vukovaru govorila o razlikama srpskog i hrvatskog jezika.

GLUMCI OD MALENA – Povodom Međunarodnog dana kazališta za djecu i mlade "Prosvjeta" je organizirala javnu tribinu s djecom, polaznicima dramske sekcije KUD-a "Branko Radičević" pri pododboru "Prosvjete" u Pačetinu. – Ovo je prva u nizu tribina na kojima ćemo deci i mladima osigurati prostor javnog govora u kojem će iznositi razmišljanja o svojim interesima i potrebama u umjetničkim, kulturnim i obrazovnim programima. Ovakvim modelom komunikacije prema deci i mladima želimo ih uključiti u aktivno učestvovanje u promišljanju strategije Društva u razvijanju naših programa namenjenih upravo njima, naglašava glumica Svetlana Patafta koja je i moderirala razgovor.

Dječja grupa glumaca amatera u Pačetinu nastala je 2008. s predstavom "Bajka o suncu" u režiji Cvetina Aničića nakon čega je rad nastavljen do danas sa kratkim prekidima. Nataša Kraljić je preuzela dječju grupu 2018. godine s predstavom "Najlepši novogodišnji poklon" premijerno izveden u Pačetinu, a poslije toga i u susjednim selima uz podjelu paketića za djecu osnovne škole iz Opštine Trpinja. Nakon toga, u istom sastavu izlazi "Crvenkapica u nebjaci" koja se premijerno izvodi za MESDAM. U 2019. godini izlaze dvije premijere, "Kako su nastale ružne reči" u režiji Cvetina Aničića i

“Potraga za Deda Mrazom” u režiji Nataše Kraljić i Davora Babića koji svoj rad kao voditelji grupe nastavljaju i 2020. predstavom “Lepotica i zver”. Zbog epidemije premijera je odgođena za 2021. kada se steknu uslovi za izvedbu.

ĆOPIĆ U OSIJEKU – Zadnjeg martovskog petka u prostorijama “Prosvjete” u Osijeku Snežana Šević iz Vukovara održala je predavanje o Branku Ćopiću, jednom od velikana srpske književnosti. Lik i djelo Branka Ćopića bili su tema njene disertacije s kojom je doktorirala 2019. na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Na trećem ovogodišnjem programu pododbor Osijek, radi pridržavanja epidemioloških mjera, programu je prisustvovao mali broj gostiju i članova.

SLIKE LJILJANE BABIĆ – Istog petka pododbor “Prosvjete” u Vukovaru, u tamošnjoj galeriji slika “Branimir Kurucić”, organizirao je 11. samostalnu izložbu slika Ljiljane Babić iz Vukovara. Likovnu kritiku je napisao i predstavio okupljenima Milenko Živković, dok su članice Vukovarskog srpskog pevačkog društva “Javor” Olga Radulović i Aleksandra Krtinić izvele etno-pjesmu iz Metohije, a o svom likovnom opusu govorila i autorica izložbe. Ljiljana Babić, rođena 1951. svoj likovni svijet živi već skoro 50 godina u Vukovaru. Učestvovala je na mnogim likovnim kolonijama i kolektivnim izložbama, a do sada je imala deset samostalnih izložbi.

SPOMEN NA BRANKA – Srpske organizacije u Slavonskom Brodu 27. marta obilježile su 197. godišnjicu rođenja slavnog pjesnika Branka Radičevića koji je rođen u ovom gradu i koji je tokom svog kratkog života svojim pjesmama stekao slavu i popularnost. Obilježavanje su zajednički organizirali županijsko i gradsko VSNM, pododbor “Prosvjete” i KUD

“Branko Radičević”. Nakon polaganja vijenaca pred spomen-obilježje u porti pravoslavne crkve u izgradnji, članice KUD-a pročitale su pet najznačajnijih Radičevićevih pjesama, predsjednik KUD-a Đorđe Rakić pročitao je prigodni tekst, a prisutnima se obratio i predsjednik županijskog Vijeća Dušan Nogić. Program je nastavljen u crkvenoj Sali, gdje se prisutnima obratio i slavonsko-brodski paroh Ratko Gatarević, a onda i u zajedničkim prostorijama županijskog i gradskog VSNM-a uz pridržavanje protuepidemijskih mjera.

SJEĆANJE NA SIMU – SKD “Prosvjeta”, u saradnji s Knjižnicom i čitaonicom “Bogdan Ogrizović” u Zagrebu organizirali su 30. marta online književnu večer “Simi Mraoviću za 55. rođendan”. Tako su se, osim obilježavanja njegovog rođendana, prisjetili i da je prošlo 13 godina od njegove smrti. O liku i djelu ovog omiljenog i prerano umrlog zagrebačko-kordunaškog književnika govorili su voditeljice biblioteke Jasna Kovačević, gdje je Mraović vodio vrlo posjećeni program “Kava i kolači” književnik Ivica Prtenjača, Lidija Zozoli i Čedomir Višnjić koji je u “Prosvjeti” izdao njegovo najpoznatije djelo, roman “Konstantin Bogobojažni”, kao i Svetlana Patafta koja je između ostalog i čitala neke izvode Mraovićevih djela.

– Vjerujem da je ova tribina uspjela prikazati Simin portret onima koji ga nisu poznavali, a onima koji su ga dobro znali pobuditi emocije i sjećanja. Doduše, bio bi mu čudan ovakav skup na internetu jer je on bio čovjek od neposrednog susreta, rekao je Prtenjača dodajući da je Simo bio i ostao zagrebački hodač koji pokušava živjeti s pjesničkim pogledom na svijet.

Simo Mraović rođen je 30. marta 1966. godine u Kutini. Djetinjstvo je proživio u Jastrebarskom, a ostatak života u Zagrebu. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu studirao je filozofiju, ruski jezik te književnost i kroatistiku. Radio je kao honorarni suradnik raznih zagrebačkih novina, za televiziju je pisao kratke scenarije za talk-showove i bio je urednik kulture u dnevnom listu “Republika”. Osim “Konstantina Bogobojažnog” koji je (za sada) doživio četiri izdanja, a u cjelini ili dijelovima preveden na brojne svjetske jezike, Mraović je napisao još desetak djela, od zbirki pjesama do zbirki priča i kolumna.

CIKLUS POSVEĆEN MIRI FURLAN – Zagrebačka publika pokazala je velik interes za filmove koji su u okviru filmskog sjećanja na kulturnu glumicu Miru Furlan prikazani od 26. do 29. marta u zagrebačkom kinu Tuškanac. Revija je otvorena filmom "U raljama života" Rajka Grlića, a u četiri dana prikazani su "Lepota poroka" Živka Nikolića, "Kiklop" Antuna Vrdoljaka, "Horvatom izbor" Eduarda Galića i Grlićev "Za sreću je potrebno troje". Posebno su zanimljivi filmovi "Braća po materi" Zdravka Šotre i "Za sada bez dobrog naslova" Srđana Karanovića koji su snimljeni krajem 80-ih, a zagrebačka publika praktički ih nije imala prilike vidjeti u kinima. Prikazana je i "Turneja" (2008) Gorana Markovića kao jedno od njenih ostvarenja u fazi vraćanja iz progonstva u koje su je hrvatske vlasti gurnule 90-ih iako je protekle decenije bila jedna od kulturnih glumica i u filmu i u kazalištu.

– Za filmove vlada veliki interes, pa su karte razdijeljene i dobrim dijelom prodane, rekao je Marko Rojnić, voditelj filmskih programa u Hrvatskom filmskom savezu, ističući da su program ostvarili u suradnji s Hrvatskom kinotekom, ali uz veliku pomoć Ambasade Srbije u Zagrebu s kojom su HFS i Kino Tuškanac dobro surađivali ranijih godina.

IDENTITETI U RATU – U organizaciji *Tragova*, časopisa za srpske i hrvatske teme i u suradnji s izdavačem "Srednja Europa", 2. aprila održana je Zoom rasprava o knjizi Mile Dragojević "Identiteti u ratu" koja je 2019. objavljena u SAD-u pod nazivom "Amoral Communities: Collective Crimes in Time of War", a lani prevedena i objavljena u Hrvatskoj. U knjizi se raspravlja o preobražaju mirnih mjesta u kojima nacionalnost onih koji u njima žive ne predstavlja presudnu stvar u mjesta ratnog sukoba u kojima ništa drugo osim nacionalnosti nije više važno. Osnovicu knjige čini osvrt na rat u Hrvatskoj pri čemu je razgovarala sa 131 osobom iz Hrvatske, ali i 36 osoba iz Ugande i 18 iz zapadne Gvatemale kako bi se usporedilo stanje. Uvodna izlaganja dali su urednik časopisa "Tragovi" Dejan Jović, direktor "Srednje Europe" Damir Agičić i sama autorica, nakon čega je slijedila bogata i sadržajna rasprava učesnika iz SNV-a i drugih stručnjaka za povijest.

DARA IZ LJESKOVCA – Velika srpska pjesnikinja Dara Sekulić umrla je 12. aprila u Sarajevu u svojoj 91. godini, ostavljajući za sobom velik i značajan opus, ovjenčan brojnim nagradama i priznanjima, među kojim i nagrade "Sava Mrkalj" SKD "Prosvjeta" za doprinos kulturi Srba u Hrvatskoj. Rođena je u Kordunskom Ljeskovcu 29. septembra 1931. gdje je živjela dok joj u junu 1942. ustaše nisu spalile kuću i ubile 14 članova porodice. Otac je poginuo u početku ustanka kao partizan, a majka umrla od tifusa u petoj ofanzivi. Rat je provela u dječjem domu u Vojničkom Grabovcu na Kordunu te u partizanskoj gimnaziji u selima Rujevac i Klasnić na Baniji, a nakon što je neko vrijeme bila u zbjegu u Italiji, s ostalom

djecom se vratila u zemlju. Završila je gimnaziju, 1953. se preselila za Sarajevo gdje je radila kao socijalni radnik, a nakon završene više škole i rada u školi i "Oslobođenju", 1968. godine prelazi u "Male novine" gdje radi kao urednik do 1980. Kad se 1992. zaratilo u Sarajevu, s unučićima bježi u izbjeglištvo, prvo u Deče selo u Sremskoj Kamenici, pa u Prištinu i na kraju u gradić Vlasotince u južnoj Srbiji gdje je preživjela i bombardiranje 1999. U Sarajevo se vraća u novembru 2002. godine. Autorica je 30-ak knjiga poezije i proze, uglavnom pjesničkih naslova, od kojih dva u izdanju SKD-a "Prosvjeta": "Kameni kašalj" i "Zapisi o bilju i nama", a dobitnica je više nagrada institucija u Hrvatskoj, BiH i Srbiji.

SPOMENICI OKO VUKOVARA – U prostorijama pododbora "Prosvjete" u Osijeku 16. aprila održana je promocija fotomonografije "Spomenici NOB-a nekad i sad – Bivša opština Vukovar" koju su predstavili autori, novinari Srđan Sekulić i Nikola Milojević. Knjiga govori o stanju nekadašnjih spomenika iz NOB-a koji su jednim dijelom srušeni, drugim oštećeni, a tek malim dijelom sačuvani u svojem izvornom stanju. Spomenici su svjedok jednog vremena, države Jugoslavije, i kao takvi imaju svoj značaj. Autori su iznijeli rezultate do kojih su došli u istraživanju ove teme, terenskom radu koji su obavili i materijalima koji mogu biti zanimljivi budućim istraživačima. Zanimljivo je da su spomenici iz NOB-a značajno očuvaniji u naseljima sa srpskom većinom. U planu je objavljivanje slične fotomonografije za područje bivše vinkovačke, kao i osječke općine.

PROTIV ZABORAVA – Uoči godišnjice proboja posljednjih logoraša iz ustaškog logora smrti Jasenovac, u Obrazovnom centru Spomen-područja Jasenovac 21. aprila otvorena je izložba "Put bez povratka – od logora Slana do logora Jasenovac". Autor izložbe je ravnatelj Spomen-područja Jasenovac Ivo Pejaković, a organizatori su JUSP Jasenovac i Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću. Surovi uvjeti logora u uvali Slana, kao i jednako surov odnos ustaša prema zatočenicima, nisu ostavili puno svje-

doka, rekao je okupljenima Pejaković koji je naveo i rijetke preživjele – Pavla Lova, Zlatka Weillera i Emerika Bluma.

Voditeljica Documente Vesna Teršelič podsjetila je na tri puta uništavanu ploču, zadnji put 2013. godine, u spomen na nekadašnje logore na Pagu u uvali Slana i naselju Metajna. U cilju boljeg informiranja javnosti naglasila je potrebu organiziranja izložbe i u drugim mjestima, prije svega u Novalji blizu koje se logor Slana nalazio.

A o tome u kakvom su stanju nekadašnji logori smrti iz Drugog svjetskog rata razgovaralo se na konferenciji Documente – Centra za suočavanje s prošlošću, organiziranoj 26. aprila u sklopu programa “Susret sjećanja: učenje iz prošlosti za suprotstavljanje dehumanizaciji danas”. Nekadašnja stratišta poput Jasenovca, Stare Gradiške, Dachaua, Gonarsa, Visca, Starog Sajmišta, Jajinaca, Bučke i Maribora snimili su fotografi iz Hrvatske, BiH, Njemačke, Italije, Srbije i Slovenije u okviru projekta “Fotografija i sjećanje: novi pristupi kulturi sjećanja” predstavili fotografije iz kojih se vidi uglavnom nebriga o njima.

TESLA SE VRAĆA – Skoro 30 godina nakon što je miniran i njegovi ostaci uklonjeni, spomenik slavnom naučniku Nikoli Tesli, odnosno njegova replika koja je godinama čekala u zagrebačkoj ljevaonici, vraća se u Gospić. Spomenik je fizički postavljen ispred Kulturno-informativnog centra (KIC) Gospić na relativno nedavno imenovanom trgu Nikole Tesle koji je do lani bio gradski park. Vraćanje ovog djela poznatog kipara Frana Kršinića na izvornu lokaciju nije bilo moguće jer je nakon uklanjanja Tesle tamo postavljen spomenik “Vila Velebita”. A paralelno s vraćanjem u mjesta iz kojih je 90-ih izgnan njegov spomenik, Tesla dolazi i u neke druge gradove. Tako je metalna skulptura “Tesla Powerline”, visoka 12,5 metara, djelo Nikole Vudraga, postavljena ispred varaždinskog Tehnološkog parka. Sama skulptura, do sada najviša u svijetu posvećena Tesli, konstruirana je 2017. godine i bila je izložena na izložbi autorice projekta Helene Bulaje Madunić “Tesla: Mind From The Future” u Zagrebu, Budimpešti i Berlinu.

NOĆ KNJIGE UZ DOSTOJEVSKOG – Predavanjem o velikom ruskom piscu Fjodoru Dostojevskom povodom 200-godišnjice njegovog rođenja, upriličenom 23. aprila, središnja biblioteka “Prosvjete” u Zagrebu uključila se u akciju Noć knjige. O velikanu ruske i svjetske književnosti, rođenom 11. novembra 1821. i umrlom 9. februara 1881. govorila je profesorica ruske srednjovjekovne književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu Natalija Vidmarović. Vidmarović je naglasila da stvaralaštvo Dostojevskog ima brojne poveznice sa srednjovjekovnom ruskom književnošću koja se odlikovala hagiografijom, odnosno životopisima svetaca. – Njegovo se djelo može promatrati iz tri perspektive – perspektive malog vremena, odnosno vremena u kojem je živio i stvarao te njegovih suvremenika, perspektive velikog vremena u kojem mi živimo i koja ustanovljava značaj Dostojevskog

za sve dosadašnje epohe, uključujući i kako je vrednovan i zašto je preživio kao pisac, te aspekt vječnosti s obzirom da njegova književnost prelazi granice vremena, rekla je.

NOĆ DUGA SEDMICU DANA – Pododbor “Prosvjete” u Borovu “Noć knjige” rastegnuo je svojim aktivnostima na sedmicu dana. Na webu i FB stranici objavljivane su video preporuke čitalaca, kao i popis najčitanijih naslova za djecu i odrasle. Dana 23. aprila održan je Klub čitalaca na temu “Knjiga za lek i dušu” na kojem su članovi Biblioteke kroz neformalni razgovor predlagali naslove koje bi rado preporučili za opuštanje i razonodu u ova pandemijska vremena. Kako je zbog protuepidemijskih mjera broj posjetilaca bio ograničen, prikazani su i video snimci preporuka objavljenih na FB stranici “Prosvjete”. Članovi Kluba su imali mogućnost predložiti naslove knjiga, autore ili područja koja ih zanimaju i koje bi željeli da nabavi borovska Biblioteka koja sada ima oko 10.000 knjiga, od čega oko 2.000 naslova za djecu.

UKRAŠAVANJE JAJA – Povodom najvećeg hrišćanskog praznika Uskrsa, pododbor Borovo organizirao je 28. aprila zoom radionicu ukrašavanja jaja quilling tehnikom pod vodstvom Biljane Vlaketić. Na radionici je i otvorena virtualna izložba njenih dosadašnjih radova u nekoliko vijekova staroj quilling tehnici. Još za renesanse, talijanski i francuski monasi koristili su kviling za ukrašavanje knjiga, u 18. vijeku bila je popularna među evropskim plemstvom, odnosno damama koje su imale afinitete prema ručnom radu, a do današnjih dana postoji veliki broj ljudi koji se bave ovom vještinom. Biljana Vlaketić iz Bršadina počela je s quilling tehnikom prije deset godina i do sada je imala nekoliko izložbi u svom mjestu i okolini koje su polučile velik interes. Kako je površina jaja mala i zaobljena, potrebna je dodatna preciznost da bi se pažljivo zalijepili izrađeni elementi koji su uglavnom sitni.

БЕСЕДА ЕПИСКОПА ГРИГОРИЈА НА БОЖАНСТВЕНОЈ ЛИТУРГИЈИ УЗ ОДАР ЕПИСКОПА АТАНАСИЈА

БОГУ СЕ НАСЛУЖИО И РОДУ ОДУЖИО

пише: **Епископ Григорије**

Ако бацимо само један поглед на Цркву у Херцеговини, прије и после твог духовног орања у њој, онда бисмо могли рећи, слично оцу Лазару, да од Тебе не знамо бољег орача и сијача сјемена Божје ријечи који би у оним смутним временима то боље урадио!

Владика захумско-херцеговачки и приморски Атанасије

Драга браћо и сестре, богољубиви народе светосавске и световасилијевске Херцеговине, христољубиви народе Херцеговине владике Атанасија, свети оци архијереји, презвитери, монаси и монахиње!

Након 118 година поново се у Херцеговину спушта тијело једног епископа. И то каквог епископа! Епископа каквог заслужије Херцеговина, која је на мученичким костима утемељена и крвљу невиних натопљена. Ми данас, браћо и сестре, испраћамо у тврдошку светињу и спуштамо у тврду земљу херцеговачку нашег владике Атанасија, да би тамо наставио да слави Бога и да се моли за васколики род наш.

Испраћамо нашег владике Атанасија, који је значењем имена свога предодређен да иде стопама и путевима бесмртника. Али да се прво подсетимо његовог служења и пастирствовања док бјеше још овдје, међу нама! Деведесетих година, када је дошао у Херцеговину, на ријекама херцеговачким је владика Атанасије плакао, драга браћо и сестре. Плакао је над разореним храмовима и домовима, плакао је на Неретви, од Пребиловаца, гдје су тек из јаме повађене кости од мина у небо полетјеле, па преко Житомислића и Мостара, преко крваве Брадине до затрвене Придворице! Туговао је и над Брегавом и старим Стоцем и Дубравама! И премда је плакао и сузе гутао, владика Атанасије никада, ни за трен, није заборављао Сион и Јерусалим и непрестано је загладан био у лице Божјег Сина! Његова ријеч и мисао били су

сливени у онај чудесни стих: „Ако заборавим тебе Јерусалиме, нека ме заборави десница моја“. А утјеху и пјесму налазио је на Требишњици и – како нам је радо говорио – у слободним српским планинама! Од Леотара преко Зеленгоре до Прења забрујала је пјесма о крсту са којим се ходи до васкрсења!

Несаломивом вјером, сличан оном огњеном пророку Илији, загладан у лице Бога свога, ишао си као онај коме су јасне оне страшне ријечи што гласе: „Јер и ако пођем поред сјенке смрти нећу се бојати зла, јер си ти са мном. Штап твој и палица твоја, они ме тјеше!“ А онда ја штап твој и палица твоја, као слуге Божјег, постала утјеха и ослонац, снага и стуб, утјеха сирочади којима си постао хранитељ, а чију си муку најбоље разумио, јер си и сâм остао сироче, без мајке, када Ти је било свега четрнаест година. Помагао си и војницима, којима си постао саборац и пријатељ, дом и заштита; потом избјеглима, којима си постао нада и прибјежиште, али и свима уцвијељеним и обезнађеним. Какав је само догађај било твоје служење у Херцеговини! Као један дан, као један јединствени и непоновљиви тренутак, у коме све пулсира и живи дахом и духом Божје милости.

Јесте, било је у то вријеме и уздаха и бола! Уздаха неизрецивих, али они су се увијек и изнова претакали у огромну благодатну енергију, која је гријала све и свакога од првога до посљедњег, а да ми често и нисмо били свјесни шта се пред нама догађа. Онда смо убрзо почели крштавати народ. Тако је, с временом, Требишњица, поред које смо

живјели, постала једна велика крстионица. Тврдошка и друге цркве у нашој епархији постале су, зачуђујућом брзином, мјеста Вечере Господње, мјеста у којима се живот доживљавао као однос с Господом у часу евхаристије. Тако се, умјесто да плачемо због бомби, граната, погибија и рањавања, наша жалост топила и нестајала у капима животне радости! Сваком свештенику Христовом владика је заповиједао да не ставља народу „бремена тешка“ и да не буде као фарисеји који „стоје на вратима па нити пуштају друге, нити сами улазе“.

**И да кажем и оно што сам
рекао и за твога најмилијег
пријатеља, Амфилохија:
Ти се, као и он, ниси
плашио земаљских
моћника! И то не само да
их се ниси плашио – него
су се они Тебе плашили
и избегавали на сваки
начин, да их не би снашла
грмљавина којој се нико
није могао супротставити**

Био си строг и неустрашив, владико наш, посједовао си колосалан ум, огромно знање, а заправо си заувјек остао дијете џиновског срца и баш зато није било тешко осјетити и препознати твоје мекано, велико и топло срце, попут мајчинског. Ријетко си хвалио и ласкао, био си вриједан и неуморан а понекад и врло радостан и духовит! Били су то тренуци кад смо могли да видимо овдје, у овом суровом свијету, како изгледа људска доброта. Племенитост духа могла се осјетити и помирисати у тим часовима када би нам допустио да је видимо, размакнувши завјесу своје намјерне учитељске строгости, пуне одговорности.

Једном кад смо се срели у манастиру Ватопеду, рекао си ми како је добро што смо се ту срели, а онда си додао да су се ту срели Симеон и Сава. „И знаш“, додао си, „Симеон је рекао Сави – ‘Сине, буди ми отац’“. Убрзо након тог догађаја постао сам епископ херцеговачки, а Ти си 19 година смирено прихватио и поштовао моје пастирске одлуке. Тада сам схватио зашто Светогорци, сви одреда, говоре како је Атанасије оличење смирења! И како нико ко би те са стране посматрао, владико херцеговачки, не би могао разумјети шта су прости светогорски монаси својим духовним очима видјели. И да кажем и оно што сам рекао и за твога најмилијег пријатеља, Амфилохија: Ти се, као и он, ниси плашио земаљских моћника! И то не само да их се ниси плашио – него су се они Тебе плашили и избегавали на сваки начин, да их не би снашла грмљавина којој се нико није могао супротставити.

Грмљавина пуна бола и правде која је извирала само из једног врела, а то је било твоје срце, које је крварило за оне који су обесправљени! И за крај, да испричам и то како сам једном сав немоћан отишао код оца Лазара у Острог, да се пожалим како је много тешко у Тврдошу и како си Ти престрог и захтјеван. Отац Лазар ми је одговорио: „Замисли да си сав у дијеловима, као нека машина, и ако хоћеш да те неко састави, да будеш чврст и истрајан, онда ја од владике Атанасија на овом свијету не познајем бољег мајстора који би могао да приврне завртње и састави расуте дијелове. А Ти би ми говорио: „Чворната смо ми стабла и зато боли кад крене глачање“.

**Био си строг и
неустрашив, владико
наш, посједовао си
колосалан ум, огромно
знање, а заправо си
заувјек остао дијете
џиновског срца и баш
зато није било тешко
осјетити и препознати
твоје мекано, велико
и топло срце, попут
мајчинског**

Ако бацимо само један поглед на Цркву у Херцеговини, прије и после твог духовног орања у њој, онда бисмо могли рећи, слично оцу Лазару, да од Тебе не знамо бољег орача и сијача сјемења Божје ријечи који би у оним смутним временима то боље урадио! И да поменем још једног старца-духовника, оца Симеона Сточанина, према коме си толико пажљив био, а који нам је причао у посљедње своје сате, а ја сам Теби, драги владико, препричавао. Рекао је: „Примакла се лађа крају! Јесам ли се Богу наслужио, јесам!“ А Ти си ми рекао тада како је дивна ријеч свијетлога оца Симеона! Ако бисмо за некога могли рећи да се Богу наслужио и роду одужио, онда си то Ти, владико херцеговачки; онда си то Ти, старче завјетниче косовско-метохијски; онда си то Ти, Атанасије Српски! Зато се радуј и почивај у миру, а главу положи на херцеговачки камен, као што си нам завјештао, препун светог предања, да би потомци наши, кад год то пожелe, могли да спусте главу на било који камен у Херцеговини и да послушну и чују како им говориш ријечи вјечног живота. Твој живот бјеше пут са страдалницима, твоје најмилије мјесто Јерусалим и Голгота. Радуј се, Атанасије, твоја је ово земља, у њој си прославио Божјег Сина, прославиће и она Тебе, прославиће те Херцеговина! Амин!

Извор: Епархија захумско-херцеговачка

250 ГОДИНА ОД СМРТИ ЕПИСКОПА ГОРЊОКАРЛОВАЧКЕ ЕПАРХИЈЕ ДАНИЛА ЈАКШИЋА (1715.-1771.)

СВЕТИ ВЛАДИКА ЈАКШИЋ

пише: **Милан Цимеша**

Владика Данило тешко је душевно поднио губитак Жумберка и унијачење тамошњег српско-православног становништва. Исто тако народ се осећао увријеђеним због тога што је Беч омео његов избор за Митрополита карловачког. У Епархији је то негативно оцијењено и дошло је до затварања појединих свештеника, па је тако затворен и плашчански парох Илија Латас

Почетком ове године, 9. фебруара, навршило се 250 година од смрти једног од највећих, ако не највећег и најпознатијег епископа Горњокарловачке епархије Српске православне цркве Данила Јакшића (1715.-1771.). Јакшић је на челу карловачког владичанства био од 1751. до 1771.године. Епископ Данило (отац Милета и мајка Стојана), рођен је на православни Божић, 7. јануара 1715. године у Српским Моравицама. У раној младости, још као дјечак, Данило је отишао у манастир Гомирје. У повељи стављеној у јабуку испод крста на звонику плашчанске катедрале 30. августа 1763. епископ Данило каже за себе: Учив се божественога писања у манастиру Гомирју. Као млади човек, што у манастиру Гомирју што у Плашком био је уз епископа Данила Лууботину од којег је највише научио када су у питању црквени послови. Јеромонах Данило Јакшић потом одлази у парохију у Сјеничак. Одмах по доласку у Плашки епископ Павле (Ненадовић) доводи га код себе у владичански двор. Ту му је био од велике помоћи, а и пратио га је свуда по Епархији горњокарловачкој. Када је епископ

Епископ Горњокарловачке епархије Данило Јакшић (1715 - 1771.)

Павле године 1748. године отишао на Сабор, јеромонах Данила поставио је за свога егзарха. Годину дана касније Павле (Ненадовић) изабран је за Митрополита карловачког. Тада је произвео јеромонаха Данила у чин архимандрита. У то вријеме умире костајничко-зринопольски епископ Алексеје (Андрејевић), па архимандрит Данило (Јакшић) добија у администрацију обје епархије. Године 1750. Лика и Крбава одвојене су од костајничко-зринопольске епархије и припојене Карловачко-приморској епархији, а укинута сјеверинска епархија припојена је епархији костајничко-зринопольској. Тада је за епископа Горњокарловачког изабран Данило (Јакшић), а за епископа костајничко-зринопольско-сјеверинске епархије Арсеније (Теофановић), игуман манастира Грабовца. Одмах по пристизању царске потврде Данило (Јакшић) је хиротонисан у манастиру Раковцу 4. новембра 1751. године. Устоличен је у Плашком 19. августа исте године.

Велику пажњу епископ Јакшић је поклањао манастиру Гомирје. Даривао га је књигама и одеждама. У манастиру је основао иконописну школу у којој је поучавао домаће ученике Симеон Балтић, монах из Хопова. Године 1764. код Балтића су учили иконографски занат Лука Никшић, Јован Грбић и Ђорђе Мишљеновић.

У Медаку је основао богословско училиште и ту је почео зидати нови двор, школу и храм, које за живота није успио завршити. Послије његове смрти епархијска имовина у Медаку присилно је продата држави. У Плашком је поред двора саградио кућу за преноћиште свештеника. Саградио је катедрални храм посвећен Ваведењу Пресвете Богородице који је освешћен 30. августа 1763. године. Пренио је земне остатке епископа Данила (Љуботине) из старог плашчанског дрвеног храма у нови Саборни храм. О животу, дјелу и раду владике Данила Јакшића опширно је писао прота Манојло Грбић. О владици Данилу похвално се изражавао и гроф Хадик у повјерљивом извјештају Бечу са Сабора 1769. године.

У повељи стављеној у јабуку испод крста на звонику плашчанске катедрале 30. августа 1763. епископ Данило каже за себе: Учив се божественaго писања у манастиру Гомирју

– Владика Данило (Јакшић) и по личном животу и по заслугама чини част Епархији горњокарловачкој – стоји међу осталим на интернетским страницама Горњокарловачке епархије у пригодном тексту поводом 250. годишњице од смрти владике Данила, аутора Ђаконa Будимира Кокотовића.

Владика Данило, наводи даље Кокотовић, тешко је душевно поднио губитак Жумберка (унијаћење тамошњег српско-православног становништва, оп.а.). Исто тако народ се осјећао увријеђеним због тога што је Беч омео његов избор за Митрополита карловачког. У Епархији је то негативно оцијењено и дошло је до затварања појединих свештеника, па је тако затворен и плашчански парох Илија Латас. И сам епископ Данило оптуживан је да буни народ. Године 1770. на празник Светог пророка Илије он по други пута одлази у Трст мирити Србе и Грке. По повратку из Беча одлази у Медак гдје је довршавао владичански двор и школу. Из Медака је епископ Данило кренуо преко Косиња у Плашки, одакле је 12. новембра 1770. године писао калуђеру Јанићију (Милојевићу). Посљедње писмо које је написао епископ Јакшић било је 24. јануара 1771. године игуману Алексићу у Гомирју у којем стоји: „Мене јуче на ноћ уватила грозница, а како буде окончати се, Бог зна...“. Послије три дана боловања, епископ Данило умро је мирно у најбољој снази у педесет петој години живота, 27. јануара по старом или 9. фебруара по новом календару 1771. године у свом двору у Плашком. У Митрополији је забиљежено да је владика Јакшић умро

од „ангине“. Сахрањен је у својој задужбини у крипти катедралног храма у Плашком, поред епископа Данила (Љуботине).

По записима карловачког прота Манојла Грбића из 1891. године: „...народ овог владику и данас зове ‘свети владика Јакшић’ и од свијех осталих владика остао је он у најљепшој успомени код нашег народа.“ Епископ горњокарловачки Данило, према Грбићу, „...живео је строго калуђерски. Непрестано је постио по калуђерским правилима, меса није јео никада од како се закалуђерио. Он је врло мало на себе трошио, па је и од својих врло малих прихода – оставио иза себе прекрасне задужбине, које су му обесмртили име и спомен на многе векове.“

Након Другог свјетског рата, сматрало се да је гробница Горњокарловачких архијереја оскрнављена 1941. године, када је група усташа девастирала унутрашњост Саборног храма у Плашком и разбацала посмртне остатке епископа др Максимилијана (Хајдина), али на основу архивских докумената пронађен је гроб владике Данила (Јакшића) са лијеве стране припрате Саборног храма у Плашком

Након Другог свјетског рата, сматрало се да је гробница Горњокарловачких архијереја оскрнављена 1941. године, када је група усташа девастирала унутрашњост Саборног храма у Плашком и разбацала посмртне остатке епископа др Максимилијана (Хајдина), али на основу архивских докумената пронађен је гроб владике Данила (Јакшића) са лијеве стране припрате Саборног храма у Плашком. Стручном анализом угледних патолога, наводи Ђакон Кокотовић, утврђено је да се у гробници поред владике Јакшића, налазе и посмртни остаци епископа горњокарловачких: Атанасија (Љубојевића), Данила (Љуботине), Генедија (Димовића), Мојсија (Миоковића) и Михаила (Грујића).

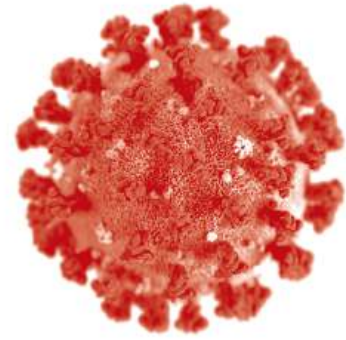
PANDEMIJA COVID-19 I ŠTO NAS JE SNAŠLO?

ZAKAŠNJELA
REAKCIJA

PIŠE: Siniša Tatalović

Pandemija za posljedicu ima repozicioniranje najmoćnijih država svijeta. Kina i Rusija izvozeći ogromne količine vakcine, iako imaju nisku procijepljenost vlastitog stanovništva, žele ostvariti utjecaj u mnogim državama i time pokazati prednosti i efikasnost svojih sistema u odnosu na liberalno-demokratske poretke

Prvu vijest o koronavirusu pročitao sam u januaru prošle godine na jednom internetskom portalu. Pomislio sam to je još jedna lažna vijest sa senzacionalističkim naslovom, kojom se želi privući pažnja i povećati čitavnost. Međutim, vrlo brzo se pokazalo da to i nije tako. Počele su pristizati sve dramatičnije vijesti iz kineskog Wuhana i pokrajine Hubei o novoj zaraznoj bolesti koju su u početku nazivali koronavirusom. Kasnije je dobila i službeni naziv Covid-19, koji se i najčešće koristi. U početku sve je bilo prilično nejasno i obilježeno kontradiktornim objašnjenjem zdravstvenih stručnjaka. Čak i Svjetska zdravstvena organizacija bila je sumnjicava i suzdržana. Ne samo zbog toga što se bolest pojavila u Kini, koja je tradicionalno zatvorena za podjelu informacija o događajima u ovoj, najmnogoljudnijoj državi svijeta. Tome su doprinosile i izjave političara, koji su u pravilu podcjenjivali ovu opasnost, polazeći od američkog i ruskog predsjednika do lidera u državama našeg regiona. O tada novim liderima Evropske unije, ne treba niti govoriti. Oni dosta dugo nisu bili svjesni što ih je snašlo i kakve su moguće posljedice ove nove bolesti. Kina, u kojoj se pojavio Covid-19 brzo je reagirala. Za dva tjedna uspjela je izgraditi nove covid bolnice u Wuhanu i zbrinuti sve oboljele. Shvatili su logiku širenja bolesti te su drastičnim mjerama izolacije kontakata i zatvaranjem Wuhana i cijele pokrajine uspjeli spriječiti daljnje širenje pandemije. Preventivno drastične mjere poduzete su i u ostatku Kine, tako da je izbjegnuto brzo širenje pandemije te smanjene moguće posljedice na minimum. Međutim, kada su poduzete mjere, već je bilo kasno za ostatak

svijeta. Mnogi zaraženi, već su bili napustili Wuhan i zarazu prenijeli na sve kontinente. Autoritarni kineski režim predugo je čekao da podijeli saznanja o Covidu-19 i opasnostima koje nosi drugim državama. Zbog toga se pandemija počela brzo širiti u različitim dijelovima svijeta. Nitko nije znao što se događa i ljudi koji su imali simptome zaraze uglavnom su neadekvatno zbrinjavani i liječeni.

Već u martu prošle godine, kada je svima postalo jasno što se događa i kakva je opasnost prešla naše pragove, bilo je kasno. To je najprije iskusi-la Italija, odnosno njezin sjever, gdje je počeo obolijevati i umirati sve veći broj ljudi. Nepripremljeni zdravstveni sistem i njegovi nedovoljni kapaciteti nisu mogli pružiti adekvatnu zaštitu stanovništva. Za aktiviranje dodatnih kapaciteta trebalo je vremena. Posljedice su u Italiji bile katastrofalne. Slike iz talijanskih gradova širile su se Evropom i svijetom. Državama je postalo jasno da ih ova opasnost neće mimoći i panično su se počele pripremati za zbrinjavanje prvih zaraženih. Kako se kaže, u strahu su velike oči! Zbog toga poduzete mjere u većini država bile su drastične. Uvođena su izvanredna stanja, izolirane cijele regije, ograničavano kretanje ljudi, zaustavljena privreda. Veliki problem predstavljao je nedostatak zaštitne opreme, ne samo one sofisticirane, poput respiratora, nego i najobičnijih zaštitnih maski. Proizvođači zaštitne opreme, uglavnom u Kini i domaći uvoznici trljali su ruke. Alternativa normalnom životu i komunikaciji, postao je internet i virtualni svijet, gdje se preselio i značajan dio trgovine.

Govoreći o Covidu-19 bilo je onih, kao što ih im i danas, koji su podcjenjivali ovu opasnost, povezujući je s teorijama zavjere. Javljali su se i optimisti, najavljujući da će sve to brzo proći, kao što prolazi i sezonska gripa. Jasno, pesimisti su najavljujivali drugi i treći val pandemije i katastrofalne posljedice. Realisti su uglavnom mudro šutjeli i počeli tragati za rješenjem, koje se naziralo u efikasnoj vakcini. Mislili su, treba spasiti čovječanstvo od ove pošasti, ali i nešto zaraditi. Mnoge ugledne naučne institucije uključile su se u utrku za vakcinom. Pomogle su im i države izdašnom finansijskom pomoći. Danas vidimo da su do cilja stigle farmaceutske firme iz četiri stalne članice Vijeća sigurnosti, SAD, Velika Britanije, Rusija i Kina. Nedostaje Francuska i naša Unija koje su se negdje na putu do vakcine, slučajno ili ne, zagubile. Danas je svima u svijetu jasno da zdravstveni sistemi koje smo izgrađivali proteklih nekoliko desetljeća nisu u stanju efikasno odgovoriti na opasnost kakvu je donijela pandemija Covid-19. Neoliberalizam koji je zahvatio mnoge djelatnosti i potaknuo njihovu privatizaciju, nije zaobišao niti zdravstveni sistem. Smanjivani su kapaciteti javnog zdravstva a jačali privatni kapaciteti, posebno u ekonomski razvijenim državama. To je utjecalo na njihov neadekvatan odgovor na pandemiju i već sada na katastrofalne posljedice u najbogatijim državama od SAD-a do zapadne Evrope. S katastrofalnim posljedicama suočile su se i mnogoljudne siromašne države i one sa lošim zdravstvenim sistemom, poput Indije i Brazila. Dosadašnja iskustva pokazuju da su bolje prošle države s razvijenim sistemom javnog zdravstva koje su bile u stanju

osmisлити i provoditi protuepidemiološke mjere i pravodobno zbrinjavati i liječiti veći broj zaraženih. Privatizacija zdravstva u mnogim državama u uvjetima Covid-19 nije se pokazala kao dobar izbor. U osnovi, pandemija Covid-19 bilo je strateško iznenađenje na koje su države reagirale različito. Brojke koje su danas poznate, djeluju zastrašujuće, iako se još ne nazire kraj pandemiji. Tako je do sredine aprila bilo zaraženo skoro 200 milijuna ljudi, umrlo je njih preko tri milijuna. I male zemlje kao Hrvatska bilježe ogromne gubitke, oko 300.000 zaraženih i skoro 7.000 umrlih. Za usporedbu, od terorizma, kao visoko rangirane opasnosti u percepciji građana, u 2018. u svijetu je ukupno stradalo 15.952 ljudi. Pored toga, zbog različitih epidemioloških mjera, ogromni su i ekonomski gubici, koji nisu još ni približno konačni. Tako je, na primjer, prema procjenama Svjetske banke BDP u 2020. na svjetskom nivou pao za 5,2% dok je u velikoj recesiji 2007/2008. pad iznosio 4,3%.

Danas je svima u svijetu jasno da zdravstveni sistemi koje smo izgrađivali proteklih nekoliko desetljeća nisu u stanju efikasno odgovoriti na opasnost kakvu je donijela pandemija Covid-19

Zanimljivo je kako su države reagirale na pandemiju Covid-19. U osnovi možemo govoriti o tri vrste poduzetih mjera – političkim, ekonomskim i zdravstvenim. Političke promjene odnosile su se na unutrašnju i vanjsku politiku, prvenstveno kroz ograničavanje nekih građanskih prava, na primjer na njihovo slobodno kretanje. Neke države, poput Mađarske, donosile su i posebne zakone o izvanrednom stanju, gdje su se ta ograničenja dodatno propisivala. U državama u kojima je protekla godina bila izborna, uočavane su brojne manipulacije u izbornom procesu, od određivanja termina izbora, do propisivanja restriktivnih mjera u kojima su provedeni izbori. Cilj je u pravilu bio opstanak na vlasti dotadašnjih političkih opcija. U ostvarivanju svojih pragmatičnih političkih ciljeva, vladajuće elite su postavljale pitanja kao što su, na primjer: Kako vladino postupanje utječe na njezin politički rejting? U kojoj mjeri njihov rejting ovisi o restriktivnim mjerama koje uvode? O čemu se javnost više brine – dobrim ili lošim vijestima o broju zaraženih i preminulih ili vijestima koje se tiču privrede? Autoritarni režimi u borbi protiv pandemije Covid-19 bili su u prednosti nad demokratskim, jer su lakše mogli uvoditi restriktivne mjere, a samim tim i lakše ih zloupotrebjavati. Drugim riječima, bilo im je lakše sekuritizirati pandemiju Covid-19. Uvedene ekonomske mjere negativno su utjecale na proizvodnju, pružanje usluga i trgovinu. Neke djelatnosti, kao internet trgovina ili rad na daljinu preko različitih internetskih platformi, razvile su se do neslućenih razmjera. Ipak, najveću pažnju su privlačile zdravstvene mjere koje su se ticala svih građana i svi smo ih dobro osjetili. One su uglavnom podrazumijevale ograničavanje kretanja i okupljanja građana, pojačanu kontrolu putnika u javnom prijevozu i prelasku granica, praćenje kretanja oboljelih i njihovih kontakata uz obaveznu

dvostranu izolaciju. U mnogim, posebno evropskim državama, ove mjere su izazivale različite rasprave i osporavanja. Ipak su ih države, instrumentima moći, uspijevale nametati s više ili manje uspjeha. Zanimljivo je da države u ovim pitanjima nisu imale usklađene politike. Neke zemlje, kao na primjer Australija i Argentina, uvodile su vrlo stroge mjere, dok su se druge, na primjer Švedska, Brazil ili SAD, odlučile za liberalniji pristup i labavije politike smanjenja ekonomske štete uzrokovane pandemijom. Nakon više od godinu dana trajanja pandemije, može se vidjeti kako su njihovi ishodi u odnosu na posljedice približno jednaki. Država koja predstavlja izuzetak u provođenju zdravstvenih mjera je Kina, koja je u relativno kratkom periodu provela efikasne zdravstvene mjere i suzila pandemiju. To je iskoristila u ekonomskom pogledu, jer je njezina privreda nastavila rasti i proizvoditi robu za globalno tržište. To je Kini omogućilo da nastavi još snažnije projicirati svoju meku moć u različitim dijelovima svijeta.

Pandemija Covid-19 za posljedicu ima repozicioniranje najmoćnijih država svijeta. Kina i Rusija izvozeći ogromne količine vakcine, iako imaju nisku procijepljenost vlastitog stanovništva, žele ostvariti utjecaj u mnogim državama i time pokazati prednosti i efikasnost svojih sistema u odnosu na liberalno-demokratske poretke koji su pokazali brojne slabosti u upravljanju pandemijskom krizom. Na ruku su im išli i američki predsjednički izbori i usmjerenost američke administracije na izbore i rješavanje pandemijske krize na njihovom teritoriju. Kritike se odnose i na američki pristup vakcinisanju, gdje su prioritet američki građani, a tek nakon toga druge države, uključujući tu Evropsku uniju. Od početka vakcinacije krajem prošle godine proteklo je nekoliko mjeseci u kojima su se države i proizvođači vakcina nastojali što bolje pozicionirati. Države, poput Izraela, Velike Britanije i SAD-a, nastojale su što prije vakcinirati poželjnih osamdeset posto stanovništva. Izrael je u tome prvi uspio i polako vraća život u normalu. Proizvođači vakcina željeli su zauzeti što bolju poziciju na tržištu i povoljniju cijenu. To je dovelo do neobjavljene konkurencije te neispunjavanja preuzetih obaveza prema pojedinim naručiteljima. Najdrastičniji primjer je neispunjavanja obaveza AstraZeneca prema Evropskoj uniji. Kako sada stvari stoje, ovo će završiti i na sudu. Čak niti apeli Svjetske zdravstvene organizacije da se to ne događa, nisu urodili plodom. Ova organizacija zalaže se, za sada uglavnom bezuspješno, da se vakcina pravednije raspodjeljuje i da u većoj mjeri bude dostupna siromašnim državama. Ipak, sve intenzivnija vakcinacija u raznim dijelovima svijeta daje nadu da će pandemija COVID-19 biti prevladana. Kada će to biti, nitko se ne usudi prognozirati. Dok se to ne dogodi, različite mjere protiv pandemije mijenjat će naš život i ostavljati posljedice, kojih još ni približno nismo svjesni.

Oduvijek su velike krize, kao što je i ova, otvarale i nove mogućnosti razvoja i napretka čovječanstva. To se ne odnosi samo na ratove, nego i ekonomske i druge vrste kriza. Sjetimo se samo velike ekonomske krize u SAD-u tridesetih godina prošlog vijeka, koja je prevladana politikom New Deala koja je ovoj državi omogućila neslućene razvojne perspektive i globalno pozicioniranje. Kao što su se neki važni događaji, poput svjetskih ratova, duboko urezali u kolektivno pamćenje čovječanstva, sasvim sigurno će se to dogoditi i s pandemijom Covid-19. Za vjerovati je da će ona utjecati na mnoge države, utjecajne grupe i pojedince da izgrađuju bolji svijet i da se suprotstave svima onima koji sadašnju krizu žele iskoristiti za ostvarivanje svojih sebičnih interesa.

NOVI PROBLEMI SA CENTROM ZA GOSPODARENJE OTPADOM BABINA GORA KOD KARLOVCA

REVIZIONIZAM I OTPAD

PIŠE: **Milan Cimeša**

Civilno društvo se protivi izgradnji Regionalnog Centra za gospodarenje otpadom na Babinoj gori uz obrazloženje da se tamo nalaze brojni izvori pitke vode koje će RCGO onečistiti, dok vladajući tvrde da je sve sigurno, provjereno i ispitano

Nastavljaju se problemi i protesti stanovništva oko još nezapočete izgradnje Regionalnog Centra za gospodarenje otpadom (RCGO) Babina gora na Kordunu, između Karlovca, Tušilovića i Vojnića. Suština problema je u dijametralno suprotnim stavovima službenih vlasti Republike Hrvatske i Karlovačke županije sa jedne strane i više organizacija civilnog društva za zaštitu okoliša i građana tog dijela Karlovca sa druge strane. Civilno društvo se protivi izgradnji tog RCGO-a na Babinoj gori uz obrazloženje da se tamo nalaze brojni izvori pitke vode koje će RCGO onečistiti, dok vladajući tvrde da je sve sigurno, provjereno i ispitano te da izvori neće biti zagađeni. Ovaj RCGO bi trebao zbrinjavati otpad iz Karlovačke, Sisačko-moslavačke i Ličko-senjske županije.

Dosta pripremnih radova je već završeno, no Državna komisija za kontrolu postupaka javne nabave nedavno je uvažila žalbu firme koja nije prošla na konkursu i poništila je izbor za izvođača projektiranja i izgradnje RCGO-a. Zbog toga županijska firma KODOS, osnovana i registrirana zbog RCGO-a, tako neće raspisivati novi konkurs dok se ne riješi ovaj problem. To je potvrdila i karlovačka županica Martina Furdek Hajdin (HDZ) koja je na toj funkciji naslijedila bivšeg župana Damira Jelića koji je podnio ostavku. Razlog je tužba Visokom upravnom sudu u Zagrebu koju je u međuvremenu podigla izabrana firma zbog odluke Državne komisije da poništi prvoizabranog po-

nuđača. Županica nije htjela komentirati razloge zbog kojih je javna nabava poništena.

No, na 32 stranice obrazloženja poništenja navodi se cijeli niz nepravilnosti. Među najvažnijima spominju se prihvatanje izmjene stručnjaka, nedostava dokaza o formalnom obrazovanju stručnjaka, izmjena odabrane ponude i slično. Protivnici izgradnje RCGO-a na Babinoj gori iz udruženja „Pravica“ i „Potrošačica“ smatraju da je poništenje konkursa jasna potvrda da stanje oko tog projekta nije kako se prezentira javnosti, da stvari ne stoje kako treba te da se ne radi na dobar način i da su protivnici sada dobili na vremenu za daljnje akcije.

Aktiviste i građane Županije brine i činjenica da je izgradnja RCGO-a znatno poskupila u odnosu na procijenjenu vrijednost. Na poništenom konkursu najjeftinija ponuda je iznosila čak 288 miliona kuna i puno je veća od procijenjene vrijednosti. U ljeto 2020. nakon otvaranja ponuda održan je sastanak sa ministrom Čorićem, ali je i dalje bio stav da se iza projekta stoji i da će nacionalnih sredstava biti o čemu je dobiveno i pisano očitovanje. Čak i to povećanje će nacionalna razina pratiti. S obzirom na sadašnji prekid u realizaciji RCGO-a izvjesno je da projekt neće biti realiziran do kraja 2023. godine. No, Županija i za to ima uvjeravanja resornog ministra Čorića da će projekt moći biti realiziran u fazama odnosno financiran i kroz novo financijsko razdoblje kao i da zbog kašnjenja neće biti penaliziran.

- Ova lokacija odabrana je 2006. godine odlukom županijske Skupštine. Realizacija projekta je započela 2011. Do danas ozbiljni radovi na izgradnji nisu započeli. Vrijednost projekta je oko 340 miliona kuna. EU je osigurala 195 miliona, a ostatak bi dali Fond za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost i članovi RCGO-a. Građani ovog kraja se bune zbog izgradnje, jer bi se RCGO nalazio na području ispod kojeg su bazeni pitke vode i oko 200 izvora koji bi se zagadili i uništili. Smatraju da investitor nije izvršio kvalitetna i stručna ispitivanja tla ovog područja. Pitanje je da li nastaviti sa izgradnjom i ugroziti pitku vodu ovog dijela Korduna ili odustati od projekta i izgubiti 340

miliona kuna i plaćati kazne i penale Evropskoj uniji? Možda do ovih problema ne bi ni došlo da su se pravovremeno angažirali nezavisni međunarodni stručnjaci koji bi donijeli ispravne zaključke i prijedloge graditi ili ne RCGO na tom mjestu – kazao je dožupan Martinović.

Na Babinoj gori se u subotu 17. aprila okupilo par desetaka protivnika izgradnje Centra na toj lokaciji. Pozvali su sve zainteresirane građane i lokalne političare želeći im na licu mjesta pokazati prirodu i lokaciju Centra te objasniti što bi to značilo za vodu i zašto se protive. Od političara se samo odazvao srpski dožupan Mirko Martinović i stanovnici okolnih krajeva, i Srbi i Hrvati pošto je područje oko Babine gore naseljeno miješanim stanovništvom. Bila je to zamisao i ideja za pohvalu, jer je važnija zdrava i čista voda za sve, nego je li netko katolik ili pravoslavac.

Protivnici izgradnje RCGO-a na Babinoj gori iz udruženja „Pravica“ i „Potrošačica“ smatraju da je poništenje konkursa jasna potvrda da stanje oko tog projekta nije kako se prezentira javnosti, da stvari ne stoje kako treba

No, na skupu su se mogle čuti i neke, najblaže rečeno, neprimjerene izjave kada su pripadnici srpske zajednice i srpskog naroda u pitanju. Izrečeno bi se moglo okarakterizirati i kao govor mržnje uzevši u obzir sve što se do sada događalo na relaciji odnosa većinskog i manjinskog naroda, kako u Karlovcu, okolici, regiji tako i na nivou države.

Skup je vodio i moderirao poznati lokalni radijski voditelj sa dugoreške Radio Mrežnice Damir Valent Dado, koji također živi u blizini (ne)suđenog odlagališta. Uz uobičajene riječi o važnosti zaštite okoliša i voda te o svrsi okupljanja on je u višeminutnom govoru rekao i sljedeće:

– Zar nije bilo dovoljno što su nas prije 20-ak godina ona ljudska smeća iz Valjeva, Loznice uz pomoć domaćih SMB komšija i SMB snaga iz poligona Cerovac pokušala zauvijek iseliti iz naših prekrasnih mjesta, već nas sad tjera smeće iz pola Hrvatske i tko zna od kud.... Ali i zemlji u kojoj se grade centri veći i širi od cijelog povijesnog dijela Korčule, što je jedna tvornica na vrhu jedne šume u čijem podnožju su kosti ubijenih na kraju Drugog svjetskog rata, gdje su ostaci crkve Sv. Ivana, što je razorište Turci prije 800 godina, a o vodi i uzvodnosti i nizvodnosti pisali su već mnogi, ali očito uzalud... A da, prisjetih se početka otpora lokalnog stanovništva u nakani da nas černobiliziraju. Lokalni domoljubi bili su skeptični jer su se u protest uključili čudni ljudi, čudna imena i prezimena, dakle Srbi, stoga su oni bili neodlučni trebaju li biti

protiv Centra kada su i Srbi protiv, dakle opet bratstvo i jedinstvo, jel da?... Prema tome, nema mi druge nego pitati Thompsona da mu malo prepravim pjesmu njegovu poznatu "U Babinoj gori na izvoru potoka Trebinje, stala braća da od smeća odbrane domove", sredinu preskačem, pa idemo na refren, "Slušajte sad poruku od svetih Antuna i Ilije, nećete u Babinu goru, niste ni prije! – rekao je i dobio aplauz. Vajda po inerciji, jer razloga baš i nije bilo.

Ilija Matijević, predsjednik Vijeća srpske manjine Karlovačke županije, kazao je *Novostima* da je razočaran ovim riječima jer one neće pomoći uspostavljanju prisnije, bolje i efikasnije saradnje ljudi i naroda u ovom kraju. Dodao je da su Srbi sa Korduna protiv izgradnje spomenutog RCGO upravo zbog zaštite prirodnih ljepota, vodotoka i izvora pitke vode u neposrednoj blizini Korane koja predstavlja prirodni resurs za razvoj turizma i proizvodnju zdrave i ekološke hrane u čemu svoju egzistenciju mogu pronaći mnogi stanovnici.

Vrijednost projekta je oko 340 miliona kuna. EU je osigurala 195 milijuna kuna, a ostatak bi osigurali Fond za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost i članovi RCGO-a

– Posebno je lažna tvrdnja kako su na Babinoj gori partizani ubijali i zakapali ustaše i domobrane nakon rata kao i kadete domobranske škole iz Karlovca. Dokazano je da to nije istina i da su kadeti preseljeni u Zagreb prije ulaska partizana u Karlovac 6. maja 1945. To je pokušaj historijskog revizionizma. Na Babinoj i Petrovoj gori sahranjivani su poginuli i umrli borci iz bolnice kao i civilne žrtve – rekao je Matijević.

Cijeli slučaj sada je na Visokom upravnom sudu u Zagrebu gdje je tužbu uložilo prvoizabrano poduzeće na konkursu, a protiv odluke Državne komisije za javnu nabavu da poništi taj odabir. Neizvjesno je koliko će cijeli proces trajati što daje odličnu priliku protivnicima izgradnje Centra na Babinoj gori da se dobro pripreme za daljnje akcije oko potpune zabrane izgradnje RCGO i poništenju te odluke koju je 2006. donijela Skupština Karlovačke županije, a čija je priprema izgradnja počela 2011., no kako vidimo do sada se naročito daleko nije odmaklo. Nakon zagrebačkog i banijskog potresa, kada se dobro treslo i na širem karlovačkom kraškom području, valjda će se naći netko pametan i shvatiti da Banija i Kordun nisu pogodna mjesta za odlagališta nuklearnog otpada kod Dvora, kao ni za Centre gospodarenja otpadom u kraškom području bogatom pitkom vodom. Valjda će biti po onoj narodnoj: svako zlo za neko dobro.

РАСПРАВЕ О НОТОРНОМ (32)

ГРАФИТ

пише: Горан Бабић

Послије капитулације Трећег Рајха дошло је до једног броја суђења главним актерима холокауста и других злочина. Милионима, међутим, оних подигнутих руку није суђено па једнако тако, све ми се чини, неће бити суђено ни рукама, које данас по хрватским зидовима цртају вјешала и силуу Српкиње

Ликовњаци ће сасвим сигурно много боље од нас што само витламо оловком (да не кажем мишом на рачунару) објаснити и појаснити ту ситну сликовну појаву, звану графит. Не бих заиста умιο у кратким цртама ситуирати све њезине димензије, аспекте и карактеристике, будући да се унутар тог појма (те ситне именице) којешта мијеша и проплиће. Ствар је, дакле, само на први поглед једноставна и сеже свакако у старину, дочим нас, данас и овдје, занима тек једно њезино својство, односно њена садашња (данашња) политичка интерпретација. Но, кренимо редом...

Графит је анониман. Ту и тамо се (на њему) појављује потпис, који не мора бити (и најчешће није) вјеродостојан. Анонимност чува аутора, а истодобно омогућава његову поруку. Не знам могу ли графолози у тој ствари евентуално помоћи, али ако и узмогну, од њихове помоћи неке нарочите користи неће бити. Анонимност, међутим, казује да аутор није на власти, него је једна врста илегалца, онај који мора да крије своју работу, свој посао. Властодержац се не мора служити графитом, нарочито у ери друштвених мрежа, телевизије, интернета, свих могућих масовних опћила (рекли би теоретичари, Меклуан и И. Мандић). Не кажем да се актуални господар не може послужити графитом не би ли заваро противника, али господар обично није суптилан, тј. располажући силом, нема потребе за суптилношћу.

Политички графит је у принципу примитиван и најчешће не рачуна на образовану публику. Игра „на прву лопту“, важан му је

први утисак, оно што производи тзв. први поглед. Он (графит) зна да се све заборавља и да се ништа не памти па ће велики заборав једнако прекрити мудру мисао и жалосну примитивну поруку. Графит је прилика за медиокритете, за оне непотписане коментаре на интернету, за сву ону биједу и будалаштину, која извире из неостварених амбиција, пропалих каријера, из зависти и злобе. Читао сам Фукоове списе (напр. „Надзирати и кажњавати“), али нисам нашао да то мудро име објашњава шта је тјерало масовну публику на оврху смртне казне, шта је наводило питоме грађане да иду гледати одсјецање главе, набијање на колац, растргање на точку итд. А графит је, у неку руку, легална тачка у таквом циркуском програму јер у себи најчешће има нечег агресивног, мрзилачког, убилачког.

Графит је актуалан и прати политичка збивања. Напушта без милости бивше сензације и настоји да буде у духу времена. Тешко да се данас негде на тлу негдашње Југе може наћи изблиједјели графит „ПЕРУ НА БАНДЕРУ“, а некоћ је био једно од главних средстава пропаганде тадашње политичке гарнитуре. Тад је, наиме, било потребно укинути монархију па се то радило на велика врата, док се тренутно монархија враћа на мала. С друге стране, пароли „ТРСТ ЈЕ НАШ“ смијали би се данас и они, који су годинама тамо ишли у шопинг, који су заправо били ТРСТОВИ.

Зашто је то тако? Понајприје, рекао бих, стога што идиотарија не повлачи за собом никакве конзеквенце, тј. што можеш бити неодговоран (свакако на туђи рачун) без посљедица, без казне, без бламаже. Графит и у том погледу само слиједи опћи тренд (и овдје и другдје) чија је битна значајка укидање стида, нестанак срамоте. Јесу ли могли пионери филмске умјетности (те потом Чаплин и дружина) предвидјети да ће након свега педесетак година буџет порно индустрије у Холивуду премашити буџет тзв. нормалне продукције па се то ипак, прије годину - двије, догодило?! А графит, тако често, и није друго до порнографски намаз. Да се разумијемо, није ријеч о голоотињи. Дапаче, свеукупна историја умјетности (од пећине Ласко до Тома Готовца и Марине Абрамовић) рачуна на људско тијело и ради с њим. Графит је друга врста голоотиње. Порнографски графит је оно што по данашњој Хрватској прогони Србе, дежурне кривце за свеколику несрећу.

Је ли могуће да за сву ту прљавштину није могуће наћи кривца, анонимног аутора? Кад гледамо старе филмске журнале, који доносе слике с безбројних Хитлерових митинга, видимо да су се на тим скуповима милиони руку дизали у знак подршке нацистичким идејама (и практичним потезима). Послије капитулације Трећег Рајха дошло је до једног броја суђења главним актерима холокауста и других злочина. Милионима, међутим, оних подигнутих руку није суђено па једнако тако, све ми се чини, неће бити суђено ни рукама, које данас по хрватским зидовима цртају вјешала и силуу Српкиње.

Завршио бих чемерну ову приповијест ипак нечим лијепим јер има и радосних графита. На стражњем зиду цркве Светог Марка на Ташмајдану у Београду дуго је стајао графит сљедећег садржаја: МИЛИЦЕ АКО ИМАШ МАЛО ВРЕМЕНА УДАЈ СЕ ЗА МЕНЕ.

KOME SMETA VUKOVARSKI NK VUTEKS-SLOGA

DVOSTRUKI KRITERIJI

PIŠE: **Goran Borković**

**Detaljnim planom raspodjele
financijskih sredstava unutar programa
javnih potreba u sportu Grada
Vukovara za 2021. godinu predviđeno
je da ove godine HNK Vukovar 1991.
dobije 490.000 kuna, a NK Vuteks-Sloga
tek 140.000 kuna, a igraju u istoj Trećoj
hrvatskoj nogometnoj ligi**

Posljednja događanja u Borovu i Vukovaru još jednom su skrenuli pažnju šire javnosti na položaj srpske nacionalne manjine u tom kraju. Navijačko divljanje, bacanje petardi, skandiranje „Oj hrvatska mati, Srbe ćemo klati“ i „Ubij Srbina“ u uskršnju zoru, a sve uz tihi blagoslov policije, dodatno je razotkrilo dvostruke aršine vlasti na istoku Hrvatske: jedan za većinu, a drugi za manjinu. Navijači su tu, jasno je svakome, tek sredstvo koje posluži za točno određenu svrhu. Ovaj put za dizanje međunacionalnih tenzija za potrebe lokalnih izbora i održavanje desničarske vlasti u Vukovaru, predvođene Ivanom Penavom, Domovinskim pokretom i Hrvatskim suverenistima. Nećemo ovaj put podsjećati kako je kao oparen ovaj bivši HDZ-ovac na sjednici Gradskog vijeća bacio na pod Statut Grada Vukovara kad su mu ga dali srpski predstavnici, nego ćemo zagrebati po službenim dokumentima kako bi i preko njih vidjeli da kriteriji nisu isti za sve i to upravo na primjeru sporta koji, kao i često u društvu, na simboličkoj razini, može poslužiti kao dobar primjer, posebno zato što je Penava profesor tjelesnog odgoja, a i oni Bad Blue Boysi s početka teksta kite se navijačkim perjem, mada im puno bolje pristaje ono fašističko.

Dovoljno je pogledati Detaljni plan raspodjele financijskih sredstava unutar programa javnih potreba u sportu Grada Vukovara za 2021. godinu. Tim dokumentom predviđena je raspodjela novca koji prikuplja Zajednica sportskih udruga grada Vukovara. Donio ga je Izvršni odbor ove Zajednice krajem siječnja ove godine i u njemu je detaljno pojašnjen plan raspodjele 3,8 milijuna kuna javnog novca za sportske potrebe. Od tog iznosa, 1,73

milijuna kuna predviđeno je za rad sportskih udruga, odnosno klubova. Naznačeno je da se razvrstavanje sportova i klubova vrši temeljem bodovanja iz Pravilnika o uvjetima i kriterijima za financiranje sportskih udruga – klubova grada Vukovara. Kriteriji su razvrstani u pet skupina prioriteta. Prva i druga skupina prioriteta su nositelji kvalitete u pojedinoj grani sporta po kojima maksimalno jedan klub iz jednog sporta može biti u njoj, s tim da u kvotu ulazi i minimalno jedan neolimpijski sport. Treća i četvrta skupina prioriteta su oni klubovi koji su u sustavu natjecanja, a nisu nositelji kvalitete, a peta su oni koji su u najnižem stupnju natjecanja ili se uopće ne natječu.

Evo kako je novac raspoređen. U prvoj prioritetnoj skupini je osam klubova koji su međusobno podijelili nešto više od milijun kuna – 1,04 milijuna – s tim da je najviše novca dobio Hrvatski nogometni klub Vukovar 1991. – čak 490.000 kuna, slijedi Ženski odbojkaški klub Enna iz Vukovara sa 255.000 i još šest klubova (boksачi iz BK Borovo, gimnastičari GK Vukovar, veslači HVK Vukovar, karataši iz Vukovar '91., Klub dizača utega Vukovar i Tajiquan klub Vukovar).

Druga prioritetna skupina dobija duplo manje novca – 520.000 Tu je također osam klubova različitog spektra – od atletičara i bočara preko rukometaša i košarkaša do plivača, vaterpolista i nogometaša. Tu je i Nogometni klub Vuteks-Sloga, koji nas posebno zanima. Kako je poznato, Vuteks Sloga okuplja uglavnom pripadnike srpske nacionalne manjine. Nastupa u Trećoj nogometnoj ligi – istok, baš kao i HNK Vukovar 1991. u kojem, izgleda da nije nevažno reći, igraju uglavnom Hrvati, ali i cijeli niz južnoamerikanaca. Sjetit će se stariji, krajem 90-ih godina prošlog stoljeća u sklopu Tuđmanovog političkog projekta NK Vukovar '91., kako se tada zvao, čak je zaigrao u Prvoj hrvatskoj nogometnoj ligi, ali je tamo plesao samo jedno ljeto, da bi potom zbog dva milijuna kuna dugova završio u stečaju i 2017. godine bio ugašen pa uskoro uskrsnuo kao HNK Vukovar 1991. NK Vuteks-Sloga nastao je spajanjem dvaju klubova Vuteksa i Sloge. Vuteks je bio klub tekstilnog kombinata, a Sloga gradski tim. Zanimljivo je da su pravo na Slogu neko vrijeme polagali i u HNK Vukovar '91. i u Vuteksu, da bi na kraju na zahtjev gradske uprave ovaj „srpski“ dio Sloge odustao i spojio se s Vuteksom, a HNK Vukovaru '91. prepustio ne samo sljednost, nego i stadion.

Dakle, taj HNK Vukovar 1991. nastupa u Trećoj hrvatskoj ligi – istok i od vukovarske Zajednice športskih udruga, kao sportski klub u prvoj skupini prioriteta, dobija 490.000 kuna godišnje. S druge strane, NK Vuteks-Sloga, koji također nastupa u Trećoj nogometnoj ligi, kao dio druge prioritete skupine, od iste te zajednice dobije tek 140.000 kuna, tek nešto više od rukometaša i košarkaša. Pogledajmo kako sportski stoje oba kluba. HNK Vukovar 1991. je – dok završavamo ovaj tekst – drugi na tablici sa 54 boda. Ima četiri boda manje od NK Belišća i bori se za ulazak u Drugu ligu. Od 18 klubova, NK Vuteks Sloga je solidna 12. sa 30 bodova, ali je pitanje hoće li i dalje igrati ovaj rang, s obzirom da bi opet moglo doći do reorganiziranja takmičenja. Zanimalo nas je otkud takva razlika i zašto je HNK Vukovar 1991. svrstan u prvu prioritetnu skupinu. Iz Zajednice su nam neslužbeno odgovorili da je ustroj klubova različit, da se boduje broj profesionalnih trenera s licencom, broj nogometaša, omladinska škola, dječja škola (koja se u NK Vuteksu zove Bubamara) i na kraju – da je to tako uvijek bilo. Osim ovog novca, HNK Vukovar 1991. dobije još 5.000 kuna za organizaciju Memorijalnog turnira „Danijel Popović“, a NK Vuteks-Sloga 2.000 kuna za Turnir „Slobodan Tišov Lujo“ i NŠ Bubamara još 3.000 kuna za turnir limača. Dalje, HNK Vukovar 1991. dobio je od Zajednice mogućnost korištenja 50 termina u velikoj sportskoj dvorani u Borovom Naselju i 50 u maloj, 60 u Osnovnoj školi „Blago Zadro“ (3.000 kuna) kao i 60 termina na plivalištu Vukovar, dok je od svega toga NK Vuteks Sloga dobila tek 20 termina u Tehničkoj školi „Nikola Tesla“, baš kao i njihova Škola nogometa Bubamara (ukupna vrijednost 2.000 kuna). Slično je i s financiranjem stručnog kadra. HNK Vukovaru 1991. sufinancira se rad petorice trenera sa ukupno 50.000 kuna, a NK Vuteks Slogi tek dvojice sa ukupno 16.000 kuna. Možemo i dalje, iz podataka o sufinanciranoj zdravstvenoj zaštiti za ovu godinu doznajemo da HNK Vukovar ima ukupno 160 sportaša, od čega tri ženske, dok ih NK Vuteks-Sloga ima 121, po čemu je drugi po brojnosti na području koje pokriva Zajednica.

U prvoj prioritetnoj skupini je osam klubova koji su međusobno podijelili nešto više od milijun kuna – 1,04 milijuna – s tim da je najviše novca dobio Hrvatski nogometni klub Vukovar 1991. – čak 490.000 kuna

Na pitanje dvostrukih kriterija i nesrazmjera u financiranju prije tri mjeseca na aktualnom satu vukovarskog Gradskog vijeća osvrnuo se i Srđan Kolar (SDSS) zatraživši objašnjenje. „NK Vuteks-Slogi dodeljeno je 140.000 kuna, dok je HNK Vukovar 1991, dobio 490.000 kuna! Oba kluba takmiče se u istom rangu – Trećoj Hrvatskoj nogometnoj ligi. To je diskriminatorno i očekujem da odluka bude revidirana ili da se NK Vuteks-Slogi dodele dodatna sredstva, jer sadašnji iznos nije dovoljna za redovan rad. Školi nogometa

Bubamara dodeljeno je na osnovu istog javnog poziva svega 5.000 kuna. Da li je to poticanje i razvoj sporta u gradu ili tendencija da se ugasi ovaj fudbalski klub i škola fudbala“, pitao je Kolar. Odgovorio mu je zamjenik gradonačelnika Marijan Pavliček (Hrvatski suverenisti) koji je rekao kako sredstva iz gradskog proračuna dobivaju klubovi sukladno zakonu i da ih raspoređuje Zajednica športskih udruga Vukovar. „Sredstva se raspoređuju na način da u svakoj kategoriji može biti po jedan predstavnik određenog sporta, a bodovi se dobivaju na angažmanu klubova, broja polaznika, financiranju od strane trećih te odluke o visini sredstava nisu uključivale političke odluke“, kazao je Pavliček, pozvavši NK Vuteks-Slogu da se javi za izvanredno financiranje preko kojega mogu povući dodatna sredstva.

Iz podataka o sufinanciranoj zdravstvenoj zaštiti za ovu godinu doznajemo da HNK Vukovar ima ukupno 160 sportaša, od čega tri ženske, dok ih NK Vuteks-Sloga ima 121, po čemu je drugi po brojnosti na području koje pokriva Zajednica

Prilikom posjeta Vuteks-Slogi Kolar je naglasio da je to najbolje rangirani srpski klub u Hrvatskoj u kojem igraju igrači raznih nacionalnosti te da u klubu godinama vlada duh zajedništva i jedinstva koji je najbolji primjer na koji bi se trebali ugledati svi u gradu Vukovaru. „Vuteks-Sloga je simbol da možemo zajedno uz poštovanje i uvažavanje međusobnih razlika da postizemo najbolje sportske rezultate. Nije korektno da postoji jedan standard podrške za Vukovar 1991., a drugi za Vuteks-Slogu, a oba kluba se takmiče u istom rangu. Nadamo se da ćemo zajedno sa drugim političkim partnerima u gradu izmeniti ovu negativnu praksu koja šalje diskriminirajuće i loše poruke“, kazao je Kolar, uručujući donaciju sportske opreme klubu, na što je predsjednik Đorđe Lukić zahvalio i istaknuo da bez podrške stranke klub ne bi opstao.

Da se u Vuteksu snalaze kako znaju i umiju, svjedoči i nedavna donacija vojvođanske opštine Stara Pazova koja je donirala 500 komada plastičnih stolica namijenjenih tribinama za četiri kluba na vukovarskom području. Donacija je vrijedna 10.000 eura, a realizirana je zahvaljujući suradnji sa Zajedničkim većem opština. Od 500 komada NK Vuteks-Sloga dobila je njih 200. Nekima, međutim, niti ovakva pozicija NK Vuteks-Sloge nije dovoljna pa je krajem januara provaljeno u njihove klupske prostorije kada im je oštećen inventar. „Mi smo pozvali policiju, ali ne znamo da li su oni nešto poduzeli, ali teško da će biti rezultata jer zbog nedostatka sredstava nema video kamera za nadzor. Problem je što se radi o još jednom lošem iskazu prema srpskoj zajednici u Vukovaru. Zna se da je stadion na kojem se nalaze prostorije u vlasništvu grada, da tu treniraju uglavnom srpska djeca, kao i da je tu škola fudbala. Srećom, sve je završilo na materijalnoj šteti, pa nije bilo povreda ili gubitaka ljudskih života. Ovo je bio ispad u duhu nastupajućih izbora, a do njih možemo očekivati još gore stvari“, rekao je Kolar.

TREBA DA BUDEMO LJUDI

JOVO MAKSIĆ, GLUMAC BEOGRADSKOG DRAMSKOG POZORIŠTA

Ja se sećam pred sam pad Krajine, da je mozak govorio da je sve gotovo, da smo mi izdani i ostavljeni na cedilu, i da smo obični pijuni u igri politike, ali mi nismo mogli da živimo sa tim saznanjem. Verovali smo, bez obzira što nam je razum govorio drugačije, da se ipak neće dogoditi ono najgore. Da nije bilo nade, mi ne bismo ni izbeglištvo nakon „Oluje“ preživeli i sve ono kasnije što smo preživeli

RAZGOVARAO: **Bojan Munjin**

Glumac Beogradskog dramskog pozorišta, Jovo Maksić, morao je pojesti kruh sa sedam kora da bi danas bio ono što jeste. I na pozornici i u životu. Rodom iz sela Plavno pored Knina, nakon „Oluje“ je postao izbjeglica i umjesto da živi godine bezbrižne mladosti, morao se nositi s mnogim ožiljcima na duši i mukotrpno se probijati, ne znajući što mu donosi budućnost i nova sredina. Trebale su proći mnoge godine da bi Jovo Maksić postao hvaljeni i traženi glumac i trebalo je progutati mnoga iskušenja da bi ovaj čovjek prostodušnog pogleda stekao elementarnu mudrost o životu, koja u današnjim hirovitim prilikama mnogima od nas kao pijesak promiče kroz prste.

Među mnogim ulogama u posljednje vrijeme, glumite i u vrlo hvaljenoj TV seriji „Kosti“, čija je radnja vezana za Banja Luku, ali koja šire gledano govori o postratnim traumama naših društava u regiji. Rečeno je da je to, nakon svih užasa i patnji, priča o praštanju i pokajanju. Zašto?

Jovo Maksić: Te reči, pokajanje i oprostaj, koje su nekada imale veliki značaj, već su se izlizale, kao i reč patriotizam i svako ih tumači na svoj način. Tako ljudi olako pričaju o praštanju a praštanje nije samo jedna puka reč nego je to veliki i dugi proces, koji traži promenu čitavog čovekovog mentalnog i psihološkog sklopa. To je život koji živimo – to je kao što se kaže, hleb koji moramo pojesti do kore, i pravo značenje te reči shvatimo tek kada se dogode neke velike nesreće, kao što se na Balkanu neprestano događaju. Često puta zatičemo sebe da se iskreno pitamo da li smo zaista oprostili, a kada sretnes tog konkretnog čoveka kojem si trebao da oprostiš, shvatiš da nisi oprostio. To je težak proces, ali bez tog procesa ne znam kako možemo da nastavimo da živimo.

Kolika je težina oprosta?

Jovo Maksić: Pre serije „Kosti“ radili smo film „Iscljenje“ koji se bavi težinom oprosta. U tom filmu ja igram lik monaha kome je po samorazumevanju povereno da oprašta. E, kada se on sretne sa nekim ko je izazvao nesreću u njegovom životu, on shvati da nije oprostio nego da i dalje mrzi. Kako je on čovek od vere, ne može sebe da laže i kreće njegova unutrašnja borba: „Bože kako da oprostim?“ U tom filmu zapravo dete, kao nevino biće, pobudi oprostaj u tom čoveku i isceli ga. Oprostaj je velika katarza i skidanja ogromnog tereta mržnje sa čoveka. I u „Kostima“ smo se bavili time da je oprost težak proces, ali nakon kojeg u čovekovoj duši dolazi stanje velike sreće. Proces praštanja podrazumeva mnoga odricanja od samoga sebe. Ali odricanje je i puno širi proces. Mnogo čega nam je danas prijemčivo; mi živimo u veku u kome nam je sve dostupno i u gradu gde nam je sve na dohvat ruke – a ništa ne stižemo. U svemu tome izgubili smo sebe ali, kao što kaže ona pesma – treba da budemo ljudi.

Rekli ste da vam je u ovoj seriji bilo lako igrati ulogu Koste Govoruše, jer je sva mračna stvarnost, od vašeg izbeglištva nakon „Oluje“ i kasnije, prošla kroz vašu nutrinu. Kako funkcioniра spoj života i umjetnosti u jednom glumcu?

Jovo Maksić: Po meni, umetnost i život su spojeni i tu ne postoji neka teorija koja bi to mogla valjano da objasni. Svako od nas glumaca doživljava taj spoj na svoj način. Što se mene tiče, kada glumim tu ne sme ništa da bude isprogramirano nego se u mojoj igri mora stvoriti život. Moje životno iskustvo može tom životu na pozornici ili na filmu samo dati snagu. Ako je bilo

ikakve koristi od tih stradanja koja su se desila u mom životu, onda to mogu da iskoristim u poslu kojim se bavim. Mogu da igram i u lošem filmu ali ću u njemu ipak tražiti neko zrnice života, kao što mogu živeti u lošem životu ali u njemu ipak živim, najbolje što mogu.

Kako je sve to izgledalo u seriji „Kosti“?

Jovo Maksić: Cela ekipa koja je sudelovala u toj seriji radila je po tom principu da najbolje od sebe. Vladala je jako pozitivna atmosfera; svi smo se dobro razumeli i napravili smo jednu porodicu, koja je zdušno zajednički disala i zajednički proživljavala sve to što smo pred kamerama igrali. Puštali smo da stvari idu svojim tokom i iznenađivali smo se u kadru kada se nešto dobro desi, a to što se desi bila je istina života koji smo hteli da pokažemo. Bio je to kolektivni čin koji se pretvorio u stvarnost a meni kao glumcu to je pomoglo da i sam iznesem istinu svog lika. Svako veče odlazili smo na spavanje sa svešću da smo napravili nešto dobro. Takvo spokojstvo se ne događa često u poslu kojim se bavim, ali zato se njime i bavim da bi se to spokojstvo dogodilo.

Ako je bilo ikakve koristi od tih stradanja koja su se desila u mom životu, onda to mogu da iskoristim u poslu kojim se bavim. Mogu da igram i u lošem filmu ali ću u njemu ipak tražiti neko zrnice života

Današnju stvarnost često vidimo kao jedan užasan kaos u kome caruju pokvarenost, sebičnost i kriminal. Koliko je pokajanja i oprosta potrebno danas u takvoj stvarnosti?

Jovo Maksić: Mnogo. Imate neke situacije koje su u ratu dosta čisto određene; ko je kome učinio zlo – imate žrtve i zločince. A danas imate puno vidljivih žrtava i mnogo nevidljivih zločinaca. Ti zločini se događaju kao neka bolest, koja postepeno obuzima i kida pojedinca i čitavo društvo. Kada sam gledao dokumentarni film Ivana Jovića o stradanju naših ljudi u Drugom svetskom ratu, „Zaveštanje“, vidio sam na tako suptilan način prikazane današnje starce, koji su bili deca u momentu kada su bili odvedeni u Jasenovac. Video sam ljude koji se sećaju i koji su jako stradali, ali koji u sebi nemaju ni zrna mržnje. Nakon tog filma vas je sramota da mrzite, jer vidite da taj čovek, jedan od hiljadu koji je preživeo, ne mrzi nikoga. Onda shvatite koliko su ti ljudi veliki i poželite da imate njihovu mirnoću i njihovu čistoću. Oni su uzori i heroji 20. i 21. veka.

Kome su potrebna njihova iskustva i svjedočenja?

Jovo Maksić: Potrebno je to svima nama. Potrebno je to i meni za moj budući život i za moje stvaranje kao glumca. To je važno i za našu decu i za

pitanje šta ćemo mi njima ostaviti u amanet – ljubav ili mržnju? Te odgovornosti mi nismo kao društvo svesni, ne samo ovde nego i globalno. Stvari su mnogo otišle dođavola. Ali bez obzira na sadašnje stanje stvari, svako za sebe mora pronaći način da ne upadne u takve zamke. Moramo se razlikovati od onih koji su te zamke postavili, jer ako postanemo isti kao i oni, vrtimo se u začaranom krugu a to je onda kraj svih ljudskih napora. Mi kada igramo predstavu, ako pogodimo u dušu jednog, dva čoveka, u dušu komšije, prijatelja, nekog nepoznatog iz trećeg reda, već smo puno uradili. . . Da nas sutra nije sramota.

Vi ste bili izbjeglica iz Krajine. Kakve emocije nosite danas, 25 godina nakon strahota toga rata?

Jovo Maksić: Ne znam, to je teško reći. Kad odem u svoje rodno selo Plavno kod Knina, koje je nekad imalo dve hiljade stanovnika, vidim da ono sada ima osamdeset duša i svaki put ih je sve manje i manje. A onda vidim da su i ti komšije Hrvati, koji su se vratili u svoje kuće, da i ti ljudi nemaju više egzistencije tamo. Mi smo svi zapravo razrušili jednu zajednicu i napravili posle toga nešto još gore. . . Ja bih voleo da to selo živi, kogod da je sada u njemu i kolikogod da takvih ljudi ima, ali bojim se da to nije moguće. Ono sada izgleda kao neki starac koji umire i žalosno je to videti. I ne možete tu ništa pomoći. Ali, moramo imati nadu. Bez nade ne može da se dočeka sutrašnji dan. Nada je jedino oružje. Ja se sećam pred sam pad Krajine, da je mozak govorio da je sve gotovo, da smo mi izdani i ostavljeni na cedilu, i da smo obični pijuni u igri politike, ali mi nismo mogli da živimo sa tim saznanjem. Verovali smo, bez obzira što nam je razum govorio drugačije, da se ipak neće dogoditi ono najgore. . . Da nije bilo nade, mi ne bismo ni izbeglištvo nakon „Oluje“ preživeli i sve ono kasnije što smo preživeli. Kada smo došli u Srbiju, otvorio se neki novi život i neka nova nada. Želim da verujem da ću se uvek vraćati u to moje selo Plavno i ono će valjda živeti dokle god smo mi živi i dokle god su naša deca živa, da znaju da tamo imaju nešto. Uvek postoji nada da će se nešto u ljudima okrenuti i da će se oni vratiti tamo odakle potiču.

Nakon filma „Zaveštanje“ vas je sramota da mrzite, jer vidite da taj čovek, jedan od hiljadu koji je preživeo, ne mrzi nikoga. Onda shvatite koliko su ti ljudi veliki i poželite da imate njihovu mirnoću i njihovu čistoću. Oni su uzori i heroji 20. i 21. veka

U devedesetima međunacionalni odnosi su bili tragično zatrovani. Kako vam se oni čine danas?

Jovo Maksić: Za sebe mogu da kažem da imam sjajnih prijatelja Hrvata koji mi takođe daju nadu. To su ljudi koje poznajem; imam i rodbine među

njima, sa kojom sam u jako dobrim odnosima. Kao glumac saradujem na najbolji mogući način sa toliko mnogo ljudi koji su druge vere i nacije, da ne mogu ništa drugo da zamislim nego prijateljstvo i mir sa svim tim ljudima. Ja često kažem da volim da se družim sa ljudima koji su bolji od mene i puno je takvih ljudi. Jedan od najboljih ljudi uopšte kojeg poznajem je Hrvat, glumac Goran Bogdan, koji je divan čovek i ja bih voleo da su svi ljudi takvi kao on, pobogu. Eto, taj Goran Bogdan je meni nada, za čovečanstvo a ne samo za naše lokalne odnose. To isto mogu da kažem i za zagrebačkog glumca Ozrena Grabarića, divnog čoveka koji kod nas u Beogradskom dramskom pozorištu igra već u drugoj predstavi i kojeg svi obožavamo. Vredi se nadati da će neki dobri David u nama pobediti Golijata, zlo, kakogod se ono zvalo.

Kad odem u svoje rodno selo Plavno kod Knina, koje je nekad imalo dve hiljade stanovnika, vidim da ono sada ima osamdeset duša i svaki put ih je sve manje i manje. A onda vidim da su i ti komšije Hrvati, koji su se vratili u svoje kuće, da i ti ljudi nemaju više egzistencije tamo. Mi smo svi zapravo razrušili jednu zajednicu i napravili posle toga nešto još gore...

Zašto ste se odlučili za glumu kada sav normalan svijet odlazi da se bavi kompjuterima, marketingom ili politikom?

Jovo Maksić: Zašto sam se odlučio za glumu? Otkud znam, to je valjda ispalo sasvim slučajno. Bio je u toku rata neki pozorišni festival u Kninu a ja sam sebi tada rekao, hajd' baš da vidim šta je to, ko zna da li ću sutra uopšte biti živ, ne zna se šta donosi dan a šta noć... Hteo sam da odem tamo gde trenutno nema rata. I onda sam pozeleo da se bavim poslom ljudi koje sam gledao na pozornici. Prijavio sam se na prijemni ispit za glumu na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu i – prošao. I onda sam sebi rekao da ako mi je Bog dao da budem na fakultetu a ne gladan u nekom rovu, u kojem mogu umreti za pola sata, onda daj da se time ozbiljno bavim. Mi smo bili klasa sastavljena od izbeglica iz Krajine, nas sedmoro i moj pokojni profesor Predrag Bajčetić je rekao kako je dobio sedam tvrdih kamenova od kojih pojma nije imao šta će isklesati.

Koji je bio okidač za vaš stav da zaista želite da budete glumac?

Jovo Maksić: Sve se okrenulo i prelomilo na jednom kolokvijumu na drugoj godini pozorišne akademije. Sećam se da smo probali naše uloge i mučili

se a ja sam neprestano lupao glavom u zid, jer nisam mogao da uđem u lik koji sam glumio. A onda se odjednom taj zid srušio; ja kao da sam izašao iz vlastitog tela, nisam više kontrolisao ni jednu svoju repliku, ni jedan svoj pokret, ali sam osetio neki novi život u sebi. Profesor Bajčetić je tražio da nakon časa ostanem sa njim i tada mi je rekao: „E, to je to. Jovo, možda više nikada u životu nećete postići na sceni ono što ste postigli danas, ali znajte da vi to možete i težite prema tome.“ I ja ceo svoj glumački život težim prema tome, nekada to dosegnem a nekada ne, ali uvek težim. Kada se to dogodi onda poverujem da ima smisla posao kojim se bavim.

Ja često kažem da volim da se družim sa ljudima koji su bolji od mene i puno je takvih ljudi. Jedan od najboljih ljudi uopšte kojeg poznajem je Hrvat, glumac Goran Bogdan, koji je divan čovek i ja bih voleo da su svi ljudi takvi kao on, pobogu

Vaš profesor Bajčetić je vama govorio da je gluma posao između vojske i manastira. Što bi to značilo?

Jovo Maksić: Profesor Bajčetić je tražio posvećenost i tražio je disciplinu. On nam je govorio: ne postoji „neću“ i „ne mogu“. Da bismo shvatili šta ne znamo, morali smo to „ne mogu“ da eliminišemo, da bismo jednog dana mogli to što sada ne možemo. Ako već unapred imamo barijeru da nešto ne možemo, onda mi to nikada nećemo ni moći. Gluma nije nimalo lagodan posao i za nju je potrebna vera i disciplina. U poslu u kojem se bavite čovekovim unutrašnjim stanjima, njegovom psihom i dušom, morate na neki način biti i vernik, tražeći istinu i život koji treba da udahnute svojim likovima.

Jednom ste rekli da je na vas jako utjecao iguman manastira Draganac, Ilarion, Rastko Lupulović, koji je i sam nekada u mladosti bio glumac.

Jovo Maksić: Da, to je tačno. Ako postoji išta dobrog u meni onda je jedan od kreatora tog dobrog sigurno iguman Ilarion. On je jedan od najčistijih i najdivnijih bića koje sam sreo u životu. Mene uopšte nije iznenadilo to što je on kao mladi i veoma nadareni glumac, u zenitu svog kreativnog nadahnuća, otišao u manastir. Ja ne mogu to racionalno da objasnim, ali taj njegov odlazak, da, bio je potpuno logičan. On je toliko uticao u nekom plemenitom smislu na mene da sam rekao da ako budem imao muško dete ono će nositi ime po Rastku i danas se moj sin zaista tako zove. Otac Ilarion je jedan od onih ljudi koji vas oplemenjuju i zbog kojih vas je sramota zbog svega onog lošeg što u životu radite. To su ljudi koji vam daju hrabrost i snagu da oprostite sebi i drugima. Gluma i religija su na određeni način i stil života a osim toga i jedna i druga, i religija i gluma, čitavo vreme žele da demistificiraju

život, pokušavajući da unesu više istine u taj život. Ali, u svemu tome ja još moram puno da učim. Najsrećniji sam kao glumac kada shvatim da sam se u tom traženju istine bar jedan centimetar pomerio.

Igrate puno u predstavama, u filmovima i TV serijama. Kazali ste da su se sada kamenčići za vas posložili. U kojem trenutku glumac to može da kaže?

Jovo Maksić: Trenutno jesam malo u frci sa probama u pozorištu i sa snimanjima ali dobro; dođem uveče kući, svi su u porodici na broju, živi smo i zdravi. Kada je mlad, glumac mora da prođe iskustvo učenja na vlastitim dilemama i greškama. Imao sam sreću da sam se nakon akademije odmah zaposlio u pozorištu „Duško Radović“, ali onda sam nekoliko godina tavorio igrajući sitne uloge i počeo da sumnjam u smisao onoga čime se bavim. I onda dolaze te malodušne misli, hoću li na pozornici moći ovo ili ono i da li ću ikada stati pred kameru na filmu... I da ne bih upao u ozbiljniju depresiju, počeo sam da se bavim raznim zanatima. Radio sam na građevini, učio sam kako se postavlja parket, bio sam malo i preduzetnik, jer sam naprosto imao slobodnog vremena. Na taj način sam pobeo od svojih crnih misli ali sam u jednom trenutku morao da stanem i da se zapitam: „Jovo, jel' ti misliš ozbiljno da se baviš glumom ili ne?“ A onda se odjednom dogodio preokret, kako to obično biva u životu. U jednoj predstavi koju je režirao Kokan Mladenović dobio sam po običaju par replika i svoja četiri minuta, koja sam odradio pošteno i kako treba. A onda je Kokan rekao: „Vidi, ovaj Jovo može od govneteta da napravi pitu“ i u istoj predstavi mi je dao još jednu, veću ulogu. Onda je došao upravniku i pitao ga „Zašto ovog malog držite u zapečku kada može da vam igra glavne uloge“ i tako je to krenulo. Tada su počele da stižu i veće uloge i nakon par godina u „Radoviću“ sam već počeo da nosim repertoar.

Mi smo bili klasa sastavljena od izbeglica iz Krajine, nas sedmoro i moj pokojni profesor Predrag Bajčetić je rekao kako je dobio sedam tvrdih kamenova od kojih pojma nije imao šta će isklesati

Netko je rekao da glumcu možda nije toliko teško probiti se koliko mu je teško trajati...

Jovo Maksić: Pa da. Nakon prvih uspeha ja sam shvatio da mogu da letim još više, ali da ne dobivam šansu da se iskažem kako bi hteo i onda se za glumca opet otvara novi krug iskušenja. Tada sam shvatio da u ovom poslu treba imati strpljenja i rekao sam sebi da „kada bude napisana uloga za mene, tada ću je ja i igrati“. I tako je došla ta značajna predstava „Bunar“ i prilika koju sam zgrabio i iskoristio je časno. Tada sam, nakon 16 godina provedenih u „Radoviću“, prešao u Beogradsko dramsko pozorište, gde igram

već šest godina i od tada su počeli pozivi za nove predstave, serije i filmove. Da me je kao mladog glumca neko ubacio u grotlo velikih uloga, možda bih sagoreo i ne bih imao zrelost koju imam danas. Stvari treba da idu svojim tokom i nikako drugačije. Mene su više naučile moje loše uloge nego one dobre.

Pokojni glumac Ljuba Tadić je jednom rekao da glumac na pozornici mora da zna granicu dokle smije da ide i nikako ne smije tu granicu da „preigra“. Kako se vi protiv toga borite?

Jovo Maksić: Da se to ne dogodi glumac uvek mora da ima malu dozu sumnje u ono što radi. Osim toga nije sve u aplauzu na premijeri. Predstava tek tada počinje da živi i moj posao kao glumca je da joj na svakoj sledećoj reprizi pomognem makar za centimetar da ona živi i raste. A to je težak put i on vam ne da na njemu preigrate. Naravno, i mi glumci rastemo sa tom predstavom, ali odgovornost da ju držite živom a ne da se predstava „podrazumeva“ za svakog glumca bi morala biti na prvom mestu. Ni svaki dan nije isti, pa onda ni svaka izvedba ne može biti ista.

Ako postoji išta dobrog u meni onda je jedan od kreatora tog dobrog sigurno Iguman Ilarion. On je jedan od najčistijih i najdivnijih bića koje sam sreću u životu

Pisac Vladimir Pištalo kaže da ako čovjek izda samoga sebe onda postaje makro svoje vlastite duše. Nakon svega što ste prošli, koje su to tri stvari u životu koje nikada ne bi htjeli da izdate?

Jovo Maksić: Jedno od mojih uverenja, koje će zvučati možda narcisoidno, ali to ono nije, jeste da se glumom bavim isključivo radi sebe. To što kažem nije ništa samoživo-gluma je moj život. Radi se o tome da do drugog čoveka možemo dopreti jedino ako živimo u istini svog vlastitog delovanja. Ovim poslom se ne bavim radi honorara i zato da bih video punu dvoranu publike nego zato što volim ovaj posao i zato što u njemu želim da napredujem. I tu ne može da bude nikakvog kompromisa. Ako neko prepozna moj rad na sceni to znači da sam uspeo, ako ne prepozna to znači da sam u pozorište zalutao. Drugo moje uverenje, bolje reći nada, jeste da umetnost pomera svet. Ona ga sporo pomera, ali ga pomera. Čitav život sam imao veru da se uprkos svemu dobre stvari događaju. Kada pogledamo sve muke i nedaće koje nas okružuju, zamislite šta bi bilo da uopšte nema umetnosti i da nestane sva njena lepota. Takođe, ja verujem da postajem bolji čovek, izbacujući na sceni onaj lošiji deo sebe. Treće, ja sam srećan čovek; imam porodicu i decu koji su zdravi, pametni, poštjeni i obrazovani ljudi. Zar to nije dovoljno za jedan ispunjen čovekov život?

SUDBINA JEZIKA I NARODA JE DA NASTAJU I NESTAJU

O NAŠEM JEZIKU

PIŠE: Mladen Blažević

Nismo kao Sumerani došljapkali pred morem za novog globalnog zatopljenja ili doplivali jašući na ribama, nego smo dojahali iz zakavkaskih ravnica. Pritom su do nas jahali neki s kojima bi se savršeno razumjeli da smo s njima željeli pričati. Tako će biti još neko vrijeme. Koliko smo ga koristili za razgovor dugo nam je i potrajao

Za posljednjeg malog globalnog zatopljenja, nakon što su životinje ledenog doba odavno izumrle, a patuljasti mamuti preživjeli samo na Vrangellovom otoku, more se dizalo i grizlo nizine na ušćima velikih rijeka od kojih su najpoznatije Eufkrat i Tigris. Neke su rijeke u međuvremenu nestale, a ja ni danas ne znam koja od ove dvije u koju uvire. Eufkrat u Tigris ili Tigris u Eufkrat. Vjerojatno to nitko nije mogao odgonetnuti pa Tigris i Eufkrat imaju zajedničko ušće na samo 4 metra nadmorske visine. Izvor je to nove rijeke imenom Šat-al-Arab ili Arvand-Rud, ovisno na kojoj se strani obale nalazimo. Uglavnom, uslijed zatopljenja, more se dizalo i oformilo Perzijski zaljev kakvim ga danas poznajemo. Pretpostavlja se da su Sumerani, ili ljudi koji su govorili sumerskim jezikom, bježeći od mora što se uvuklo skoro tisuću kilometara u kopno u manje od sto godina, s njim došetali mokrih nogu. U mitovima zapisanim daleko kasnije na glinastim pločicama, Sumerani su narod koji je izašao iz mora i more je za njima brisalo tragove stopala. Gutalo njihove kuće i šatore od trske i slame. Na najstarijim reljefima, koje su sami sebi klesali ili utiskivali, prikazani su kako jašu na ribama. Priča je to o potopu iz epa o Gilgamešu koja je toliko puta reciklirana kasnije. U okolici južnog dijela današnjeg Iraka ili zapadnog Irana, gdje je more stalo, a oni se naselili, zatekli su ljude koji su govorili raznim semitskim jezicima. Nimalo sličnim sumerskom. Ne može se odrediti kojem bi današnjem jeziku sumerski bio srodan.

Prvi su među "narodima" zapisali svoj jezik. Prvi su se bavili ozbiljnom poljoprivredom. Gradili irigacijske sustave i stvorili prve gradove slične današnjim. Potom su se kroz ratove, rušenja i građenja, otimanja i predaje

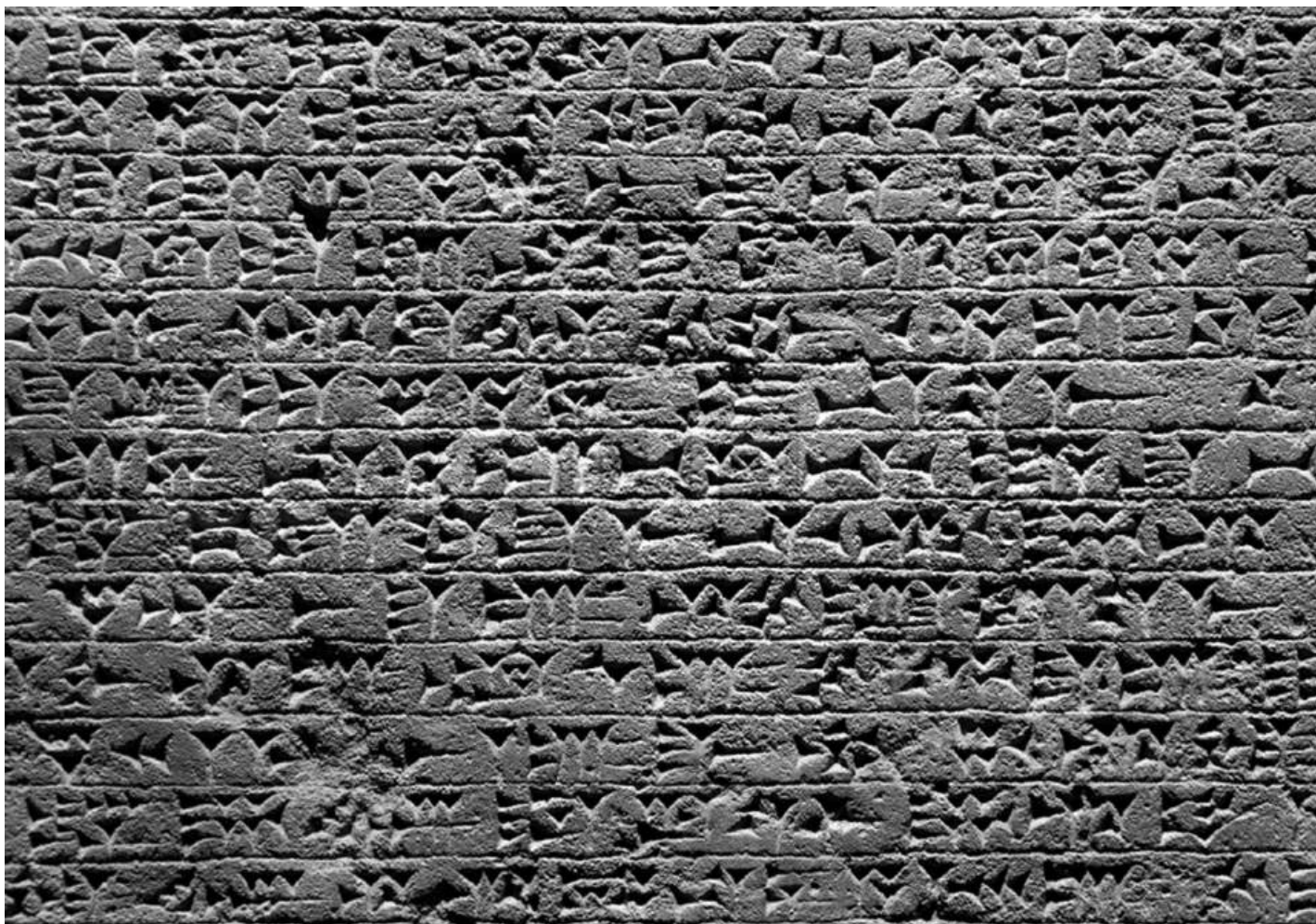

Kupoprodajni ugovor pisan klinastim pismom na glinenoj pločici iz Sumera, datiran oko 2600. pr. Kr.

izgubili u povijesti. To se dogodilo ili će se dogoditi, pitanje je samo koje tisućice godina, svim ostalim djelomice homogenim skupinama koje, zbog popisivanja vojnih obveznika u zadnjih dvjestotinjak godina povlačenja i preplitanja granica, zovemo narodi. Ali nisu nestali ljudi. Ostavili su neke potomke. Nestao je njihov jezik. Sargon Akadski, oformivši oblik prve države, načeo je sumerski jezik, koristeći akadski zbog diplomacije i vlastitog porijekla. Za nekoliko stoljeća akadski, semitskih korijena, jezik koji je veći broj ljudi zbog srodnosti lakše mogao naučiti, je lako prevladao, a sumerski ostao ležati vodoravno u dvije dimenzije. Usporedivo je to s onime što se događa s našim jezikom ili stotinama drugih jezika u odnosu prema engleskom. Sumerski sad živi samo u usnim šupljinama nekolicine lingvisti koji ga opipavaju usnama čitajući zapise otisnute u osušenoj glini prikazane na ekranima računala. I ne treba ga žaliti. To mu je sasvim dovoljno. Ljudi su naprosto našli efikasniji i globaliziraniji način izražavanja. Sargon pak živi u boldanim slovima udžbenika iz povijesti, te u Mojsiju i Mogliju, koji su mu ukrali fintu da se kao novorođenčad u košari spuštaju niz rijeku.

Jedan od brojnih jezika bez govornika, hetitski, prvi zapisani jezik iz indoevropske skupine, imao je dva roda. Ali bez ženskog. Ili bez muškog roda. Ili bez oboje. Imao je rod živih i rod neživih. Tako je arunaš (more) živo. A watar u genitivu witenáš (voda) neživo. Iako su i arunaš i watar zapravo mrtvi u ustima.

U hetitskim tekstovima Aššuwa nazivaju sjeverozapadni dio Male Azije. Upravo je to ime dalo ime Aσία u grčkom, i vremenom se proširilo prvo na poluotok, zatim na cijeli kontinent kakav je nama danas poznat. Tako

Mala Azija zapravo znači stara Azija, ona poznata otprije. Ali samo nama Evropljanima, jer je nismo u stanju sagledati s istoka prema zapadu. Iz današnje istočne Kine. Ili, recimo, iz smjera juga, kod ušća rijeke Ind.

Jedan od brojnih jezika bez govornika, hetitski, prvi zapisani jezik iz indoevropske skupine, imao je dva roda. Ali bez ženskog. Ili bez muškog roda. Ili bez oboje. Imao je rod živih i rod neživih. Tako je arunaš (more) živo. A watar u genitivu witenáš (voda) neživo. Iako su i arunaš i watar zapravo mrtvi u ustima

Vladar hetitske države Šuppiliuma iz razorenih gradova pri pohodu odveo je veliki broj zarobljenika. Bilo je posve uobičajeno odvesti sve stanovništvo osvojenoga grada u roblje, i naseliti ga na drugom mjestu.

Tako su masovna preseljenja ljudi i jezika, oblik etničkog čišćenja, prema zapisima uveli upravo Hetiti ili naši daleki jezični rođaci Indoevropljani. Premda su Sumerani vjerojatno radili isto, ali o tome nisu željeli pisati.

Hetiti su nestali zajedno sa svojim jezikom. Ostavivši ime velikom kontinentu. Neki su jezici strpani u zatvore ili se nalaze u nacionalnim parkovima za očuvanje jezika. Neki masovno preseljeni u nova usta. Neki ostarjeli i počeli se sušiti, dok mu govornici frfljaju sve nerazumljivije ili štrmlaju sebi u bradu. Može se jezik ubiti i nasilno. Iako poslije dugo umire titrajući nepca u hropcu. Brzo će umrijeti ukoliko ga zatvoriš u kavez i zabraniš mu posjete drugih jezika. Može se i živ rastranzirati. Dobro i precizno standardizirati. Pa nasoliti, objesiti i dimiti čađom. Kao da ružicu, zarebnik, ombolo, zarebrenjak, lungić, lagvenicu, žlomprt ili svinjski file već nije upljuvala muha. Uostalom, premda nam se čini da je sumerski brzo nestao, dok pročitaš dvije rečenice u udžbeniku, pisao se i istovremeno govorio dvije i pol tisuće godina. Hetitski oko tisuću. Našim ga jezikom, kako ga god željeli nazvati, u duljini trajanja ubrzo dostižemo, ali uokolo i pregrađujući unutar istog jezika stavljam visoke ograde. Zidove standardizacije, pravila razvoja i tvorbe. Želeći valjda o sebi kao istinu potvrditi incestuozni mit o braći i dvije sestre. Nismo kao Sumerani došljapkali pred morem za novog globalnog zatopljenja ili doplivali jašući na ribama, nego smo dojahali iz zakavkaskih ravnica. Pritom su do nas jahali neki s kojima bi se savršeno razumjeli da smo s njima željeli pričati. Tako će biti još neko vrijeme. Koliko smo ga koristili za razgovor dugo nam je i potrajao.

NEDELJKO DRAGIĆ: DIZAJN I ILUSTRACIJA 1969. – 1991. /
GALERIJA HDD-a, 26. 2. – 19. 3. 2021.

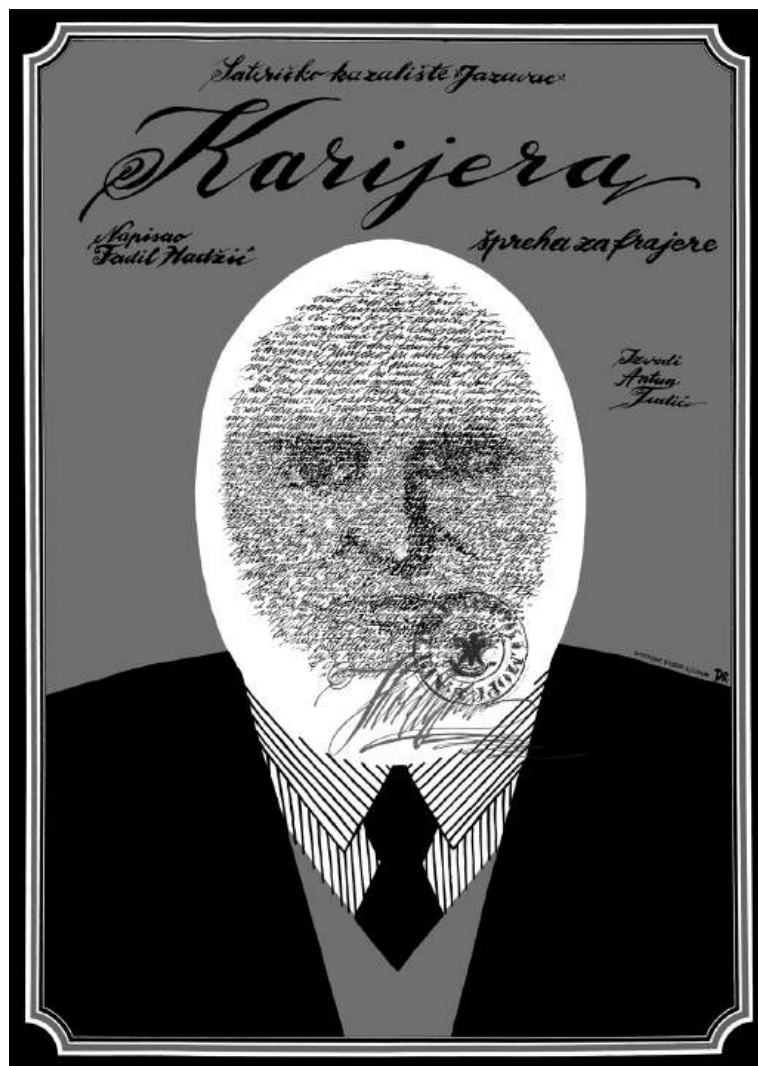
MAJSTOR KRAJNOSTI

PIŠE: Željko Luketić

Koliko je u privatnom životu nenametljiv i samozatajan, toliko je u svome radu u animaciji, reklamnom filmu, crtežu i dizajnu, brz, jasan i nastupa iz vlastitog intelektualnog univerzuma koji ne trpi okolišanje, razvlačenje, gubljenje vremena niti bezvrijednu emociju. Zato ga u tim najboljim primjerima savršeno razumiju i djeca i odrasli

Nije ga bilo gotovo trideset godina, pojavljivao se rijetko, ovisno o prigodi – špici za festival, monografiji, crtežu, nekada i kratko, nekada možda nije bilo povoda. Iskrao bi se u njemački egzil tih, u hrvatskoj kulturi zapravo ga nije bilo. Sve dok „ličnu kartu“ nije konačno i zbog sasvim privatnih razloga trebalo zamijeniti „osobnom iskaznicom“ o čemu će Nedeljko Dragić uobičajeno veselo zboriti novinarima i naravno, uveseljavati ih. Službenicama državnih šaltera (i to je vjerojatno jedan zastario, nametnutoj čistoći jezika nepripadan izraz!) mora da je još zabavnije, ovisno koliko je takvih ljudi iz jedne druge vremenske dimenzije u redu ili će navratiti sutra, kad možda budu lošije volje.

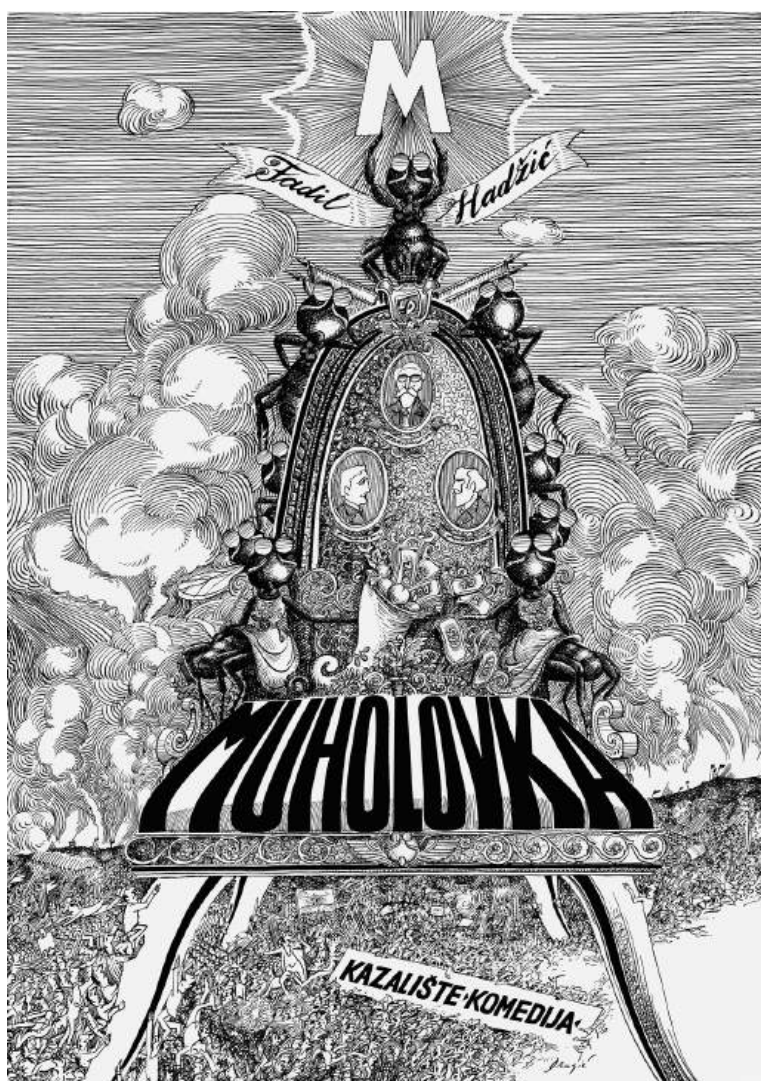
Na promociji knjige crteža krajem protekle godine, „Stille Reise – Münchener Tagebuch“ u izdanju SNV-a, Dragić je odavao radost završenim i uspješnim izdanjem i bio jednako duhovit kao i uvijek, kao kada mi je nekoliko godina prije, u razgovoru za izgleda usahli časopis Oris, napomenuo kako je bilo divno raditi u socijalizmu, a puno manje divno u kapitalizmu. U ovome potonjem ne možeš urednika poslati „u pičku materinu“ i zadržati posao. U socijalizmu se dopuštalo, sloboda je bila daleko veća, a Dragić je svjedok mnogo toga,

Karijera, plakat za predstavu Satiričkog kazališta Jazavac, 1978.

pa i takvih stvari, da se sve to zaista moglo. Probajte danas u reklamnoj agenciji, producerskoj filmskoj kompaniji ili uredništvu novina nekome iznad tako sočno reći što mislite o njegovim ili njezinim idejama; grdno ćete se provesti i nećete nikada zaraditi minimalni cenzus novca koji od vas traži Ministarstvo kulture da bi vas smatralo umjetnikom vrijednim pomoći, statusa ili doplatka.

Dragić je, htio ili ne htio, arhetip animatora Zagrebačke škole crtanog filma iz Vlaške, koji je pretrpan naručenim poslovima, stizao još i raditi filmove, nagrađivane diljem svijeta, biti članom Američke filmske akademije, ali i biti aktivan i u tadašnjoj politici. To ga nije ograničavalo i da je kritizira, bude „crn“ i prije „crnog vala“, ali opet na svoj opušteni, reducirani način koji je poput svih njegovih kolega iz Zagreb filma, gajio podvojene osjećaje prema dominantnom liku i djelu Walta Disneya. Voljeli su ga, uvukao ih je u svijet animacije, njegova fotografija visjela je na zidu jednog od prvih animatorskih kružoka, a onda su odlučili biti sve suprotno od te prevladavajuće diznijevštine. Bio bi to početak neke imaginarne knjige iz serijala „Zagrebačka škola crtanog filma za neznalice“, poučne i edukativne na lagodan i nedocirajući način, baš kao i Dragićevi crteži,

Muholovka, plakat za predstavu kazališta Komedija, 1976.

Sala, plakat za predstavu Satiričkog kazališta Jazavac, 1984.

likovne pripreme i dizajni za školsku i edukativnu literaturu izloženi u Galeriji HDD-a pod kustoskim vodstvom Marka Goluba i uz savjetničku pomoć samog Dragića i Veljka Kruščića.

Dragić se vratio i opet ga ima puno, svugdje oko nas, pa opet, htio ne htio, podsjeća na izgubljenu vremensku kapsulu „lične karte“, lijepog ophođenja s urednicima, gledanja na ne baš veseo život u duhovitom ključu, bez mržnje i bez zamaranja negativnim komentarima

Pregled je to koji je nastupio u ne baš zgodna vremena: epidemiološki uvjeti, smanjeni budžeti u kulturi, pandemija divlja i tinta na „Stille Rei-

se“ nije se osušila (o njoj čitajte detaljnije prije dva broja „Prosvjete“). Ali ovo potonje signaliziralo je nešto sasvim drugo: Dragić se vratio i opet ga ima puno, svugdje oko nas, pa opet, htio ne htio, podsjeća na izgubljenu vremensku kapsulu „lične karte“, lijepog ophođenja s urednicima, gledanja na ne baš veseo život u duhovitom ključu, bez mržnje i bez zamaranja negativnim komentarima. Kazao je jednom „nikad ne mrzim, ali svakako prezirem kad treba“, što je gard kojeg surova komercijalna industrija, potrebna za preživljavanje dizajnera, ilustratora, crtača i animatora, zapravo ne dopušta. Dragić je tu majstor krajnosti: ne ljubi Disneyja, ali učiniti će kompromis kada to zatreba za maskotu Zagija, zaobliti će i zatopli sav taj antropomorfnu svijet maskota koji vizualno signalizira buduću i još suroviiju promjenu u industriji oglašavanja. Kako to kaže Paul Springer u svojoj knjizi „Ads to Icons“ (izdanoj još 2007. godine), vizualni jezik oglašavanja prilagodit će se postmoderni još većim smanjivanjem i sažimanjem svih simbola (što maskote također jesu) sve do razine obične računalne ikone. Kratko i još kraće, sažeto i još sažetije. Podsjeća na nešto? Upravo na Dragićevu redukciju crteža na linije, a linija ponekad samo na točke.

Još je to jedan zanimljiv moment dvojnosti autora koji ne voli računala i poklanja ih prijateljima – zapravo je predvidio smjer vizualnih komunikacija svojim apstrakcijama još 70-tih godina. Tada je, između brojnih dizajnerskih gaži i zadataka, radio i za danas neomiljenu „Filmsku kulturu“, najdugovječniji filmski časopis na ovim prostorima kojega su traktati Mire

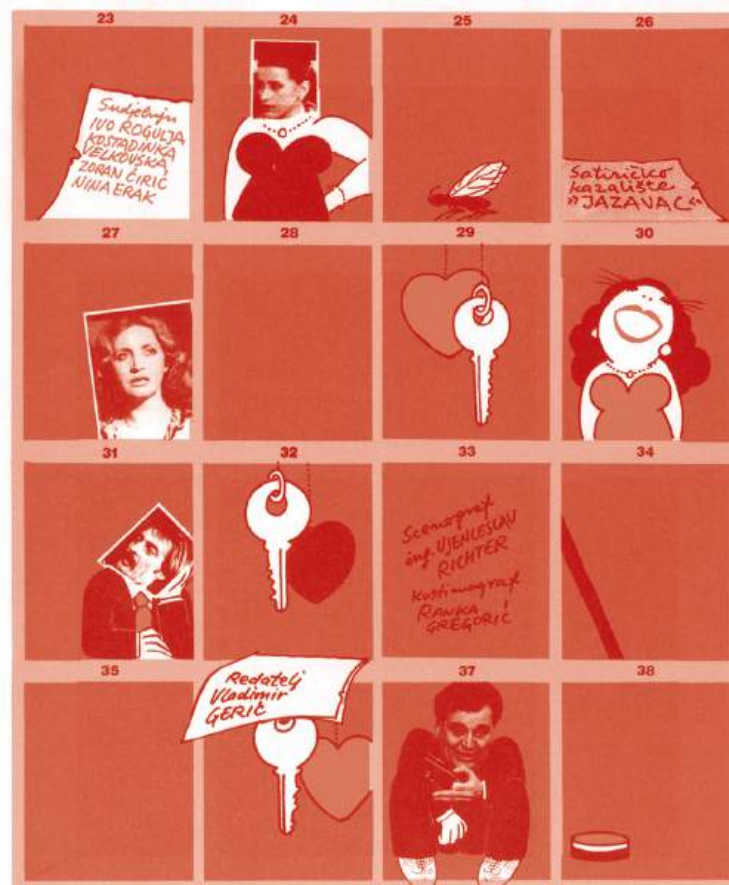
20. Sydney film festival, plakat, 1973.

Boglič učinili mazohistički potentnim štivom, no on je bio puno više od toga: prava riznica vrijednih tekstova, kronologija, stručnih opažanja i *ljetopisanja*, ideološki pravilno orijentiranih, no povijesno iznimno vrijednih. Dragić se tu, kako se i vidi u HDD-u, opet igrao od samih crta do naoko ne-taknutih fotografija sa dodanim naslovom broja ili pak potpuno praznih, samo sa naslovom časopisa. Slika, tekst, tipografija. Marni će kroničar dizajna reći da tu nije bilo puno zanatskog posla ali bilo je puno pameti. Dejan Kršić, još jedan pripadnik stare škole dizajna, često će ponoviti jednu ali vrijednu: „Ako imaš dobar vizual, ne prtljaj i ne diraj previše“. Nažalost, malo studenata dizajna (ali i drugih umjetničkih i primijenjenih disciplina) shvaća da je manje uvijek više i da previše nečega naprosto signalizira neshvaćanje biti komunikacije nekog djela. A ovaj dio Dragićevog opusa izložen u HDD-u upravo je taj primijenjeni, izložen isključivo ekonomskoj procjeni, što će često i sam autor potvrditi – da su rađeni kako bi se preživjelo, jer od apstraktne animacije se ne živi.

U svojim ranijim intervjuima Dragić je često isticao upravo to, da svoju reklamnu i naručenu umjetnost ne smatra takvom. „Ja nisam umjetnik“, kaže u razgovoru za „Naše dane“ 1986., no za nadati se je, pogleda li sve te radove iz HDD-a, posložene u tematskom i stilskom kontinuitetu i selekcijama, da će drukčije misliti. Umjetnost je napraviti dobro postavljeno naručeno djelo, umjetnost je također biti muzealiziran i smješten u gale-

KEITH WATERHOUSE
WILLIS HALL

TKO JE TKO

Tko je tko, plakat za predstavu Satiričkog kazališta Jazavac, 1982

rijski prostor zbog stila, umješnosti, kontinuiteta, posebnosti, kontrasta ili bilo čega drugog, a umjetnost je i ugraditi sebe i svoju viziju u viziju nekog trećeg ili četvrtog naručitelja.

Sličan je stav gajila i animatorska zajednica SCF-a (Studija za crteni film) Zagreb filma, no upravo je zahvaljujući reklamama, a tu je bio i Dragić, kristalizirala svoj crtež, eksperimentirala s novim tehnikama i mogućnostima, dakle, usavršavajući svoju umjetnost u nečemu što se ne smatra umjetničkim djelom, ali svakako sadrži njene elemente. Baš kao što i „prava umjetnost“ može sadržavati elemente reklame i oglašavanja te je ideološki uvijek označena ekonomijom i politikom. Vizualna teorija često danas naglašava kako onaj tko gleda je taj koji tvori značenje, dok su metafore (poput maskota i ikona), retorika simbola, estetika i narativi cijelog procesa potpuno odvojeni od zastarjele potrebe da se umjetnost označi (i odbaci) kategorijom „naručene“, „primijenjene“, „plaćene“ ili „ekonomsko-propagandne“. Testiramo li ovo u primjeni i biografiji samog Dragića, može poslužiti upravo primjer legendarnog Zagija, zubate zagrebačke vjeverice, maskote za koju je bio raspisan natječaj za dlakavog i umiljatog simbola Univerzijade. Kako nitko baš nije napravio nešto bajno, organizatori su osobno zvali Dragića da spasi stvar. Bez natječaja, na poziv, upravo zbog njegovog znanja i talenta da nešto komunicira brzo, sažeto i jasno.

Naslovnica knjige *Strašni kauboj* (Ivan Kušan) Biblioteke Vjeverica nakladničke kuće Mladost, 1982.

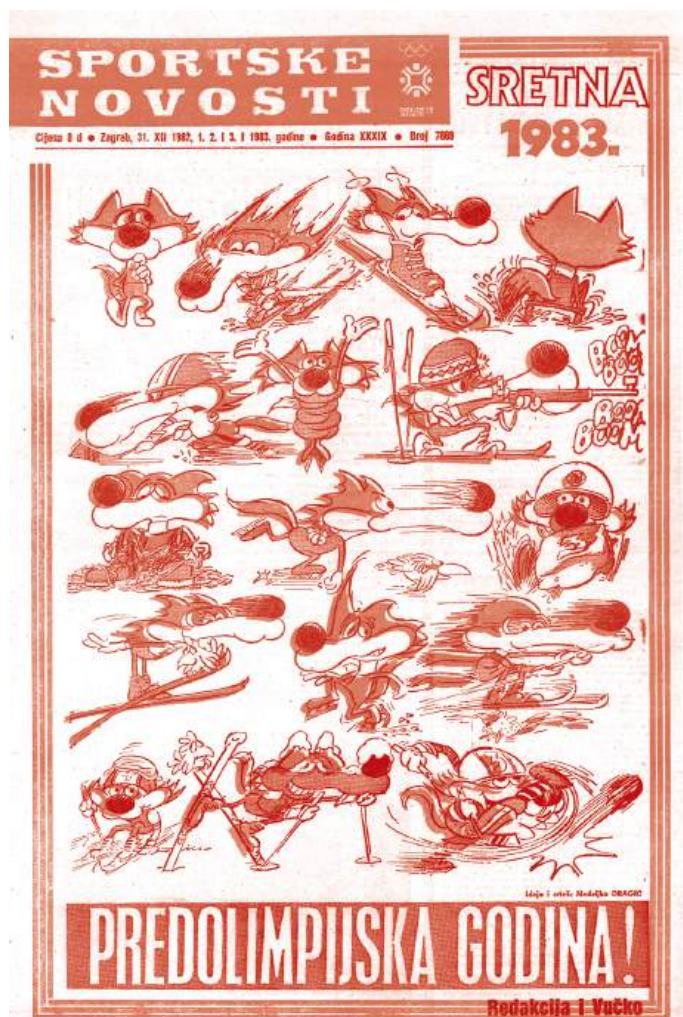

Koliko je pak izložba u Hrvatskom dizajnerskom društvu nostalgična, kako su je neki mediji najavljivali, aludirajući na tople emocije koje izazivaju maskote, naslovnice Biblioteke Vjeverica, školske knjige i plakati festivala i manifestacija? Baš nimalo. Iako će u isključivo vizualnom i likovnom ključu netko reći da je plakat manifestacije „Rab u Zagrebu“ (1982.) tek vizura grada natopljena lijepim pravim morem, a da su Vučko i Zagi relikti Dragićevog diznjevskog zastranjenja, oni to zapravo nisu, jer u najsuvremenijem tumačenju, u kontekstu moderne reprezentacije, pa i digitalne aproprijacije, prihvaćeni su u još jednom trenutku nove kulture – postali su komunikacijski simbol, baš kao moderni društveni piktorijal ili *mime*. Naime, plakat „Rab u Zagrebu“ netko je na Facebooku baš u vrijeme prošlogodišnje poplave komentirao kao proročanski duhovit: poplavljeni Zagreb tada je baš izgledao kao da je more doplovilo na glavni trg, samo što nije srdačno dočekano kao Rabljani. Građani su isušivali podruma, pa je „Rab u Zagrebu“ odnosno voda koja prekriva grad postala nešto sasvim drugo.

Dragić je, htio ili ne htio, arhetip animatora Zagrebačke škole crtanog filma iz Vlaške, koji je pretrpan naručenim poslovima, stizao još i raditi filmove, nagrađivane diljem svijeta, biti članom Američke filmske akademije, ali i biti aktivan i u tadašnjoj politici

Također, još prisniji, topliji i humaniji primjer bio je crtež koji se pojavio nakon prošlogodišnjeg potresa u Zagrebu. Nepoznat netko lansirao je na mrežu crtež u kojemu Vučko drži i pomaže hodati izmorenom, ozlijeđenom i ranjenom Zagiju. Poput sjajne geste Beograđana koji su slali vizualne pozdrave Zagrebu iscrtavajući srca, Zagi i Vučko ovdje su postali nažalost zaboravljeni simboli Sarajeva koje želi pomoći zaboravljenom simbolu Zagrebu. Bez i jedne ispisane riječi, ovo je spajanje dva lika (Zagija je Dragić nacrtao, a Vučka razrađivao) transponiralo u sadašnjost ono što dobar dizajn i vizualna komunikacija jesu – trajni, perceptivni simbol koji zaista može živjeti i kao računalna ikona, jer mu je značenje jasno očitano i u kolektivnom sjećanju zadržano. I pritom funkcionira kao moderna poruka pomoći nekome koga su prilično dotukli 5.5 Richtera, a potom i još razorniji zemljotres u Petrinji.

Ovakvi primjeri u Dragićevom opusu nisu rijetki; animirani „Dnevnik“, ponegdje izglasani i kao najbolji rad cijelog opusa, prepun je označitelja grada New Yorka, baš kao i „Stille Reise“ njemačkog Engleskog parka. Tupko je manjkom i namjernim nedovršavanjem crteža formirao anti-strip estetiku koja je crtežom semantički označavala komentar, a komentar je ponekad i nedostatak istog. Posebno su zanimljivi na izložbi vrlo vidljivi različiti prikazi i različite tehnike u pojedinačno posve različitim okruže-

portske novosti, Vučko, 1982. (Dizajn maskote: Jože Trobec, ilustracija: Nedeljko Dragić)

Crtež Zagi, Pozdrav iz Novog Zagreba, 1985.-1987.

njima. Da sve bude još zanimljivije, predstave za koje je radio Dragić nije unaprijed gledao, članke koje je ilustrirao nije čitao do kraja, tražio je njihov prepričani sažetak i tako se približio češkim i slovačkim (u to vrijeme čehoslovačkim) autorima plakata koji su danas iznimno cijenjeni među

teoretičarima dizajna poput Ricka Poyнора, gdje se odsustvo autora u klasičnom oglašivačkom *brainwashu* oglašivačke industrije putem bezbrojnih briefinga i sastanaka, smatralo mogućnošću za stilsku i značenjsku okupaciju medija. Dragić ju je iskoristio i vrlo rano nametnuo naručiteljima pravilo da se njihovim idejama ne želi zamarat, pa su nastali iznimno zanimljivi radovi brojnih likovnih tehnika i simboličkih značenja. Od „tekstualnih“ crteža za „Šalu“ (kazalište Jazavac, 1984.), preko bogatih i detaljnih razrada za festival djeteta u Šibeniku, do tipografija za Oberhausen ili minuciozno detaljne „Muholovke“ (kazalište Komedija, 1976.), Dragić je ugodio i vlastitom ukusu za raskošne obline i dobrodušno erotiziranje tipično za beogradski „Jež“ u „Nije bila peta“ (kazalište Jazavac, 1982.). Ako ne ništa, barem je dokinuo onu staru podjelu među animatorima i crtačima iz stana Nikole Kostelca koji su se međusobno dijelili na one koji znaju i na one koji ne znaju crtati. Ovime je pokazao da zna crtati, iako je utekao među grupacijom koja „nije znala“ i koja je proslavila i formirala ono što danas znamo kao Zagrebačku školu animiranog filma.

Nimalo zahvalan posao za ovu izložbu odradio je kustos Marko Golub, ne samo selekcioniranjem velikog i različitog opusa, nego i gradacijom i stvaranjem za HDD već tipične vremenske linije djelovanja, gdje je dodano još izložaka i razvrstano u godišnjem nizu

Nimalo zahvalan posao za ovu izložbu odradio je kustos Marko Golub, ne samo selekcioniranjem velikog i različitog opusa, nego i gradacijom i stvaranjem za HDD već tipične vremenske linije djelovanja, gdje je dodano još izložaka i razvrstano u godišnjem nizu, pri čemu su posebno zanimljive naslovnice i ilustracije za brojne časopise. Golub je svoj tekst za izložbu završio i neuobičajenom posvetom Dragiću: „Kao i u svojoj umjetničkoj filmografiji, Dragić u reklamnom filmu koristi disciplinu i jezgrovitost razmišljanja vrsnog karikaturista, njegov glavni instrument je geg, efektan, nepredvidljiv štos intelektualno brži od samog gledatelja, reduciran samo na bitno, bez jednog suvišnog detalja te upravo idealan za kratke forme od svega nekoliko sekundi do pola minute. Tih nekoliko trenutaka u kojima vam zgrabi pažnju i ne pušta ju. I tako stotine puta. Volio bih da vam ja mogu tako nacrtati što mislim o sjajnom opusu Nedeljka Dragića.“ Ovo zapravo najbolje sažima bit Dragićevog rada: koliko je u privatnom životu nenametljiv i samozatajan, toliko je u svome radu u animaciji, reklamnom filmu, crtežu i dizajnu, brz, jasan i nastupa iz vlastitog intelektualnog univerzuma koji ne trpi okolišanje, razvlačenje, gubljenje vremena niti bezvrijednu emociju. Zato ga u tim najboljim primjerima savršeno razumiju i djeca i odrasli. Zato može učiniti i matematiku primamljivom. A to nikako nije mala stvar!

**EQUILIBRIUM, SOFIJASILVIA, MSU, ZAGREB I
ZRNO-19 DUŠKA BOBAN, GALERIJA PROZORI KNJIŽNICE S.S. KRANJČEVIĆA**

UMREŽAVANJE IZGRAĐENOG I PRIRODNOG ŽIVOTA

PIŠE: **Bojan Krištofić**

Različito od fotografija SofijeSilvie, koje sveobuhvatnošću svoje prirode induciraju kontemplaciju kao pozitivno, pa i progresivno stanje i vrijednost, na fotografijama Duške Boban prisilna refleksija zatečenog stanja kao posljedica pandemije virusa COVID-19 samo još više ističe današnju potpunu nemogućnost čovjeka da se identificira s urbanističkim formama i sadržajima

Prvo tromjesečje i dalje pandemijske 2021. godine u zagrebačkom su polju suvremene umjetnosti ili vizualne kulture označile poticajne fotografske izložbe, među kojima se pak istaknulo par nastupa fotografkinja mlađe i srednje generacije, nudeći, kazano tipičnim novinskim rječnikom, nešto novo. Bolje rečeno – nešto svježije zbog svoje suštinske starine, nešto drevno, iskonsko. A opet, viđeno kroz nepogrešivo kurentnu optiku, razvidno određenu sadašnjim trenutkom, svakidašnjem stanjem čovjeka, i većine ljudi, na međi između fakata i fikcije, privida i zbilje, s vrlo malo ili nimalo orijentira okoliša za koje se mogu primiti, pomoću kojih se umiju usidriti, zahvaljujući kojima svijet u sve vrtložnijem i sve paradoksalnijem previranju mogu saviti do sebi shvatljivih, poželjno bi bilo, primamljivih okvira. Svakako, nije svejedno radi li se o prirodnom ili izgrađenom okolišu, no baš je njihovo mnogostruko ispreplitanje, nerijetko sukobljavanje, ali i povremeno mirenje, ono što stubokom određuje pozicije mnogih, pa i lokalnih ljudi, na razvalinama kulture modernizma, prvenstveno materijalne, a potom i spiritualne, na tragu još jednog, iznova opravdanog,

Sa izložbe *Equilibrium* Sofije Silvie

ponovnog podcrtavanja čovjekove neprekinute izdvojenosti sada više ne samo iz prirodnog okoliša, nego i izgrađenog, koji je sve većom entropijom egalitarnih vrijednosti najšire zajednice izgubio svoju izvornu svrhu i smisao. Umjetnicama fotografije poput Duške Boban i SofijeSilvie (umjetničko ime Silvije Potočki) je rečena rastuća entropija služila kao poticaj za svojevrsnu kontemplaciju, procese skupljanja i sabiranja slika, misli i značenja, pa ipak, fotografije koje su predstavile posjetiteljima svojih recentnih zagrebačkih izložbi nipošto nisu lišene svijesti o unutrašnjim sukobima, ne nužno niti isključivo u njima samima, autoricama, već prije svega o prostoru fotografije koji je uglavnom oblikovan intenzitetom reciprociteta prirodnog i izgrađenog okoliša ili prisustvom jednog umjesto drugog, u pozitivnom i negativnom smislu. Izložbe *Equilibrium* SofijeSilvie u Muzeju suvremene umjetnosti, s kustosicom Leilom Topić, i *Zrno-19* Duške Boban u Galeriji Prozori Knjižnice S.S. Kranjčevića, s voditeljicom Irenom Bekić, izabrane su za pisanje jer zajedno tvore intrigantni kontrapunkt na suprotnim krajevima grada, koloplet sličnosti i razlika koje nas mogu potaknuti da si jasnije osvijetlimo svoje vlastite pozicije sada i ovdje, u skladu s trenutnim vremenom, ali i usprkos mu.

Premda u pratećem tekstu izložbe SofijeSilvie kustosica Topić ističe kako postav čini izbor iz više fotografskih serija nastalih u nemalom vremenskom rasponu od 2004. godine do danas, za posjetitelje taj podatak nije presudan, jer u samom postavu nije ničim apostrofirani; drugim riječima, postav je oblikovan tako da potiče doživljaj cjeline, odnosno ambijenta, i dojam je kako bi svaka, pa i najmanja verbalna referenca istog časa poremetila senzibilnu ravnotežu postavljenog, tj. ekvilibrij. Zbog toga nije teško odrediti dvije i *de facto* jedine pogreške postava i izložbe: naslov sam po sebi, koji svojom prejasnom deskriptivnošću ipak malko pretjerano podcrtava atmosferu što je putem fotografskih slika intuitivno više nego jasna, no svejedno suptilna i uvjerljiva; te radi sličnog razloga, nazivi foto-

Sa izložbe *Zrno-19* Duške Boban

grafija pridruženi tek kadrovima prepariranih divljih životinja, koji također dovode u pitanje konzistentnost slikovnog i semantičkog ambijenta, što se osjeća kao najveća vrijednost postava. Zato treba reći kako je njegova spiritualna snaga dovoljna da ove primjedbe učini samo usputnima, pa većina promatrača zaradi takvih sitnih nedosljednosti, naravno, neće zanemariti sve poticajno što im fotografije pružaju. Posrijedi su uglavnom pejzaži, i to pejzaži usmjereni prema detaljima prirodnog okoliša umjesto na krajolike ili čitave panorame, upotpunjeni fotografijama prepariranih životinja u, pretpostavlja se, laboratorijskim kabinetima, kao i živih divljih životinja u svojim staništima ili njihovim simulacijama. Kako je ranije kazano, izložba *Equilibrium* iskušava se dominantno intuitivno – racionalizam rigidne varijante je umjetnica isključila iz svoje jednadžbe, barem ovim postavom, o čemu u svom tekstu piše i kustosica Topić, ističući da svojim fotografijama SofijaSilvia „stvara dinamično polje dijaloga ‘prirode’ i ‘kulture’ istodobno vizualno efektno i promišljeno dokidajući kartezijanski jaz između čovjeka i svijeta“. Osvijestivši rizik da suprotstavljanje kartezijanskome svjetonazoru ili preciznije rečeno – njegovo ignoriranje, može biti površno shvaćeno kao izraz predmoderne, čak i poganske, svakako i antipozitivističke duhovnosti, umjetnica je samouvjerenost ostvarila svoj policentrični svemir u kojem ne vrijede striktno podjele na gore i dolje, lijevo i desno, naprijed i natrag, već je moguće da iz guste krošnje drveća i raslinja izvire tanana, tajnovita, neodoljiva umjetna svjetlost, koja zbog svog izvora ne djeluje ništa manje prirodno, kao i da fotografija stabla tamarisa bude oštro podijeljena na tri uokvirena djela, na triptih individualiziranih fotografija, tako da se cjelina pritom nikad ne gubi kako iz vida, tako i iz srca. Ako je svojim poetskim pejzažima, čija je najsnažnija vrlina začudno svjetlo, SofijaSilvia išta ostvarila, to je zasigurno osjećajno proživljena svijest o tome da u prirodi ne postoje vertikalni sustavi niti piramidalne strukture – sve su to mehanizmi koje je umislio čovjek, dok se prirodna izmjena života i smrti oduvijek i zauvijek odvija na horizontalnoj ravni, gdje nikad jedno ne prevlada nad drugim, već jedno drugo besprekidno i beskonačno zamjenjuju i izmjenjuju.

Suprotno od SofijeSilvie, a opet spontano usklađeno s njenim stremljenjima, Duška Boban se u svom radu *Zrno-19* fokusirala na izgrađeni okoliš grada Splita. Mada projekt, izvorno produciran 2020. za internetski program splitske Galerije umjetnina, sadrži još poneke sastavnice, poput

poziva publici da na autoričine fotografije, ako želi, reagira kratkim zapisima ili čak pričama, ostatak teksta pozabavit će se samim snimkama; čija je zanimljiva karakteristika u kontekstu izložbe ta da nisu bile urađene za potrebe postava, već je riječ o povećanim detaljima iz postojećeg fotografskog arhiva Duške Boban. Pak je provodna nit tog arhiva modernistička arhitektonska baština najvećeg dalmatinskog grada te prirodni okoliš u koji se smjestila, od Spinuta do Splita 3, od Marjana do Žnjana i dalje, i gore i dolje. Autoricu su zanimale fotografije na kojima je u širokim planovima – gotovo panoramama, čemu je sklona za razliku od SofijeSilvie – naknadno uočila slične ljudske likove, uglavnom samostalne, te je postupkom digitalnog blow-upa značajno uvećala njihovu usamljenost, njihovu izdvojenost, njihovo radikalno i bome rastužujuće neuklapanje u izgrađeni okoliš koji sami vjerojatno nisu stvarali, ali su ga po svoj prilici naslijedili. Različito od fotografija SofijeSilvie, koje sveobuhvatnošću svoje prirode induciraju kontemplaciju kao pozitivno, pa i progresivno stanje i vrijednost, na fotografijama Duške Boban prisilna refleksija zatečenog stanja kao posljedica pandemije virusa COVID-19 samo još više ističe današnju potpunu nemogućnost čovjeka da se identificira s urbanističkim formama i sadržajima što su izvorno mišljene poput produktivne ravni za umrežavanje privatnih, osobnih identiteta s idejom zajedničkog, javnog dobra. Proces približavanja i ostvarivanja tih vrijednosti u okruženju konkretnog ljudskog života jednom je već bio iznimno nasilno i skoro nepovratno prekinut, a nikada potpuno oporavljeni okoliš je životario do recentnog, gotovo ubojitog udara – prošle godine došle pandemije. Ipak, ono što malko budi nadu je načelo bivanja na otvorenom kraju, u eksterijeru, u *javnem prostoru*, kao jedno od djelotvornih u borbi protiv širenja zaraze u boljoj polovici godine, gdje čak i određena represija radi brojnosti okupljanja iskustveno neizravno potiče kreativnost i snalažljivost u traženju uvijek novih prostora za, najkraće rečeno, ostvarivanje i širenje života. Čovjek se na tom tragu ne ponaša različito od drugih životinja, osim što nimalo nalik onima samotnima, njegova socijalna priroda u prvi plan stalno gura potrebu za društvenošću, koja, makar se periodično predstavljala i kao sujeta i puna stranputica, svejedno i dalje znači najlogičniji zalog njegovog opstanka. Što se osjeća i po fotografijama obje autorice, čiji pogledi pogađaju ovakve putokaze neovisno o tome što su ljudi i kao motiv i kao tema tek jedni od mnogih ravnopravnih činitelja u njihovoj slici svijeta.

**UZ KNJIGU *POLITIČKO POZORIŠTE OLIVERA FRLJIĆA:
OD EMPATIJE DO SIMPATIJE* JASNE NOVAKOV SIBINović**

KAKO I ŠTO: ZAJEDNO O SAVJESTI, KRIVNJI I ODGOVORNOSTI

PIŠE: Igor Ružić

Pored svih koji su to pokušavali definirati, ili barem posložiti svoje ne uvijek samo opravdavanje, naklonost ili čak fasciniranost, tim se pitanjem u tišini bavila i teatrologinja Jasna Novakov Sibinović, a rezultat njezinog rada s kojim je doktorirala na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu 2017. objavilo je tri godine kasnije Sterijino pozorje u svojoj biblioteci Sinteze

1.

U čemu je tajna predstava Olivera Frljića? Zašto su toliko popularne, čak i kad ih se napada, kad ih dio kritike ne voli, a još veći dio publike ih otvoreno mrzi, pogotovo ako ih još nije gledao? Redatelj koji je postao crvena krpa o kojoj se govori s oltara, iz desničarskih, ali ne samo desničarskih medija, iz struktura vlasti, oporbenih političkih krugova, ali i humanističkih krugova kao i same kazališne struke kao nestbešmuceru, diletantu i provokatoru, ujedno je i najbolji izvozni proizvod hrvatskog kazališta, iako bi se sam s tom formulacijom, iz mnogih razloga, teško složio. Ipak, to su činjenice, takozvani provokator i diletant dobitnik je gotovo svih relevantnih kazališnih nagrada u regiji, predstave koje je ostavio po dijelovima te regije i dalje su dio nezaboravnog kanona, njegovu estetiku mnogi mlađi kolege slijede, veliki broj generacijskih kolega, po vlastitom priznanju, ide na njegove predstave samo kako bi se mogao čuditi i diviti, dok glumci koji su s njim radili o tome govore kao iskustvu života i procesu koji im je promijenio poglede na posao kojim se bave, a ponekad i život. Sve to,

međutim, nije bilo dovoljno da Oliver Frljić ostane u Hrvatskoj, ili u regiji, i već je nekoliko godina na uspješnoj pečalbi u Njemačkoj, gdje mu se vrata otvaraju jedna za drugima, i gdje je njegova uloga i ono što radi, iako ne radi bitno drukčije nego ranije „kod nas“, i dalje cijenjena na način kako je ovdje bila samo na trenutak, i to vrlo poseban trenutak.

U čemu je, dakle, tajna predstava Olivera Frljića? Na ovo pitanje pokušali su odgovoriti mnogi, ne samo kritičari kojima je to zadatak, nego i publika i kolege, pa čak i šira javnost, tek rubno zainteresirana za kazalište. Pogotovo u onim godinama kad je zaista frenetično radio u regiji i kad je nove predstave, bilo da je riječ o autorskim projektima ili predstavama po određenom predlošku, izbacivao gotovo u ritmu od po mjeseci pol do dva, ili se barem tako činilo. Od samog početka s performansima i predstavama koje su još značile neinstitucijski ili pak rubno institucijski rad, kad se probijao predstavama za djecu u kojima je brusio svoje kasnije prepoznatljive postupke, rijetkima koji su i to pratili bilo je jasno da je riječ o novoj poetici ali i autoru dovoljno hrabrom da je beskompromisno primijeni. Onda je došao prvi poziv iz institucije, nimalo slučajno baš one najveće u Rijeci, i krenula je karijera koja će, koliko god je daleko od kraja i kakav god put do njezinog kraja bio, ostati jednom od najvažnijih „ovdje“.

U čemu je onda tajna predstava Olivera Frlića? Možda je problem u ranjenoj zajednici, kojih na ovim prostorima ima nekoliko, ili je ipak samo jedna, kojoj one govore i pokazuju ono što rijetki žele čuti i vidjeti, ali im svejedno treba, baš kao i onima koji ne žele. Jer Frlić uzima svoje teme tamo gdje su one i nastale, sjeća se i voli se sjećati, ali voli i kopati po sjećanjima, čak i kad su potisnuta ili „nestala“. A možda je ipak riječ o kvaliteti samog pristupa kazalištu, onoj zbog koje su se i roditelji na dječjim predstavama ponekad prestali dosađivati, a neki se i morali posebno koncentrirati. Možda je ta poetika uspijevala iz glumaca izvući nešto što se ranije nije moglo vidjeti, ili je cijeli ansambl upogonila na način koji im nije svojstven, i za koji nisu ni vjerovali da ga imaju ili da je uopće moguće. Možda je riječ o upotrebi glazbe, koja je u pravilu neizostavan dio privlačnosti ali i začudnosti njegovih predstava. Možda je, na koncu, i hrabrost, ili jednostavno lakoća, kojom u medijskim istupima razlikuje crno od bijelog, ili crveno od crnog.

Redatelj koji je postao crvena krpa o kojoj se govori s oltara, iz desničarskih, ali ne samo desničarskih medija, iz struktura vlasti, oporbenih političkih krugova, ali i humanističkih krugova kao i same kazališne struke kao nestbešmuceru, diletantu i provokatoru, ujedno je i najbolji izvozni proizvod hrvatskog kazališta

2.

Pored svih koji su to pokušavali definirati, ili barem posložiti svoje ne uvijek samo opravdavanje, naklonost ili čak fasciniranost, tim se pitanjem u tišini bavila i teatrologinja Jasna Novakov Sibinović, a rezultat njezinog rada s kojim je doktorirala na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu 2017. objavilo je tri godine kasnije Sterijino pozorište u svojoj biblioteci Sinteze pod naslovom „Političko pozorište Olivera Frlića: od empatije do simpatije“. Prva je to studija među, treba vjerovati, mnogima budućim, koja Frlićevo kazalište secira znanstveno, iz određenog kuta, ali koja unatoč tome daje ne samo jedinstven nego i sveobuhvatan uvid prvenstveno u poetiku ovog redatelja i autora. Ova druga odrednica posebno je važna, jer Frlićev dosadašnji opus zaista ima i radova nastalih na temelju predložka, koliko god da je od njega na koncu u završenoj predstavi ostalo, ali okosnicu mu ipak čine autorski projekti. Jasna Novakov Sibinović koncentrirala se u svom radu upravo na njih, pritom na njih samo šest, u formativnim godinama uzleta Frlićeve karijere u kojim je, sigurno ne nesvjesno, od ekscesa postao tražena i pozivana roba, ne gubeći ipak ništa od svoje provokativ-

nosti, aktualnosti, energije ili, konačno, uspjeha. U fokusu je šest predstava: „Turbofolk“ (HNK Ivana pl. Zajca Rijeka, 2008.), „Proklet bio izdajica svoje domovine“ (Slovensko mladinsko gledališče, Ljubljana, 2010.), „Kukavičluk“ (Narodno pozorište-Narodno kazalište-Népszínház, Subotica, 2010.), „Zoran Đinđić“ (Atelje 212, Beograd, 2012.), „Izbrisani – autorski projekt 25.671“ (Prešernovo gledališče, Kranj, 2013.) i „Aleksandra Zec“ (HKD Teatar Rijeka, 2014.). Prve tri nose sad već (ne)zvanični zajednički naziv „Balkanska trilogija“ ili „Ciklus o raspadu“, dok ostale tematski razlozi tjeraju u još neimenovanu grupu predstava s tragičnim događajem koji na neki način definira cijelu društvenu zajednicu, i državu, u središtu. Razlog „redukcije“ na samo ovih šest je formalne prirode doktorskog rada i pripadajućeg istraživanja: autorica je uzela navedene predstave kao reprezentativni uzorak, i on to zaista jest, čak i iz današnje perspektive kad bi mu se moglo i trebalo pridodati još par naslova. Ne samo zato što bi dodatno osnažili teze ove knjige, nego i zato što neki od njih zaista i jesu svojevrsni nastavak pojedinih, ako ne i velikog dijela za analizu odabranih naslova, kao i tema kojima se bave. Ponajprije, to bi bili „Kompleks Ristić“ i „Naše nasilje i vaše nasilje“.

Prva je ovo studija među, treba vjerovati, mnogima budućim, koja Frlićevo kazalište secira znanstveno, iz određenog kuta, ali koja unatoč tome daje ne samo jedinstven nego i sveobuhvatan uvid prvenstveno u poetiku ovog redatelja i autora

Svojevrsni okidač, ili početni impuls ove knjige, tekst je Darka Suvina „Emocije, Brecht, empatija naspram simpatije“ (Frakcija 58/59, CDU, Zagreb, 2011.) u kojem ovaj, između ostaloga i brehtolog, razlaže koliko je racionalnog u osjećajnom i obrnuto kad je riječ o Brechtu i njegovoj poetici. Umjesto izbjegavanja točnijeg definiranja pojmova simpatije i empatije, ili podrazumijevanja njihove kolokvijalne upotrebe, autorica se u uvodnom, ali opsežnom, dijelu knjige probija kroz psihološku i filozofsku literaturu da bi čitatelju dala uvid u znanstvene odrednice pojmova. Laiku je iz svega toga dovoljno shvatiti da je „empatija u kolokvijalnoj upotrebi upravo ono što teorija (i ova knjiga) smatra i naziva simpatijom“. Drugim riječima, empatija je nešto poput „emocionalne zaraze“, unutrašnja identifikacija, izjednačavanje emocija kod različitih ljudi i, što je možda najvažnije, kratkotrajna je, ali potpuna i prevladavajuća. S druge strane, simpatija, što god da joj kolokvijalnost pripisuje, najprije je stariji pojam, i

nastaje u odnosu promatrača i promatranog u patnji, ali ne podrazumijeva bezuvjetno poistovjećenje i prepuštanje/preuzimanje nego uvid izazvan kritičkom distancom koji donosi, ili barem priziva, i akciju. Iako su obje činjenice, različite su im društvene korisnosti, jer empatija može dovesti i do povodljivosti ili zaludjenosti (religijskim i/li političkim vođama, npr.), dok simpatija vodi, ili može voditi, društvenoj promjeni u smislu izjednačavanja mogućnosti, položaja ili stanja.

**Umjesto principa podjela,
i knjiga Jasne Novakov
Sibinović zapravo zagovara
suživot, kako pojmova tako i
estetika, dokle god je cilj isti.
I empatija i simpatija dio su
principa transfera, potrebnog
da se ljudi okupe i da nešto s
nekim ciljem rade, pa makar
to bilo i kazalište**

Ta dva pojma, i te dvije relacije, važne su za (i) za kazalište, a pogotovo za kazalište koje ne bježi od svojeg društvenog konteksta, poput Frlićevog, ili onog Bertolta Brechta. U svojevrsnom, od mlađeg i živućeg, višestruko prizatom i utvrđenom, a i prilično vidljivom, sljedbeničkom odnosu, empatija i simpatija igraju važnu ulogu, u svim stranicama neizbježnog trokuta redatelj – glumci – publika. Jasna Novakov Sibinović već bi i tako imala dovoljno zategnutu analitičku mrežu kroz koju će provući spomenute predstave, da nije bilo početne intencije sagledavanja političnosti „političkog kazališta“ (Olivera Frlića). Zato svemu navedenom dodaje još jednu, možda i primarnu dimenziju, sučeljavanja Brechtovih principa, ukotvljenih ipak u drugo vrijeme i nešto drukčiji društveni, pa i kazališni kontekst i postdramskog kazališta kako ga definira njegov „guru“, njemački teatrolog Hans-Thies Lehmann. Iako se kasnije navodno i malo povukao, autor „pivotalne studije“ „Postdramsko kazalište“ u njoj je tvrdio da „kazalište postaje političkim ne više izravnim tematiziranjem političkoga, nego implicitnim sadržajem svojeg načina predstavljanja“. Opet, bilo bi lako binarno svesti Brechta na „što“ a Lehmana na „kako“, i pojednostaviti ih na suprotnost, kad ih ne bi dijelilo barem pola stoljeća i kad se njihove tvrdnje i sinteze, sa svim grananjima, fazama i posljedica, ne bi toliko, na koncu, preklapale.

3.

Ipak, u čemu je tajna predstava Olivera Frlića? Prema analizi Jasne Novakov Sibinović, upravo u spoju svega navedenog. U drugom dijelu

knjige ona dokaze svojih teorijskih uvida traži i dobiva kroz iskaze sudionika/glumaca, koji potvrđuju da Frlić u radu na predstavi uspostavlja empatijski odnos sa suradnicima, prvenstveno izvođačima/glumcima, kako bi s njima uskladio ideološke termometre, stvorio svjetonazornu bazu iz koje ulaze u zajednički rad na predstavi. Radne procese ovog redatelja i inače prati glas određene doze demokratičnosti, što nije uobičajeno kazalištu kao radnom kolektivu, pa i njegove autorske projekte djelomično čine takvim kakvi jesu i doprinosi izvođača, barem oni na koje on kao Autor pristane. Do toga je dalek put racionalizirane dinamike proba, iscrpnog informiranja, analitičkih i dijalektičkih rasprava unutar kojih redatelj zauzima stranu svoje teme ali i ulogu „đavoljeg odvjetnika“. Tek nakon što je tako oformljen i prepariran izvedbeni tim, radi se na osjetljivim i tabu temama, unatoč unutarnjim institucionalnim i vanjskim, medijskim i drugim, pritiscima. Sve je to potrebno jer su teme zaista osjetljive, i nimalo trivijalne, čak i kad se takvima čine: prodor glazbene „ćirilice“ u čisti tamburaško-klapski prostor, pogažene zakletve poštenih oduvijek-Europljana, namjerno sljepilo na uspon i vladavinu „posljednjeg krvnika Balkana“, nemogućnost jedne države da i prihvati mogućnost reforme, ili druge da shvati rasističku prirodu svojih zakona, ili treće da ubojstvo trinaestogodišnjakinje napokon nazove državnim zločinom a ne ekscesom. Samim temama radi na simpatijskom odnosu s publikom, gdje gledatelj treba kroz proces gledanja ne „romantično buljiti“, kako upozorava Brecht, nego shvatiti situaciju i, po mogućnosti, aktivno pridonijeti njezinom rješavanju ili barem neponavljanju.

U odnosu na Brecht-Lehmannovu opreku, i tu Frlićeve predstave pronalaze „najbolje od svih svjetova“ jer istodobno govore konkretno ali jezikom koji očučuje, a pritom i često, u pozitivnom smislu, zavode. Pored efektne i afektivne upotrebe glazbe, ili scenskog pokreta koji varira od simboličnog do krajnje realističnog, jedan od osnovnih postulata njegovih predstava je energija, koju se osjeća čak i kad se ne razumije jezik ili konkretno tema/povod. Fragmentiranost, kolažni pristup i performans, koji glumu u trenutku pretvara iz duboko uživljene u jednostavno prezentirajuću, kao i očiti i sveprisutni (dakle, i izvan same predstave ili izvan samog kazališta) angažman glumaca u rasponu od vrhunskog dramskog umijeća do bespoštedne tjelesnosti, kao i radikalno miješanje dokumentarnog i fikcijskog, dio su te zamke kojoj događaj u samom kazalištu možda je primarni ali ne i najvažniji cilj. Frlić se ionako slaže sa Schillerovom tvrdnjom da „ingerencija pozornice počinje tamo gdje završava djelokrug pravosuđa“. Znak jednakosti između pojmova etika i estetika taj davni postulat ne može iznevjeriti. Frlićev teatar samo je još jedna karika u tom lancu, karika koja je na taj „dugi trenutak“ njegove sveprisutnosti u regiji ponovno spojila njezine sastavnice s gotovo istim pitanjima o vlastitoj savjesti, krivnji i odgovornosti.

Umjesto principa podjela, i knjiga Jasne Novakov Sibinović zapravo zagovara suživot, kako pojmova tako i estetika, dokle god je cilj isti. I empatija i simpatija dio su principa transfera, potrebnog da se ljudi okupe i da nešto s nekim ciljem rade, pa makar to bilo i kazalište. Najbolje su, može se iz nje iščitati, kad rade zajedno, kao i teorijski „što“ i „kako“. Uspjeh i značaj predstava Olivera Frlića, čak i izvan kazališta, dokazuje da je to ne samo moguće nego i potrebno.

**КРСТ ВЈЕРОЈАТНО ПОТИЧЕ ИЗ 18. ВИЈЕКА И
НАПРАВИО ГА ЈЕ СПИРИДОН РАПСОМАНИКИЈЕ**

СЛИКАНИ КРСТ ИЗ ДРНИША

ПИШЕ: Бранко Чоловић

Дрнишки сликани крст са Распећем је физички велики и барем толико умјетнички значајан преостатак националне прошлости. Сва је прилика да је украшавао стару православну цркву с краја XVII или вјероватније поч. XVIII вијека коју је замјенила ова садашња грађевина настала у првој деценији XX вијека. Својим за епоху типичним обликом са тролисним завршецима, одговарајућим ликовним представама у сликаним пољима, недвосмислено изражава естетска достигнућа и као религиозни дух епохе у којој настаје

За постојање овога уистину великог Часног крста знало се одраније, али све док на ред није дошла његова конзервација није могло бити озбиљнијег разговора о поријеклу, времену настанка, стилу као и свим осталим елементима који дефинишу једно доиста монументално дјело. Прије готово тридесетак година када се због слутње ратних дешавања и реалне погibeљи по људе и посебно рањива умјетничка добра, добар дио иконописног материјала премјештао у Србију, међу њима су се нашле и двије иконе Богородице и Јована Богослова сликане на уским, полукружно завршеним даскама као подлогом. Одмах је било јасно да се ради о пратећим иконама уз велики Часни крст чије димензије нису без великих ризика допуштале сигуран транспорт на велике удаљености па је тако остао у припрати цркве Успења Богородице у једном одијељеном простору. Пошто овај склоп претпоставља најсажетији вид представе Распећа Христовог, било је логично размишљати како

Сликани крст с Распећем прије рестаурације (снимио Зоран Алајбер)

се ради о дијеловима првобитног иконостаса поријеклом из старе православне цркве у Дрнишу, иако тада није било познато о каквим габаритима храма се радило. (Чоловић 1995, 20) Због претпоставке да је првобитна црква била величином скромна, типска грађевина налик савременим и поуздано датованим споменицима, у то доба смо помишљали да се ради о дијеловима иконостаса из огромне цркве Св. Петра и Павла у Бивичину Селу, то тим више што је и та црква била под непосредним старањем калуђера манастира Крке и што су се на њеном, веома разноликом иконостасу, нашле иконе, посебно она Св. Јована Богослова које су стилем конвенирале дрнишким иконама. Нова сазнања увелике побијају претпоставке изворног положаја крста и ових двију икона. Довршењем и освећењем нове цркве 1906. овај доминантан крст напросто није могао наћи мјесто на иконостасу који је изгледом и структуром сасвим другачија целина, приписана Русу Иљи Ахметову. (Радека 1971, 195).

Историја српске и православне заједнице у Дрнишу релативно је добро позната, посебно дуготрајни и упорни покушаји које је чинила да у виду одговарајућег храма материјализује свој друштвени

Бог Отац и Св. Јован као орао

положа у претежно католичким становништвом насељеној средини. Православни поданици, а посебно њихова богомоља чији изглед, по аналогијама, можемо само наслућивати биљеже се још средином XVI вијека. (Starčević-Jurin 2005, 195). Политичка историја умногоме је диктирала услове и могућности реализације такве замисли посебно јер је Дрниш, донедавно се то сматрало, био изворно османска варош подигнута из стратешких разлога на ободу Петрова поља управо на мјесту гдје ријека Чикола, средњовјековног назива Пољшчица, залази у дубоки кањон. У међувремену су пронађени недвосмислени историјски извори који потврђују средњовјековно поријекло насеља што не оспорава чињеницу да је тек у османско доба мјесто остварило истински материјални и културни напредак. (Starčević - Jurin 2006, 127, 133-134, 145-146) На овом мјесту немогуће је не истаћи податак да је у релативно кратком времену османске власти у самој вароши било чак пет џамија! (Traljić 1972, 396) Међутим, Дрниш у неколико наврата прелази из руке у руку да би се крајем XVII вијека у зениту Морејског рата (Kosor 1995, 158) 1688. као и већина средњодалматинске територије нашао унутар граница Млетачке Републике, а миром закљученим у Сремским Карловцима 1699. његов статус унутар тзв. нове стечевине, је трајно учвршћен. (Милаш 1901, 206) Тек после те године стекле су се повољне околности које би могле ићи у прилог подизању знатније православне цркве. Познавање њеног облика захваљујемо несудујеном архитекти новог храма Јосипу Слади који је, маниром правог конзерватора, предлажући неколико верзија

тлоцрта нове цркве на папиру преклопио стање тада постојећег храма остављајући тако драгоцене податке о његовом просторном концепту и димензијама. На крају је као подлога за изградњу новог дрнишког храма усвојено, иако не у потпуности, рјешење архитекте Ђирила Метода Ивековића. (Чоловић 2018, 112-113) Поред тог плана, свега пар година касније, настали су цртежи, вертикални и хоризонтални пресеци цркве из 1893. извјесног Бартолација (?), техничког цртача-архитекте из којих се разабире колико облици толико и нимало завидно стање објекта. Не могу се пренебрећи и досадашња размишљања да је та грађевина заправо била џамија коју су православни адаптирали за своје богослужбене потребе, међутим, не постоји недвосмислена аргументација за ту тврдњу. Свакако, овај храм је био размјерно велики, без сумње дотад највећи у православној Далмацији, очит израз материјалних могућности и самосвијести православне српске заједнице Дрниша. Додатни акценат важности објекту давао је велики звоник на pročелу са пирамидалним завршетком, обликом везан за традицију средњовјековних далматинских кампанила. Тим трагом су кренули и приликом обнове, односно подизања сасвим новог храма на истом мјесту, подухвата у којем је поред дрнишке православне општине и епископ Никодим Милаш одиграо важну улогу. Пресудна чињеница у разумијевању живота и рада православне заједнице у Дрнишу, ма како она малобројна била, јесте покровитељство манастира Крке. Непрестани духовни темпо потицао је од крчких калуђера који су обделавали дрнишку парохију као властити метох, користећи права која им је одмах по инсталацији 1693. додијелио први далматински епископ, крчки пострижник и дотадашњи шибенски капелан Никодим Бусовић. (Милаш 1901, 323)

**Велики дрвени крст димензија
230 x 270 x 7 цм, завршен
је специфичном трилобом,
који се у класификацији
облика назива Лазаревим
или брабантским крстом.
Краци крста су широки 28,5, а
упуштено сликано поље
21,5 цм**

Велики дрвени крст димензија 230 x 270 x 7 цм, завршен је специфичном трилобом, који се у класификацији облика назива Лазаревим или брабантским крстом. (Leksikon 1990, 358 - 359) Краци крста су широки 28,5, а упуштено сликано поље 21,5 цм. Осим, наравно, полеђине потпуно је прекривен златним листићима што му уз натпросјечну величину, даје крајње репрезентативан изглед. Трлочни завршеци крста украшени су дуборезно изведеним па потом

осликаним површинама са херувимима; у горњем дијелу је очувано свих седам, на крају десног крака четири, а на лијевом три. Такођер, два су херувима преостала и на горњој страни сједишта кракова. Њихово присуство у овој сцени нипошто није декоративно већ базира на ставовима истакнутих светих отаца, посебно Теодора Студита (VIII-IX в.). о томе да су херувими највиша од свих бића и најближи Богу. У небеској хијерархији која је уједно назив најпознатијег дјела на ту тему приписаног ПсеудоДионисију Ареопагиту, (V-VI в.) њима заједно са серафимима припада мјесто управника. Начин како су приказани на дрнишком крсту у виду дјечје главе са крилима – уобичајеним знаком духовности, потиче из барокног времена. (Јовановић 2009, 23, 28) Анђели свих чинова и редова присуствују у бројним представама Исуса Христа, Богородице, али и светих, па можда најувјерљивије звучи теза теолога реформисаног православља Стефана Јаворског да су они (анђели) посредници у излијевању божанске љубави и заштите. (Тимотијевић 1996, 308) Осим у визуелном смислу серафими као представници анђела значајно су присутни и у форми црквеног појања, посебно у литургијском слављу чији саставни дио јесте и позната Херувимска пјесма, *Иже херувими*. Однос текста и слике у византијској умјетности никада није једносмјеран и сам по себи разумљив, али не може се одрећи да већ и садржај стиха Херувимске пјесме говори о њиховој улози у литургији: Ми који тајанствено приказујемо херувиме и животворној Тројици трисвету песму припевамо, одложимо сада сваку животну бригу. Да цара свију подигнемо, кога анђеоски чиновни невидљиво прате као почасна телесна стража.

Прије готово тридесетак година када се због слутње ратних дешавања и реалне погибели по људе и посебно рањива умјетничка добра, добар дио иконописног материјала премјештао у Србију, међу њима су се нашле и двије иконе Богородице и Јована Богослова

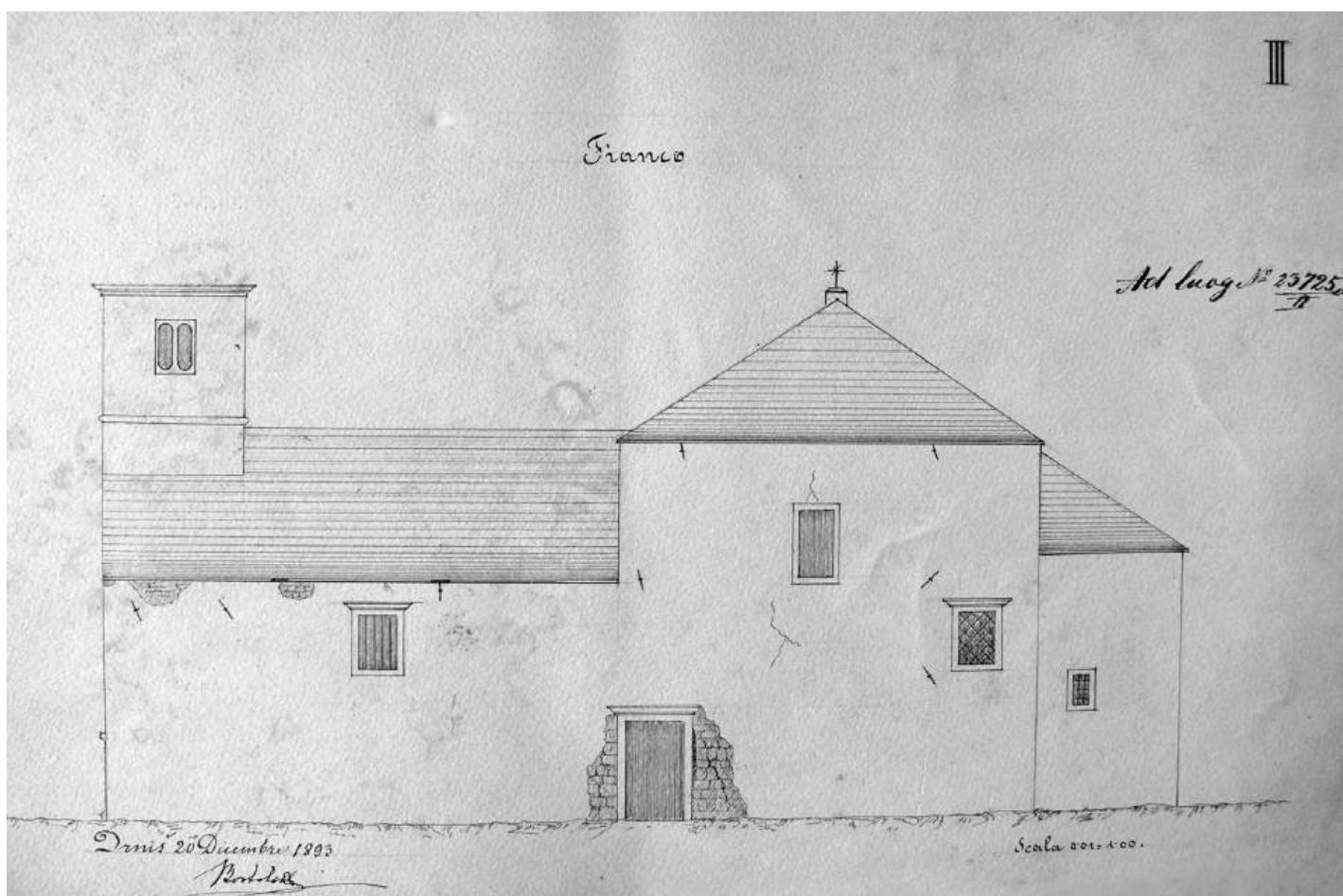
Сликано поље оивичено је релативно једноставном и дубоком профилацијом. Средишњи мотив, како је једино могуће, јесте сцена Распећа Христова једна од главних саставница циклуса Великих празника и посебно Страдања, а представља завршни чин земаљског живота Богочовјека. (Јовановић 2009, 529-555) Од самог заснивања хришћанске иконографије овај догађај, Христова смрт, која означава крај његовог земаљског живота и жртвовање зарад искупљења људског рода за истинске хришћане представља теолошки и емотивни

Св. апостол и јеванђелиста Марко

врхунац вјеровања. Уједно, та сцена носи и јасне наговјештаје Васкрсења, чудесног догађаја увода у вјечни живот душе и као таквог, сталног вјерничког идеала. Стога у умјетности источног хришћанства на бази византијске праксе тема Распећа носи тријумфалне ознаке, јер без обзира на патње и муке Христове које је на њему доживио у коначници подразумејева побједу живота над смрти, уједно и знак вјечног живота. Нарочито је у барокно доба, којем на специфичан начин, хронолошки свакако, припада дрнишко Распеће, ова драма изазивала снажне емотивне дамаре код вјерника подстакнуте проповједима и текстовима учених теолога који су потом непосредно дјеловали и на иконографију.

У тролисном завршетку кракова крста сликани су апостоли или њихови зооморфни симболи. На највишем дијелу крста сликан је антропоморфни Бог Отац као једно од лица Свете Тројице, (Тимотијевић, 1996, 297) које још од средњег вијека има упориште у визији пророка Данила (7, 9) Представљен је као старац који сједи на сфери, у облацима, раширених руку, главе нагнуте улијево. Из такве његове божанске појаве радијално исијавају зраци, док у ореоли има додатни, само за Христа јединствени трокутасти знамен са словима почетка и краја А и О, а на врху Ω, кратица за грчке ријечи Онај који јесте, забиљежене у Другој књизи Мојсија 3, 14 и књизи Откривења (Апокалипса) 1, 8. Одмах испод, такођер на облаку, насликан је орао растворених крила са нимбом у којем великим словима пише име јеванђелисте ΙωΑ(N) којег симболично представља. У канцама држи књигу – јеванђеље, златних корица са ромбоидним украсом на

Изглед старе цркве Успења Богородице у Дрнишу

корицама. Такођер, као пандан орлу у дну крста насликан је крилати бик, главе окренуте улијево, који на особен начин држи књигу златних корица. Овако се уобичајено иконографски приказује јеванђелист Лука. На лијевом краку завршетка крста насликан је, баш како то пише на пратећем натпису, Свети апостол и јеванђелиста Матеј. Он је тијелом окренут удесно, према главној сцени, лијеву руку и кажипрст је усмјерио увис, а у крилу десном руком држи посве отворену књигу. С лијеве му је стране сликан његов симболички парњак, крилати анђеље живе гестикације руку. И ова група је сликана на облаку, а фигуре су одјенуте у класично античко рухо, хитон плаве боје и химатион, огртач свијетлих тонова. На супротном крају ове сцене насликан је Свети апостол и јеванђелиста Марко у пратњи свог знамена, лава. Он сједи раширених ногу на столици, десну руку са пером је подигао увис, а лијева је спуштена над отворену књигу. Она сама, својом ширином и обликом, више подсећа на новине неголи на књигу. Марко као и Матеј сликан је на златној позадини са облаком представљеним у горњем дијелу. Све приказане личности на главној сцени Распећа слиједи задане иконографске обрасце, с тим да је умјетник себи допустио слободу да двојицу јеванђелиста наслика у симболичном, а други пар у уобичајеном физичком виду. Тетраморф, односно такав облик у којем су сваком јеванђелисти додијељена крилата створења почива на Језекијиним пророчанству (Јез. 1) и Откровењу Светог Јована Богослова (Отк. 5, 7-8).

Централна сцена сликаног крста јесте Распеће Христово. Облик

иконе је саображен облику крста на којем је представљен распети Христос, тако да практично имамо крст у крсту, дуплиран најважнији хришћански знамен који је, коначно, определијелио не само естетику већ и духовни оквир хришћанске цивилизације у двомиленијском трајању. У задатом, сасвим ограниченом простору иконе насликан је дрвени крст са тијелом клонулог Богочовјека. Христ је главе положене улијево, одјенут тек у перизому око појаса, на начин који га кроз муку и патњу јасно хуманизира. Стање бојеног слоја не допушта увид у могућност да Христ носи круну од трња. Сам крст је постављен на каменој узвисини, што је синтетизован начин сликања попришта догађаја, брда Голготе, која у једном сегменту има на уобичајен начин насликану лобању са прекрженим костима. Симболично, она претпоставља гроб прародитеља Адама, а сам назив брда потјече од јеврејске ријечи за лобању о чему свједоче ријечи јеванђелисте Јована, 19, 17. Облик крста наслијеђен од прадавних узора, у горњем дијелу – патибулуму, има закачен размотан свитак на којем су ћириличким писмом исписани ИНЦИ, почетна слова помало подругљиве формуле приписане тадашњем римском намјеснику Понцију Пилату, Исус Назарећанин Цар Јеврејски. (Јн, 19, 19) Према ријечима Јована јеванђелисте исти натпис је био исписан на грчком, латинском и хебрејском језику. У доњој партији крста стоји пречка – супеданеум, ослонац за који су били заковани Христови табани, баш као што су за водоравну греду били заковани његови дланови.

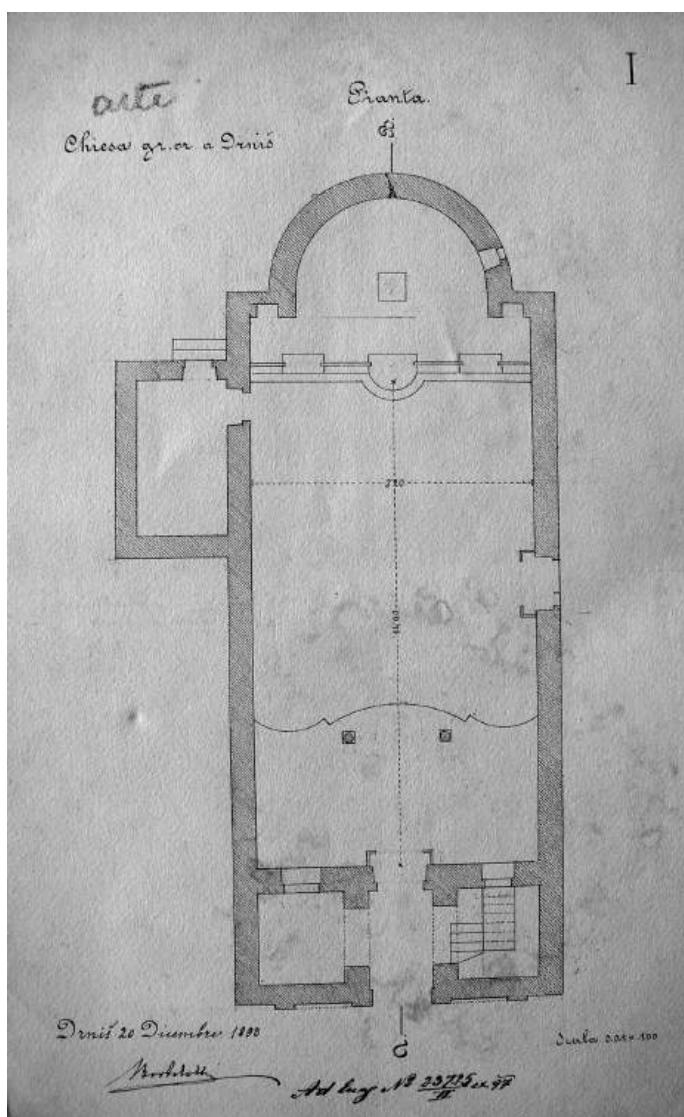
Присуство јеванђелиста на сликаном крсту и сцени Распећа

природан је израз чињенице да су баш они забиљежили Спаситељев живот, самим тим и његово страдање. Јеванђелисти Марко и Матеј уједно су истакнути и у апостолском својству, као Христови савременици и ученици, а уз још неке ауторе, попут творца апокрифног Никодимовог јеванђеља или Томиног псеудојеванђеља, Јаковљевог протојеванђеља, били су најзаслужнији за познавање историје Христовог живота и рада. Међутим, већ су и старозавјетни пророци својим пророштвима наговјестили страдање Месије, чак и детаље његове мученичке смрти, тако да је и њихово спорадично појављивање крајње смислено, штавише оно на одређен начин повезује и хармонизује Стари и Нови завјет. Слично је било са другим по важности ликом хришћанске иконографије, Христовом мајком, Богородицом. Изговорена и потом написана пророштва искључиво везана за њено дјевичанство послужила су као својеврсне префигурације оваплоћења Христовог и догађаја из Новог Завјета.

С обзиром на стил извођења, специфичности ликовног израза, поједине детаље и знаке, склони смо целину, крсту свакако припадају и отприје познате и проучене иконе Богородице и Св. Јована Богослова, приписати мајстору средине XVIII вијека, сва је прилика управо Спиридону Рапсоманикију

У исто вријеме, бројне варијације теме, као и поједини детаљи који су нашли мјесто у композицији, било да је ријеч о зидним површинама или на мањем формату сликане даске, посљедица су утјецаја апокрифних списа или у познијем добу канонизованих литерарних разрада основних текстова, али и плодотворних дотицаја са западном иконографијом и умијетношћу сталних стилских промјена. Проповједи, егзегезе (тумачења библијских текстова), као и друге теолошке форме знале су битно упливисати на сам изглед и структуру сцене, број учесника, симболику, напосе врсту осјећајности коју би изазивали код вјерних, док су о самом стилу, од случаја до случаја, одлучивали елементи традиције и наклоности поједине средине или појединачног наручиоца, било да је ријеч о обласном епископу канонски задуженом за учвршћивање ортодоксије или на крају, самом надлежном парохију. Већ је опште мјесто да источна, у ужем смислу византијска умјетност, а посебно сликарство користи сложени језик симбола и знакова којим се обраћа вјернима, све како би код најширег вјерничког слоја учврстило властиту догму.

Само осликавање Распећа извршено је на добро припремљеној подлози што, поред осталог, претпоставља учешће етаблиране сликарске радионице и у сликарску вјештину крајње упућеног појединца. Оно је било повјерено оном мајстору који се својим радом и квалитетима наметнуо средини и као такав био одабран да изведе завршни акценат на претпостављеном иконостасу. Још увијек остаје отворено питање да ли је постојао комплетан иконостас чији би преостатак биле већ поменуте иконе Јована Богослова и Богородице, као и овај крст, или су они тек били постављени на одговарајућу епистилну греду, изнад зоне неопходних престоних икона пред којима се богослужи и одвија свакодневна молитва. Стога би било важно установити стилске сродности рада на овим иконама са оним што је преостало у фундусу икона дрнишке црквене општине или чак материјала насталог на ширем територију Далмације. Творац дрнишког крста потекло је из оне средине која је изњедрила стил подобан епохи на солидним основама вишевијековне иконописачке праксе. Он је мајстор сигурног цртежа који му омогућује сликање широким потезом, због чега свјесно занемарује детаље у корист целине. Физиономије јеванђелиста и херувима углавном типизира, али с тим да се лица, посебно анђеоска, одликују оштријим луком браде, а јасно се уочава сјенка која од слижепоочних лукова креће према крају лица до ушију, што је доиста једна разликовна стилска црта. Из тога проистиче својеврсна љепота потекла од правилних црта лица, носа и специфичних аркадних лукова изнад широм отворених очију, финих исцртавања власи косе и браде, као и складних сјенчења инкарната. Иако то није уочљиво на овом склопу, на придруженим иконама се примјеђују сјене и у подножном дијелу иконе Јована Богослова, дакле покушај да се установи јединствен извор свјетлости која тако постаје сасвим реалистична, земаљска, а не више божанска категорија. Када слика животиње као да је био више ослоњен на стварне него на сликане узор, тако да осјетно боље цртачки дефинира орла или теле, неголи нпр. лава уз Св. јеванђелисту Марка који дјелује помало карикатурално. То свакако протурјечи усвојеном и потврђеном схватању да византијски сликари и они који иду њиховим трагом не сликају природу, они сликају идеал слижедећи једном већ установљена архетипска рјешења. Притом се служе картонима или скицама, у раду којим непрестано копирају узор. Исту ноту једнако истичу ликови крилатих херувима, чија обла, правилно сликана лица остају у средишту цртачки разигране шаре од црвених валовитих линија зарубљених густо сликаном модром бордуром. Облаке, као трајни подсјетник на вишу, небеску сферу осликава природним тоновима, стилизира на једнак начин као и драперије, штавише колористички одступа тек на оној партији гдје црвеном дефинира облак на којем, посједнут на сферу, столује Бог Отац. Драперије такођер приказује у више декоративном виду, знатно мање у пластичном обухвату тијела. За разлику од осталих површина, фигура Христа, напосе његово лице и прса оштећени су пламеном што је изазвало стежање боје и лака и притом увелико компромитирало могућност квалитетне рестаурације. (Све проблеме и тешкоће везане за конзервацију овог артефакта несобично нам је саопштио сликар-рестауратор Мирослав Закић, коме на овом мјесту најискреније захваљујемо) Поузвано се

Подужни план старе цркве Успења Богородице у Дрнишу

зна да је црква, барем локално, горјела за вријеме Другога свјетског рата што је могло изазвати оштећења на крсту, а претрпјела је и похару предмета од драгоцјеног материјала. На томе се, нажалост, није завршило будући је црква била демолирана након рата 1991-95. године.

Ако се изузме величина, својим обликом дрнишки сликани крст јесте сродан многобројни крстовима на иконостасима далматинских храмова. Савремени овом или тек нешто млађи примјерци тролучних крстова са Распећем срећу се у парохијским црквама у Баљцима, Билишанима, Биочићу, Бискупији, Братишковцима, Врбнику, Жагровићу, Голубићу, Кањанима, Книнском Пољу, Кули Атлагић, Мирањама, Скрадину, Стрмици, Задру, Шибенику (Саборна црква), као и на иконостасима католиконе манастира Крке и Крупе. Неки од њих више тангирају грчком крсту једнаких кракова, док други имају типични тролучни завршетак и на доњем дијелу окомито постављеног крака. Због свог облика и претпостављене рањивости број очуваних крстова није ни приближно једнак броју очуваних иконостасних цјелина. Положај крста јесте стандардизован уврх иконостасне преграде, најудаљеније од очију посматрача што неријетко условљава третман сликаних површина. И у католичким црквама Далмације, још

од средњовјековних времена, сликају се репрезентативна Распела на крстовима која изгледом и украсом, постају визуелни фокус унутрашњости. (Leksikon 1990, 498-504)

Својевремено је уочено да овај крст, као и пратеће иконе Јована Богослова и Богородице, стилем слиједи ону линију која је снажно одјекнула на Деизисном чину и фризу пророка иконостаса и сликаног крста цркве арханђела Михајла у Мирањама код Бенковца. (Савић 2000, 111, 347, сл. 100) Међутим, засигурно се не ради о истом сликару, али с њим дијели унеколико сличан приступ ликовним елементима, у ширем смислу и начин извођења. Увријезило се овај сликарски манир називати барокизираним, што је унеколико тачно, баш колико је тачно да основни приступ једнако полаже и на, временски и просторно, блиску ликовну традицију. Сходно томе оквирно се ово дјело може поставити у прву половину XVIII вијека, а да ли баш у почетак четврте деценије када је црква обнављана нисмо толико увјерени, будући се радило тек о доградњи капеле која као бочни придодатак уопће није промијенила величину унутрашњег простора. И у самом фонду дрнишких икона могу се пронаћи паралеле са стилем сликарства на овоме крсту, посебно се то може рећи за литијску икону која на једној страни има насликану сцену Богородице с Христом, типа Олигитрије, на другој страни Крштење Христово. Физиономије анђела свједока тога чина обављеног на обалама ријеке Јордана посве су налик физиономским цртама Св. Јована Богослова са једне стране сликаног крста, али свакако и лицима јеванђелиста сликаних у крацима крста. (Чоловић 1995, сл. 22; Савић 2000, 346, сл. 98, 99) Барокизација периферних мотива литијске иконе попут биљне вријезе, пејсажа, као и облика круне Богородице и типа пунци на ореолу је досљедно спроведена, док је на описаном крсту читава сцена, као и сама реализација сведена само на оно суштинско. Ако бисмо ишли корак даље у стилској анализи, овај се ансамбл увелике надовезује на горње зоне иконостаса парохијске цркве Св. Апостола Петра и Павла у Тепљуху гдје су у првој зони насликане фигуре апостола у Великом Деизису, изнад којих је фриз пророка и свега двије сцене, Тајна Вечера и Света Тројица, постављене окомито изнад царских двери. Главе апостола Томе и Филипа обликом су лица веома налик Св. Јовану насликаном уз Часни крст, а уопште, колорит, третман инкарната, волумена и драперија сасвим је на трагу сликаних рјешења примијењених и на дрнишком крсту.

Грацилне фигуре, меке црте лица учесника, у односу на италокритска дјела свијетлији тонови инкарната, на трагу рјешења започетих још дјелом Јована Москоса у Венецији у цркви San Giorgio dei Greci. (Chatzidakis 1962, 166, pl. 72. 161), нашле су одјека и у савременом сликарству на источној јадранској обали, посебно јадранским градовима гдје су боравили и радили грчки сликари, поријеклом са јонских отока, понајвише с Крфа. У првој половини XVIII вијека само у Задру, главном граду млетачке покрајине Далмације бораве и раде чак тројица грчких сликара, именом Зорзи Михалаки, Видо Карација и Спиридон Рапсоманики. (Берић 1959, 160-162) који су очито имали довољно посла и били у прилици извршавати наруџбе за православне широм Далмације. Врло је вјероватно баш овај потоњи споменути могао бити аутор овога сликаног крста, којем се

с доста добрих разлога може приписати један слој престоних икона цркве Св. Спиридона у Скрадину, ове садашње су позни италиокритски радови, свакако ранијег времена настанка, (Савић 2000, 78), иконе гробљанске цркве Св. Петке у истом мјесту, која је баш као и дрнишка црква била под непосредним духовним старањем манастира Крке. Већ споменуте типичне оштре сјенке на лицу које иду од слијепоочних костију до уха, обликовање тијела и драперија уочени су на датираним дјелима попут дрнишког Васкрсења Христовог (Чоловић 1995, 31, сл 1. грешком је одштампано 7; Савић 2000, сл. 124), које је потписао Спиридон Јереј 1758, али с разлогом додајемо и Каменоване Св. Стефана и Сабора Св. Арханђела Михајла (Савић 2000, 125, сл 367; Чоловић 2006, 137) из манастира Крке, гдје на лицу обију икона стоји запис архимандрита Никанора Рајевића из 1755. због чега је М. Савић претпоставио могућност да је управо он аутор поменутих икона. Ако се већ истичу препознатљиве стилске усмјерености Спиридона Распоманикија, на суштинске елементе његових дјела свакако је могла утицати и чињеница да је био Јереј и од 1750. капелан цркве Св. Илије у Задру. (М. Χατζηδάκης - Ε. Δρακοπούλου 2 1997, 323) Његова упућеност у иконографију имала је ослонац у познатој му патристичкој литератури барем онолико колико се у свом раду ослањао и на претпостављене сликарске приручнике или картоне. Постоји знатан број и других непотписаних и недовољно добро датираних икона средине XVIII вијека које би се због своје стилизације и уједначености могле повезати с овим сликаром или можда читавим кругом којем је, свакако не као главни протагониста, припадао и најпознатији домаћи иконописац Вуко Сударевић.

Чињеница да су титле искључиво писане српским језиком у црквенословенској редакцији не доводи у питање само ауторство дјела, будући да грчки сликари дјелују у једној мултилингвалној средини са службеним талијанским језиком и да су захваљујући професионалној упућености на своје истовјернике усвојили и њихов језички идиом. Од српских сликара тога времена, заточника истовјетног стила, засада располажемо само именом Вуке Сударевића, самосвјесног умјетника и родоначелника сликарске радионице која је на подручју сјеверне Далмације дјеловала у стогодишњем континуитету. (Чоловић 2007, 317-336; Синобад 2011, 128-172) Увјерени смо да је он своја не мала сликарска знања стицао управо у атељеу неког од грчких сликара, највјероватније баш код Спиридона Рапсоманикија с којим има најближе сличности. Други, осјетно бољи мајстор средине и треће четвртине XVIII вијека, јесте именом непознати, али изнимно плодни мајстор бенковачког иконостаса, (Савић 2000, 170-194) заточник барокног стила ослоњеног на руско-украјинску модернизацију промовисану од саме Карловачке митрополије, сасвим је другачији од онога што је на традицију италиокритског сликарства и његовог природног изданка тзв. јонске сликарске школе, нудила већина умјетника ове епохе и овога простора.

Дрнишки сликани крст са Распењем је физички велики и барем толико умјетнички значајан преостатак националне прошлости. Сва је прилика да је украшавао стару православну цркву с краја XVII или вјероватније поч. XVIII вијека коју је замијенила ова садашња грађевина настала у првој деценији XX вијека. Својим за епоху

типичним обликом са тролисним завршенима, одговарајућим ликовним представама у сликаним пољима, недвосмислено изражава естетска достигнућа и као религиозни дух епохе у којој настаје. С обзиром на стил извођења, специфичности ликовног израза, поједине детаље и знаке, склони смо целину, крсту свакако припадају и отприје познате и проучене иконе Богородице и Св. Јована Богослова, приписати мајстору средине XVIII вијека, сва је прилика управо Спиридону Рапсоманикију. Умјетникова досад позната дјела и посебно утјецај који је његов стил имао на савременике говоре у прилог квалитети његовог рада и атрактивности који је уживао код православних наручилаца. Претпоставку о ауторству дрнишког анасамбла оснажује чињеница да је овај иконописац доста радио за манастир Крку (Мирковић 1956,371-372; Вејић 1959, 162; Чоловић 2006, 129, и посебно, Скрадин (Вејић 1959, 162; Радека 1971, 197), који је као и Дрниш био манастирски метох.

*О самом изгледу и иконографским основама сцене постоји огромна и готово ненабројива литература, коју смо само за ову сврху свјесно редуцирали, поједностављујући поједине моменте, трудећи се нагласак ставити на основне изворе као и специфичности дрнишког сликаног крста као још једног значајног трага умјетничке прошлости православних Далмације.

ОСНОВНА ЛИТЕРАТУРА:

Никодим Милаш, *Православна Далмација*, Нови Сад 1901.

Мирковић Лазар, *Иконе и други предмети у цркви св. Илије у Задру*, Старинар н.с. VII-VIII, Београд 1956-57, 359-374.

Вејић Душан, *Црква св. Илије у Задру, Прилози повјести умјетности у Далмацији 11*, Split 1959, 136-163.

Chatzidakis Manolis, *Icones de Saint Georges et de collection de l' Institut*, Venise 1962.

Радека Милан, *Прилози о споменицима културе код Срба у Сјеверној Далмацији*, АЛМАНАХ Срби и православље у Далмацији и Дубровнику, Загреб 1971, 157-285.

Трајић Сеид М. *Дрњиш ђеснаестог и седамнаестог столјећа*. Радови Института ЈАЗУ у Задру XIX Zadar 1972, 393-403.

Лексикон иконографије, *литургике и симболике западног кршћанства и увод у иконологију*, Загреб 1990.

POVIJEST DRNIŠKE KRAJINE, Zbornik povijesnih studija 1494-1940, Split 1995.

Чоловић Бранко, *Иконопис книнске крајине*, Београд 1995.

Мирослав Тимотијевић, *Српско барокно сликарство*, Нови Сад 1996.

М. Χατζηδάκης - Ε. Δρακοπούλου, *Ελληνες ζωγράφοι μετά την Άλωση (1450-1830)*, 2, Αθήνα 1997.

Савић Милорад, *Сликарство у српским црквама сјеверне Далмације од краја XIV до почетка XX вијека*, Београд 2000.

Kornelija Jurin-Starčević, *Srednjodalmatinsko zaleđe za vrijeme osmanske vladavine u 16. i 17. stoljeću*, neobjavljeni magistarski rad, Filozofski fakultet Zagreb 2005.

Kornelija Jurin-Starčević, *Islamsko-osmanski gradovi dalmatinskog zaleđa: prilog istraživanju urbanog razvoja u 16. i 17.st.*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest vol. 38, Zagreb 2006, 113-154.

Чоловић Бранко, *Прилози познавању Вука и Константина Сударевића*, Зборник Народног музеја XVIII-2, Београд 2007, 317-336.

Зоран М. Јовановић, *Кроз двери ка светлости, лексикон литургике, симболике, иконографије и градитељства православне цркве*, Београд 2009.

Sinobad Aleksandra, *Stvaralaštvo slikarske porodice Sudarević na području Kninske krajine*, Србскодалматински магазин, св. 6, Сплит 2011, 128-172.

Чоловић Бранко, *Прводитна црква Успења Пресвете Богородице у Дрнишу*, Зборник за ликовне уметности Матице српске 44, Нови Сад 2016, 131-145.

Чоловић Бранко, *Црква Успења Богородице у Дрнишу, примјер вишеструке историзације*, Зборник за ликовне уметности Матице српске 46, Нови Сад 2018, 109-125.

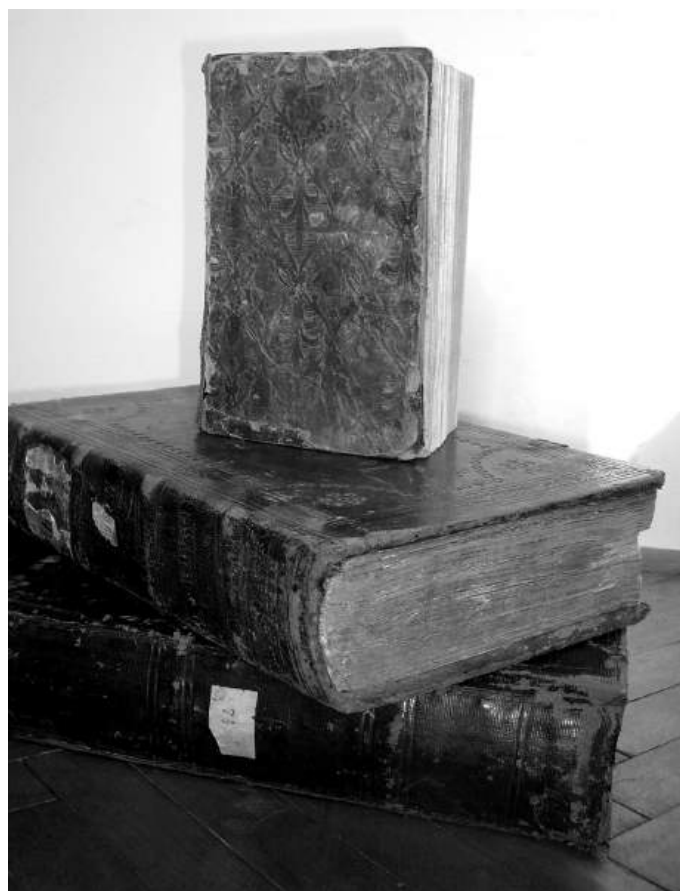
ШТА ЈЕ САДРЖАВАО И КАКО ЈЕ ПРОПАО СТАРИ АРХИВ И КЊИГЕ СКРАДИНСКЕ ПАРОХИЈЕ СПЦ-а

ТАЈНЕ СКРАДИНСКОГ АРХИВА

пише: Милорад Савић

Сазнања о архивској грађи и црквеним књигама парохије у Скрадину овдје доносимо по инвентарима, односно сумарним пописима Епархије далматинске с краја 19. вијека, који се чувају у Хисторијском архиву у Задру, а понешто и у детаљима директним увидом аутора овог текста у архивску грађу

Архив Православне парохије скрадинске При цркви Св. Спиридона до пропасти 2005. није имао стручни каталог архивске грађе. Стручна лица, истраживачи који су некад или у скорије вријеме обилазили Скрадин и његове православне вјерске и умјетничке вриједности обрађали су пажњу на поједине иконе и поједине књиге,¹ на иконе ужих тема и начина сликања,² на архитектуру и иконостасе двије цркве, Св. Спиридона и Св. Петке.³ Сумарно се скрадинска умјетничка баштина спомиње и у новијем прегледу.⁴ Према томе, о пребогатој умјетничкој баштини православних Скрадиња писало се. Стручњаци који су обрађивали скрадинске православне старине радили су заправо по својој теми и нахођењу и њих није ангажовала ни Црква као институција ни друге институције да детаљно овдје одраде стручне послове. Они су се бавили оним старинама које су их тематски

Скрадински архив – три књиге дошле код цвијановића

занимале (Д. Медаковић, А. Сковран, М. Савић, Б. Чоловић). Изузетак је рад М. Радеке о споменицима културе далматинских Срба, али он ни приближно и ни на једном локалитету није пописао све врсте старина, поготово не архивску грађу, па тако ни скрадинску. Ипак се у литератури наводе три рукописне књиге из Скрадина.⁵

Архив парохије у Скрадину био је то трећи, односно други парохијски архив по богатству у Епархији далматинској, пошто је у Другом свјетском рату парохијски архив у Задру много страдао, док се као први по броју грађе рачуна онај из православне парохије у Шибенику, који је сачуван. Наравно, ни архивска културна добра из православних заједница у Задру (преостала грађа) ни у Шибенику нису стручно инвентарисана и описана. О три скрадинске рукописне књиге имамо вијести у објављеној литератури,⁶ као и о неколико штампаних.⁷

1 Д. Медаковић, *Српска уметност у Далмацији*, Музеји 5, Београд 1950, 184–193; В. Ђурић, *Иконе из Југославије*, Београд 1961, кат. бр. 63, т. LXXXIV; М. Радека, *Прилози о споменицима културе код Срба у сјеверној Далмацији*, у: *Алманах Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Загреб 1971; Група аутора, *Средњовековна уметност Срба*, Загреб 1985, кат. бр. 77.

2 Z. Staničić-Demori, *Neki problemi kretske venecijanskog slikarstva*, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 29, Split 1990, 83–116.

3 М. Савић, *Српске цркве у Скрадину и њихове иконе*, Српска зора, Книн 1993; Исти, *Непокретна*

и покретна имовина православне парохије скрадинске по инвентарима из 1891. године, Просвјета 106, Загреб, децембар 2011, 24–29; Исти, *Иконостас цркве Св. Петке у Скрадину*, Просвјета 107, Загреб, март 2012, 43–47.

4 Б. Чоловић, *Сакрална баштина далматинских Срба*, Загреб 2011, 248–253.

5 V. Mošin i M. Radeka, *Ćirilski rukopisi u sjevernoj Dalmaciji*, *separat*, Zagreb 1958.

6 V. Mošin i M. Radeka, *Ćirilski rukopisi u sjevernoj Dalmaciji*, *separat*, Zagreb 1958.

7 М. Радека, *Прилози о споменицима културе код Срба у сјеверној Далмацији...*

Сазнања о архивској грађи и црквеним књигама парохије у Скрадину овдје доносимо по инвентарима, односно сумарним пописима Епархије далматинске с краја 19. вијека, који се чувају у Хисторијском архиву у Задру,⁸ а понешто и у детаљима директним увидом аутора овог текста у архивску грађу док је давне 1986., у два дана снимао умјетничку баштину цркве Св. Спиридона.

**Стручњаци који су обрађивали
скрадинске православне
старине радили су заправо по
својој теми и нахођењу и њих
није ангажовала ни Црква
као институција ни друге
институције да детаљно овдје
одраде стручне послове**

Постоје, дакле, стари пописи инвентара из краја 19. вијека. Овдје ће бити показан детаљ пописа о архивској грађи и књигама. Треба знати да они нису потпуни и да је овај архив до отуђења 2005. био већи него што сумарно показују стари пописи. Наиме, од пописа из 1891. до краја 20. вијека и даље се спремала архивска грађа у ормар. Уз то, попис не наводи шта садрже текстови, за које се личности и догађаје вежу па је, иако драгоцјен, заправо сувопаран. Стога ћу донијети и моја сазнања о другој врсти грађе, која није директно споменута у старим инвентарима, као и сазнања о парохији, истакнутим личностима итд.

Рукописне књиге

Рукописне књиге које нису административног карактера спадају у архивску грађу, иако се могу третирати и као библиотечни материјал. Њих је у скрадинском архиву било и спомињу се у литератури: Ученик Живковићев Димитрије Медић написао је 1757. зборник молитви, наука и поетских текстова *Последованије молебана за дољаштаго, Наук или учења началног дјетета в кратце језиком простим православнаго исповједанија, Пјесм светому Спиридону*, са записом на 45. листу: „Катихизис в кратце... Кирилом Живковићем јером. Хиландар, в Венецији 1757. Списах аз грешни Димитриј Медић ученик Кирила Живковића у Скрадину 1757.“⁹ Садржај рукописа, дакле, јесу молитве за болесног, пјесма Св. Спиридону и наук, односно кратки катихизис.

Катихизис намијењен дјецима посебно је занимљив као један од првих катихизиса уопште. Уз његово писање и аутора Д. Медића спомиње се и Кирил Живковић, потоњи познати владица, који је неколико година живио у Скрадину. Димитрије Медић био је ученик Симеона Кончаревића у школи у Бенковцу и човјек који је касније похађао Духовну академију у Кијеву.¹⁰

Издавају се једине три објављене рукописне књиге: 1. *Тропјеснец* (Триод), 20 x 26 цм, 256 листова црквенословенског полуустава по 30 редака. Водени знак шкаре. Са записом С. Руђерија из средине 18. вијека. 2. *Записи* из Шибеника 1744, 1745. и 1758. године, са записима о откупу. 3. *Минеј* за децембар, 17. или 18. вијек.¹¹

Штампане књиге

Како нас обавјештава М. Радека, од штампаних књига били су ту минеји, Литургија, Глики, Венеција 1672, Дидаскалија, Саро, Венеција 1724, О агиос Спиридонис, Вортоли, 1775. и друге књиге, а међу њима и недатирана грчка географија.¹² Инвентар уз 1891, међутим, наводи и појединачно и сумарно велики број књига.

„VII Књиге црквене“¹³

1. Јеванђеље велико на св. Трапези у сребро оковано, 12 фиорина; 2. Јеванђеље мало, 6 фиор.; 3. Дванајест Минеја, 12 фиор; 4. Једанајест минеја (фали мај), 5,50 фиор; 5. Маргарит, 1 фиор; 6. Четири књиге „Житија светих“ (на малом колу), 4 фиор; 7. Јеванђеље „воскресное, учително“, 2 фиор; 8. Библија на великом колу, 6 фиор; 9. Четири „Житија свјатих“, 8 фиор; 10. Минеја обшћа, 1 фиор; 11. Двије књиге главна поученија о догматима вјере, 1,66 фиор; 12. Велики часослов, 1 фиор; 13. Четири апостола, 4 фиор; 14. Два србљака, 2 фиор; 15. Четири посна триода, 4 фиор; 16. Два пентикостара, 2,60 фиор; 17. Типик, 3 фиор; 18. Триод посни, минејски исписан, 1 фиор; 19. Службеник (на великом колу), 1 фиор; 20. Два мала службеника, 1 фиор; 21. Велики требник, 1,50 фиор; 22. Два мала требника, 2 фиор; 23. Канони Богородице с повечерјем, 1 фиор; 24. Пет октоиха свију 8 гласова, 5 фиор; 25. Три ирмологије, 1,50 фиор; 26. Акатист с Каноном, -; 27. Два правила с. О. Спиридона, 40 новч.; 28. Књига минејски исписана (без наслова), 30 новч.; 29. Три псалтира, 3 фиор; 30. Три часловца, 3 фиор; 31. Благопотребна прошења, 1,50 фиор; 32. Два прошења за цара, 40 новч.; 33. Каноник, 1 фиор; 34. Чини благословења, 1 фиор; 35. Велика катавасија, 3 фиор; 36. 27 грчких црквених књига, 5 фиор; 37. „Vrač“ rouka о zdravlju (У уреду пароха), 1,20 фиор; 38. „O kužnim bolestima“.

Наведене новчане вриједности су релативне и односе се на процену пописивача у вријеме прављења инвентара. Данас би те вриједности биле знатно веће, а о културним вриједностима таквих књига да се и не говори. Нажалост, пописиваче нису занимали подаци о годинама и мјесту издања појединих књига, па се не може знати ни

⁸ М. Савић, *Имања православне парохије скрадинске по инвентарима из 1891. године*, Просвјета 106, Загреб, децембар 2011, 24-29.

⁹ Св. Матић, *Доситејево необјављене проповеди*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду III - 3, IV - 1, Сремски Карловци 1930, 400-410; Сремски Карловци 1931, 125-128.

¹⁰ М. Јачов, *Ученици српских православних богословних школа у Далмацији од XVII века до*

1919. године, Мешовита грађа књ. XV, Београд 1986, 36.

¹¹ V. Mošin i M. Radeka, *Ćirilski rukopisi u sjevernoj Dalmaciji*, separat, Zagreb 1958.

¹² М. Радека, *Прилози о споменицима културе код Срба у сјеверној Далмацији...*

¹³ *Инвентар покретног имања пар. Цркве С. Спиридона у Скрадину устројен год. 1891*. Списи православне епархије задрске, Хисторијски архив Задр.

за штампарије. Такође немамо података о илустрацијама у појединим књигама, а неке од њих су их сигурно имале, као ни податак о другој ликовној опреми и њиховом увезу и украсима корица.

Види се да попис води до броја 38. Међутим, под бројем 36 наводи се равно 27 грчких црквених књига, које нису пописане појединачно. Затим имамо под једним текућим бројем и број од 12 књига минеја, тако и још 11 других књига минеја (једна недостаје), па четири књиге житија светих, па још четири књиге житија светих, двије књиге о догматима, два србљака и још више књига са по два или три примјерка. Збројено, то је библиотека од преко 120 црквених књига, што је највећа или једна од највећих међу збиркама црквених књига у парохиским црквама у Далмацији свога времена.

Архив парохије у Скрадину био је трећи, односно други парохиски архив по богатству у Епархији далматинској, пошто је у Другом свјетском рату парохиски архив у Задру много страдао, док се као први по броју грађе рачуна онај из православне парохије у Шибенику, који је сачуван

Архивска грађа

Други инвентар скрадинске парохије написан је 20. јануара/1. фебруара 1887. године.¹⁴ Осим споменичких покретнина написаних у другим пописима скрадинских црквених власинштва, као што су ствари од сребра, од туча, дрвета, текстила, овај садржи и попис архивске грађе: 1. Регистар рођених (стари) од 13/7 1756 до 12/3 1779 и 28/7 1812 (књижице три). 2. Регистар рођених од 12/8 1812 до 2/11 1831. 3. Регистар рођених од 19/1 1831 до 16/28 Нов. 1865. Регистар рођених нови од 1/13 јан. 1866 до данас (до 1887). 5. Регистар вјенчаних (стари) од 1754 до 30/11 1812 (у двије књижице). 6. Регистар вјенчаних од нов. 1812 до 24/11 1831. 7. Регистар вјенчаних од 1825 до 7/11 1830. 8. Регистар вјенчаних од 1831 до 10/2 1957. 9. Регистар вјенчаних од год. 1857 до данас (1887.). 10. Регистар мртвих од 1754. до 24 1812 (двје књижице). 11. Регистар мртвих од год. 1812 до 13/12 1831. 12. Регистар мртвих од год. 1825 до 25/10 1830. 13. Регистар мртвих од год. 1831 до 24/8 1860. 14. Регистар мртвих од год. 1860

¹⁴ Инвентар покретног имања пар. Цркве С. Спиридона у Скрадину 1887. Списи православне епархије задарске, Хисторијски архив Задар.

¹⁵ Г. Зелић, Житије, Београд 1988, 236.

¹⁶ Готово је сигурно да су сва три правила парохија из Шибенука, Задра и Скрадина пропала, а да осим најосновнијих информација нису објављене интегрално. Претпоставка да је мадрегола из Шибеника можда у заоставштини Никодима Милаша. Мадрегола из Задра је пропала у Другом свјетском рату, а правила из Скрадина сада, почетком 21. вијека. Правила

до данас (1887.) 15. Анаграф парохиски. 16. Протокол званичних писама од 1857 до 1866 (2 књижице). 17. Протокол званичних писама од 1866. до 1877. 18. Протокол званичних писама од 1877 до данас (1887). 19. Протокол и окружнице званичних писама стари, 3 књиге. 20. Протокол окруж. писанија од 1856 до 1857. 21. Протокол окруж. писанија од 1857 до 1872. 22. Акта од год. 1817 до 1836, фашикол I, 23. Акта од год. 1837 до 1844, фашикол I. 24. Акта од год. 1845 до 1849, фашикол I. 25. Акта од год. 1850 до 1858, фашикол II. 26. Акта од год. 1859 до 1869, фашикол I. 27. Акта од год. 1870 до 1876, фашикол I. 28. Акта од год. 1877 до данас (1887), фашикол I. 29. Печат парохиски и кључ од касе црквене.

Види се да је администрација парохије одлично устројена од када је црква Св. Спиридона 1754., односно парохија скрадинска била званично призната од венецијанских власти. Регистри рођених, вјенчаних те мртвих су бројни и сежу од 1754. до године пописа 1887., па се не слажу са оценом Герасима Зелића који је имао генерално доста примједби парохиским црквама на основу вођење административне документације „три рејистра од крштења, бракосачетања и мртвије“¹⁵ Понегдје је та администрација, као у Скрадину, била беспрекорна. У архиву се чувало и више протокола званичних писама, окружница, који су стизали у парохије углавном из епархије а врло су разноликог садржаја. Углавном су добијани од средине 19. вијека и епископања владике Стефана Кнежевића, али се под бројем 19 пише о старом протоколу и окружницама, вјероватно из прве половине 19. стољећа. Пописано је и низ фасцикли аката од 1817. до 1887. године. Закључујући по другим парохиским архивима, на примјер архиву православне парохије у Дубровнику, те фасцикле су углавном разноликог садржаја у којима се прати вјерски и друштвени живот заједнице, њене активности, намјере, односи са грађанском власти, тако и градње, набавке, ангажамани, уговори, катастри земљишта и зграда, даровнице, о школи и учитељима итд. О скрадинској школи при цркви Св. Спиридона писано је да је започета 1736. године. Правила парохије (madregola), која су од власти прихваћена 1754, јесу трећа по реду правила градских парохија, пошто је шибенско православно општество таква правила устројило 1678, а задарско 1722. године.¹⁶ Посебно је важе да су те три градске православне зједнице 1761. упутиле молбу млетачким властима да би установили школу „за више образовање младежи“. Они би је сами уздржавали, а у њој би се учило „leggere, scrivere, umanità e retorica, e negli uffici della vita civile“ (читање, писање, хуманост и реторика, и у (уредима) пословима градског живота).¹⁷ Нема сумње да су је један број докумената у Скрадину у вези са активностима око школе, правила парохије, напора и тежњама парохијана за вишим школовањем.

парохија имају око 30 чланова и уређују разна питања, обичаје и начин бирања тијела у заједници, па имају заиста велику вриједност. Да ствар буде гора, правила из Шибеника су ради потреба млетачких власти преведена на италијански, превод је био у архивској збирци Градског музеја у Шибенуку, и да је тај дио музеја са дијелом археолошке збирке бомбарован у Другом свјетском рату. Још увијек није познато да ли је тај превод неким сретним случајем и сачуван.

¹⁷ Н. Милаш, *Списи о историји Православне цркве у Далматинско-истријском владичанству од XV до XIX вијека*, Задар, 1899, 406–407.

Друга сазнања о скрадинском архиву, књигама, културним околностима и истакнутим личностима

Богат и до 2005. очуван парохијски архив био је смјештен у парохијској кући до нове цркве Св. Спиридона из 1879. године. Садржавао је архивску грађу и књиге из старе цркве Св. Спиридона и нове цркве Св. Спиридона, које су пренесене у нову парохијску кућу. Архив се налазио у приземљу парохијске куће у једном великом ормару од отприлике 200 x 130 цм. Све полице су биле попуњене регистрима, фасциклама и појединим мањим групама гађе, затим административним књигама регистара рођених, венчаних и умрлих, а у ормару је био и одређен број црквених књига (свакако једна полица књига). Наравно да је богослужбених и богословских књига било и у другим просторима, најприје у самој цркви. Према томе, може се сматрати да је скрадински архив 2005. године отприлике имао 4 до 5 метара архивске грађе. Сам за себе а поготово што су у Другом свјетском рату знатно девастиран сличан парохијски архив у Задру, архив из Скрадина је раритетан и стога био преважан за српску културу Далмације.

Пошто су ме 1986. године ради истраживања умјетничког наслеђа занимали подаци о парохији, о градњама, а највише о украшавању цркава и о њиховим иконама, пронашао сам и снимиио венецијанске катастарске цртеже старе цркве Св. Спиридона, која је обнављана у 18. вијеку, цртеже цркве Св. Петке из почетка и прве половине 19. вијека, пројекте грађевине и иконостаса нове цркве Св. Спиридона из 1879., djело архитекте Е. Вежетија. Затим су ме занимала документа о парохији, њена правила (*madregola*) и школа, али нисам имао времена да то нађем. Све што сам тада видио фотографски сам снимиио. Нажалост, пропао ми је баш филм са снимљеном архивском грађом, архитектонским пројектима, катастарским плановима и слично. Знам такође да је постојало доста докумената и фасцикли које су се односиле не само на црквену власт и администрацију него и на цивилну власт. То су документи у вези градњи, потраживања, рачуна, као и наредбе цивилних власти које су се читале у црквама итд.

Нисам истраживао јер су ме занимале друге теме, али просто није могуће да се у архиву нису сачували спомени о истакнутим људима који су били активни грађани и ктитори, свештеници, учитељи, који су краће или дуже боравили у православној заједници Скрадина. Познати су скрадински богати трговци: Филип Кнежевић, Јоаким Жарковић, Јован Бован. Прва двојица су били ктитори обнове старе цркве Св. Спиридона, о чему постоји и сачуван натпис на каменој плочи у старој цркви. Јован Бован је створио закладу за прву грађанску школу на српском језику у Шибенику, односно прву славенску школу у Далмацији на самом почетку 19. стољећа. Више других парохијана поклањали су иконе цркви, неки куће за школу итд. Око 1750. био је у Скрадину учитељ Јефрем из Унгарије. Затим је 1755. ту боравио Хиландарац Јефрем Корески. Послије његове смрти, од 1755. до

1759. учитељевао је такође Хиландарац Кирило Живковић, потоњи познати владика, а након њега јеромонах Василије и други. Неки учитељи, као Спиридон Алексијевић, били су уједно и свештеници у цркви. Алексијевић се бавио иконописањем, па је оставио запис на скрадинској икони Св. Илије. Познат је по својој аутобиографији и више других литерарних радова, као и по прерађеном, односно допуњеном преводу *Руководство чловјеческог живота*. На једној скрадинској црквеној књизи остао је запис да је и Вуко Сударевић, одличан сликар икона из книнског краја и овдје боравио. У Скрадину је крајем шездесетих година 18. вијека, а након боравка у грчким земљама и учења код познатог Дендрина, повративши се у Далмацију, живио велики Доситеј Обрадовић проповједајући у цркви. Ту је започео с писањем и неколико својих раних књижевних djела: *Венац од алфавита*, *Христоитија*, *сирјеч благи обичаји*. Био је он у Далмацији већ познати проповједник, а вјероватно је баш за скрадинску средину написао проповјед о *Св. Спиридону чудотворцу*.¹⁸ Просто је немогуће да о наведеним активностима и личностима није остало писаног трага у његовим свежњевима.

Први записани свештеник у Скрадину био је Вукадин Кричка, који се спомиње у вријеме Морејског рата. Хаџи Вукман је тада сахрањен у цркви, а на чији је гроб „народ ишао као на неко светилиште“, како по венецијанским извјештајима пише М. Јачов.¹⁹ По званичном отварању цркве 1754. привремено је служио калуђер манастира Крке Никанор Рајевић, затим као стални парох Тодор Кричка. Овог наслеђује Јевгеније Благојевић, а њега од 1763. до 1766. и примања монаштва будући крчки архимандрит Макарије Крнета, касније општи духовник у Далмацији. Крајем 19. стољећа у Скрадину је службовао учени свештеник Сава Барбић, који је написао и објавио историју скрадинске православне цркве.²⁰ Свежњеви списа везани су за скрадинско општество, власништва, црквену и цивилну управу, школу и српску банку из 19. вијека, затим за законе и наређења власти, црквену администрацију и слично, циркуларна писма епископа, са активностима појединаца и знатним даровима цркви у непокретностима и покретним вриједностима, а ту су и завјетни дарови за поједине иконе. Иако нису истраживани и сам нисам истраживао, несумњиво су бројни свежњеви морали садржавати и доказе о таквим активностима пархијана и свештенства. Битно је да се зна да се није архивска грађа скрадинске парохије односила само на црквену администрацију, како наводе црквени инвентари из краја 19. вијека, већ на укупан живот православних у Скрадину и на његове истакнуте људе а у распону од друге половине 17. и почетка обнове старе цркве Св. Спиридона, до краја 20. вијека. Пошто архив није истраживан није ни познато да ли су неки документи били у вези историје најстарије православне цркве у Скрадину која потиче из средине 14. стољећа. Могуће је да су у неком облику постојали.

¹⁸ Св. Матић, *Доситејево неодављене проповеди*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду III - 3, IV - 1, Сремски Карловци 1930, 400-410; Сремски Карловци 1931, 125-128.

¹⁹ М. Јачов, *Венеција и Срби у Далмацији у XVIII веку*, Београд 1984, 77.

²⁰ С. Барбић, *Историја једне порушене цркве*, Гласник православне далматинско-истријске епархије, год. III, Задар 1895, 63-65, 81-85, 116-119.

САЗНАЊА О ПРОПАСТИ АРХИВА И КЊИГА

Године 2006. био сам у Скрадину да посјетим рођаке и обиђем скрадинске старине о којима сам дотад писао неке чланке и неизоставно анализирао мноштво скрадинских икона у књизи *Сликаство у српским црквама сјеверне Далмације*, Београд 2000.

Црквена кућа се увелико изнутра уређивала да би се уредио стан за свештеника, кога сам затекао у Павасовићима гдје је привремено живио. У приземној просторији куће није било више ничега, ни старог ормара ни архива ни књига у њему. На моје питање свештеник Саво ми је одговорио да је све било старо, захваћено влагом, пропало, али да је он сачувао нове књиге које и даље могу служити у администрацији. Дакле, сачувано само пар новијих књига крштених и умрлих из друге половине 20 вијека! Невјероватно! Нисам улазио у расправу осим што сам рекао да се тако богата архивска грађа као што је била скрадинска може и даље користити без обзира на стање и да се мора чувати. Нисам знао шта да радим а некако нисам до краја вјеровао да је архив стварно и пропао. Да ли је владика Фотије попа Саву упозорио да сву стару архиву и књиге склони на сигурно дока се кућа обнавља? Из свега је очигледно да није. По неким вијестима које сам чуо, зна се да архивска грађа није пропала у једном дану, већ је дуже времена стајала вани уза зид парохијске куће покривена најлоном. По таквим вијестима већ тада се смањивао њен обим. Зашто поп није реаговао, зашто бар неко није реаговао?

Околности одношења архивских културних добара

Дошла је и 2014. година и један човек који је био упознат са судбином скрадинских старина, јер је у то доба радио у крчкој богословији гдје се о томе причало, дао ми је визиткарту Илије Цвијановића из Книна, пошто је овај више знао о томе. С Илијом Цвијановићем сам ступио у контакт тек у септембру 2015. године. Разговарао сам с њим као стручни радник Архива Срба из Хрватске (тада сам у Архиву радио каталогизацију архивско-музејске грађе Двора Јанковића) а са жељом да уступи за Архив Срба оно нешто мало грађе која је код њега док се не среди стање да се она врати у Скрадин. Посебно ме је занимало да ми каже податке о гро скрадинског архива који је нестало у непознатом правцу.

Илија Цвијановић ми је испричао ово: грађевинска група која је обнављала парохијску кућу у Скрадину радила је и неку обнову у околини Книна и становали су у његовој кући. Вођа им је био извјесни Бранко Печек, а Илија је спомињао и Дарка Максимовића као човека који је ваљда био задужен за обнове. Једном приликом у Книн су довели из Скрадина аутом доста старих папира, фасцикли и књига. Илија је од те хрпе материјала издвојио 5-6 књига и једну фасциклу архивске грађе да их сачува. Илији су причали да се приликом обнове парохијске куће у Скрадину скрадински свештеник готово није ни појављивао и као да га није било брига. Послије извјесног времена Бранко Печек и грађевинари су одјездили ваљда у Загреб или загребачки крај, одакле су наводно били, или су тамо живјели. Скрадинске старине, архив и књиге је, по ријечима Цвијановића, однио са собом.

У међувремену ми је Илија мејлом послао неколико фотографија 3 књиге и појединачне листове грађе који говоре о градњи новије скрадинске цркве из 1879. године. Није их вратио у Скрадин и уступио адекватној институцији. Према томе изгледа, мали број културних добара је код Илије Цвијановића из Книна, а највећи дио архива и црквених књига требао би бити код Бранка Печека, који их је изгледа однио, уколико до сада није све бачено, уништено. Оно мало културних добара код Цвијановића његова породица је након његове смрти вратила у Далматинску епархију.

И шта сад?

Ето, то је то: од описаног архивског и књижног богатства остала је једна фасцикла старих папира и три црквене књиге. И шта сад? Да ли се можемо у врло оптимистичком погледу на сву ову причу надати да је ипак мање или више сачуван скрадински парохијски архив и негде у неком углу и да даље стоји разбацан, или да је понеку књигу сачувао неки Скрадињанин? Тешко... Прије ће бити да је све прекрио „рузмарин, сњегови и шаш“. Ипак, неко би трабао да нам да одговор. Наиме, представник власника може покренути питања о судбини архивске грађе православне парохије скрадинске. Бар да знамо како и зашто. У међувремену прије пар година поп Саво је расчињен од новог далматинског епископа г. Никодима, постао је распоп. И то је то.

Не треба у наравоученију истицати немар, небригу јер су јасни. Да улазимо у узроке таквог стања далеко би нас одвели такви трагови. У сваком случају, ова страшна девастација у Скрадину догодила се у исто време кад је по црквама Далматинске епархије пропало десетак конструкција иконостаса, од оног из цркве Св. Спаса код Епархијског двора у Шибенику из 1779., преко иконостаса из Св. Стефана у Голубићу из 1800. године, оног у Карину из 1871., до других олтарних преграда у Полачи, Ђеврскама итд. Па и у самом Скрадину у цркви Св. Петке исти поп Саво дао је налог да се сруши стара олтарна преграда и да се на њено мјесто постави нова, за право рећи сасвим кичаста. За вријеме истог попа и истог владике збио се још један немио догађај, јер је непотребно и окретањем главе од проблема омогућено да се сруши главна фасада старе цркве Св. Спиридона, што би и учињено. Треба стоструко нагласити и подцртати да је пропадање скрадинског архива и олтарних преграда, па и фасаде старе цркве посљедица не само небриге већ и занемаривања стручних мишљења, таквих аршина и неангажовања струке. Нема сумње, морала би се струка вући за рукав да пописује, каталогизира, смјешта на сигурно, организира конзервацију културних добара, да их излаже на увид јавности, да прави изложбе и ризнице наших великих вриједности, ријечу да се устали брига о културној, умјетничкој и вјерској баштини. Због чега иначе постоје музејски радници, историчари умјетности, архивисти и историчари него да раде те послове? Та врста ангажмана и тај посао је најјефтиније и најбоље што се може учинити да не би овако пропала српска културно-историјска и умјетничка баштина во вјеке вјеков!

IZ PLAŠČANSKE PISMOHRANE

TRI PRIMJERA

PIŠE: Čedomir Višnjić

Ove tri epizode kao da skiciraju situaciju Srba u Hrvatskoj u godini nemira, dok još nove činjenice nisu prodrle u šire slojeve naroda. Vidimo samosvesnog ličkog popa Budisavljevića koji iz Jošana ratuje protiv komšija sa Udbine; izgubljenog i uplašenog paroha lučanskog Vurdelju, u kraju sa podjednakom zastupljenošću pravoslavnih i katolika; i paroha topličkog Popovića, koji kao da najavljuje novo vrijeme

Početak 80-ih godina XIX vijeka jedan je od prelomnih perioda u političkoj povijesnici Srba u Hrvatskoj i Slavoniji. Nekoliko se krupnih događaja sabralo u par godina. Odlazak među Srbima zlo upamćenog reformatora Hrvatske bana Ivana Mažuranića, integracija Vojne Krajine i izbori u Krajini za Sabor, popuštanje pritiska na Srbe pod banovanjem Pejačevića i Kuena, i na drugoj strani, ponovno jačanje pravaštva. Srpska elita, njen slobodniji dio, u ovim zemljama osamostaljuje se u nekoliko koraka i od zajedništva sa hrvatskom politikom i od dotadašnjeg nacionalnog centra u Novom Sadu, ali je taj period ostavio traga i kroz određeni uticaj pravaša na dio Srba, koji su na trenutak ostali bez svog političkog pravca. Konačno, 1881. osniva se Samostalna srpska stranka, 1883. Srpski samostalni klub u Saboru, kojem su na čelu Jovan Subotić i Bogdan Medaković, a 1884. u Zagrebu kreće list „Srbobran“. Samostalci podržavaju protumađarski hrvatski narodni pokret 1883. godine, u kojem bez vlastitog vodstva učestvuju i isti se i dio srpskih sela. Oni, kao i obično, žale za starim svijetom, traže povratak krajiških povlastica, jer nova poreska opterećenja i obaveze nastale poslije razvojačenja tumače u svjetlu odnosa prema Mađarima. U Dubravama, na primjer, to je bila

žakerija kojoj su praktično na čelu stajale žene, bez ozbiljnijih političkih ideja, trijeznih je bilo malo, pa tvrdnja predstojnika Stipetića o pijanom popu nije nikakvo iznenađenje. Čitava je ta buna bila direktan odraz društvenog stanja Hrvatske, pa i političke kulture onog vremena.

Ove tri epizode kao da skiciraju političku i nacionalnu situaciju Srba u Hrvatskoj u godini nemira i neposredno poslije njih, dok još nove činjenice nisu prodrle u šire slojeve naroda. Vidimo; samosvesnog ličkog popa, „plemenitog“ Budisavljevića koji iz Jošana ratuje protiv komšija sa Udbine; izgubljenog i uplašenog paroha lučanskog Vurdelju, u kraju sa podjednakom zastupljenošću pravoslavnih i katolika, i narodom sa neprobuđenom samosvješću; i paroha topličkog Popovića, koji kao da najavljuje novo vrijeme. Sela Viličkog protopresviterata, Lučani, Prokike, Vodoteč, stara su srpska sela iz prve polovine XVII vijeka, ali nikad nisu bila u centru nacionalnog rada.

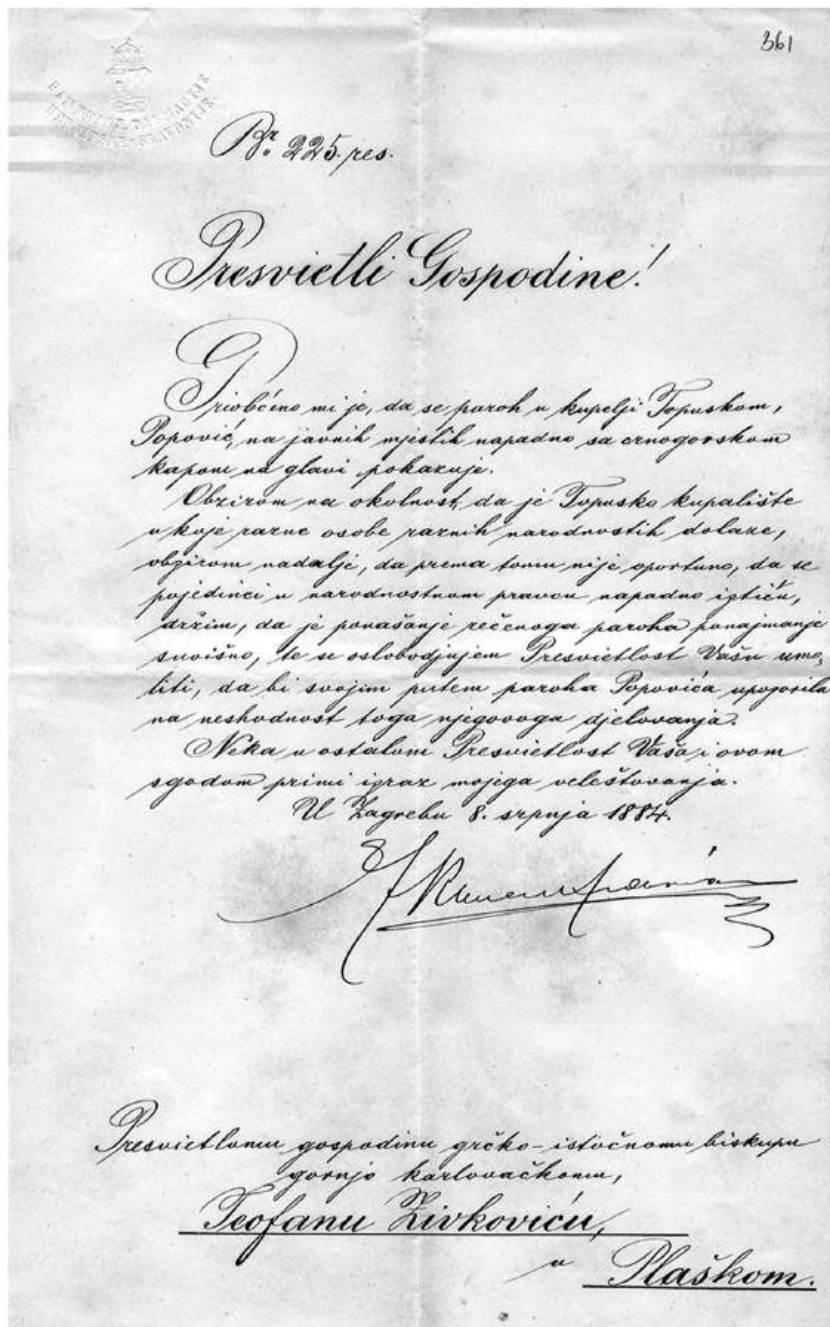
Paroh Mile Popović, na drugoj strani, rođen je 1843. u Dubici, završio je trivijalnu školu u Korenici i bogosloviju u Plaškom i bio je dugogodišnji paroh toplički. Poseban aspekt ove priče je tadašnji nacionalni srpski ugled Crne Gore i Crnogoraca, o čemu ima mnogo i drugih svjedočanstava. U Jošanu su „plemeniti“ Budisavljevići popovali ravnih 120 godina, a crkva o kojoj je ovdje riječ, i to nije beznačajno, posvećena je bila Sv. Savi.

Kraljevski povjerenik za Hrvatsku i Slavoniju
I s tim kraljevinami sjedinjenu
Nekadašnju vojnu Krajinu

Presvietlomu gospodinu grčko – istočnomu
biskupu gornjo – karlovačkomu itd.
Teofanu Živkoviću u Plaškom

Presvietli gospodine!

Iz pouzdanog vriela dojavljeno mi je, da je prigodom posviećenja crkve u Jošanih dne 30. rujna t.g. gdje Presvietlost Vaša po velečastnom gospodinu Protopresbyteru Kneževiću iz Korenice, zastupana biaše,

mjestni paroh Dane Budisavljević držao slovo, koje nije u toliko razpravljalo o samom tom svečanom činu, već kako će Presvietlost Vaša iz sledećih stavakah viditi, više imale biti političkim „speechom“.

Iztiču iz njegova govora n.p. pasus „Našemu srbskomu narodu progonjena je vjera i narodnost već mnogo vjekovah po braći jednokrvnoj“ ili dalje „ja sam braćo prvi koji za osvietu srbstva moram da se borim, a Vi braćo srbčadi nasliedujte mene ... da pokažemo ugnjetačima našima, da smo mi čelik Srbini – koje ime su nam zlotvori naši, sebičnim načinom oduzeli“ neću da smier toga govora dalje razglabam, ali svakako ne držim, da je pod sadašnjimi okolnostmi pak onakovom zgodom kao

u Jošanih, ponajmanje pako sa strane duhovnog pastira umjestno bilo govora tako prononcirano razdražljivog pravca držati.

Prepuštam poznatoj uvidjavnosti Prersvietlosti Vaše, da shodnim načinom na podčinjene si duhovne pastire dielovati izvoli, kojem bi dielovanju povoljni uspieh uzsledio, za da se ovakovim prizorom, koji po mojem mnienju dobrim plodom uroditi nemogu, u buduće opetovanje onemogućiti.

Ja sam uvjeren, da Presvietlost Vaša moj položaj podpuno shvaća i da zna, da ja za da stavljenu mi zadaću izvršim, zahvalnošću primam svako podupiranje mojih intencijah, pak znajući, da će mi Presvietlost Vaša stavljenu moju prošnju sdušno izpuniti, molim da Presvietlost Vaša primi izraz mojega najodličnijega veleštovanja.

U Zagrebu dne 28. listopada 1883.

Ramberg

Visokopreosveštenom Gospodinu Gospodinu

Teofanu Živkoviću

Episkopu gornjo - Karlovačkomu u Plaški

U smjernom posluhu visokog naloga Vašeg Visokopreosveštenstva od 19. oktobra o.g. podnosim moje sledeće izvješće:

Pri osvećivanju ovdašnje nove crkve dne 18/30. septembra o.g. držao je G. okružni Protopresviter Knežević govor. Pri zaključku govora pozdravio je on ovdašnju crkvenu obštinu, a poslje toga dao je meni nalog u ime duhovnog poglavarstva, kako se imadem obhoditi narodom moje Parohije, kako vršiti dužnost pastirsku u crkvi i izvan nje.

Tim govorom izazvao me je G. Proto na protiodgovor i to tako, da nešto o crkveno-religioznom i srbsko-narodnom stanju našeg naroda odgovoriti moram, našto sam iznenađen – bez ikakve prethodne pripreme prozborijo:

- 1.) Blagodarnost mu na obavljenom aktu osvećivanja crkve;
- 2.) Odazvao se njegovu nalogu, koga mi je tada – kao moj predpostavni dao, pri čemu obrekoh tačno vršenje mojih sveštenički dužnosti;
- 3.) Dotakoh se rada sv. otca Savve kao patrona crkve odnosno njegovog revnovanja u pravoslavnoj crkvi i narodne prosvjete i nauke u srbskom narodu;
- 4.) Napomenuh da su otci nam i mi jednoplemenici sv. otca Savve i potomci kosovskih junaka, koji su od turčina svakolika mučenja, a od protivnika vjere nam – razna lukava iskušenja pretrpili za svetinju pravoslavne crkve i čuvanje srbskog našeg imena;
- 5.) Završih govor u onom smjeru u kom je „duhovska besjeda“ Vašeg Visokopreosveštenstva udešena bila, - i to tako, bez da sam koju drugu vjeru, - vladu, - ali čiju ličnost ili narodnost dotakao.

Za ovaj se govor nijesam spremao, niti ga imadem na papiru izrađena. Neki moji protivnici na Udbini žubarkaju, da sam ja radi moga predoznačenog govora denuncirat neznam kojoj oblasti, te ako je to istina, molim smjerno, da se naredi stroga istraga u tom predmetu, i neka bi se sva onda prisutna inteligencija preoslušala, koja je tadaj moj govor čula, a to su: Prečastni G. Prota Knežević i sin mu kapelan Trnovački Danilo -, Parosi: Bunički Kukić, Debelobrdski Stanković, Podlapački Grbić, Mekinjarski Cvjetičanin, Srednjogorski Božičković, Komički Momčilović,

Mutilučki Oklopdžija, Pločanski Milojević i sin mu Jakov kapelan Korjenički, pak građani: Milojević poštemeštar, Dane i Spiro Budisavljević i Tišma trgovac iz Korjenice i još svi oni koji su bili pri mome govoru u crkvi i kadri su značaj istog točno označiti.

U Jošanu dne 26. oktobra 1883.

Danilo pl. Budisavljević Paroh

Spisu pripada i odgovor prote Kneževića, u cjelini manje zanimljiv i pomalo uvijen, jer je proto htio izbjeći svaku primisao vlastite odgovornosti. Ključni dio glasi: „S ovog uzroka nijesam vnimanije moje na govor paroha Danila Budisavljevića ni obraćao, a pod zakletvu ja se ne mogu ni jedne reči sjetiti, koju je on izustijo, a da je on zbilja nešto govorijo, što je preterano i što na onaj dan u onakvoj prilici u onakovom mutnom vremenu pametan i razuman čovek govorijo ne bi, to stoji; a šta je uprav govorijo, to bolje mogu znati gd. Pantelić Udbinskog kotarskog suda pristav; sveštenici svi tu prisutni, učitelj iz Babinog Potoka Dane Bogdanović. Trgovac iz Svetog Mihaila (Lovinac) Đuro Mišćević, pa i oni, koji su to prijavili, a dobro i pomno slušali što je govorijo...”

Presvietlomu gospodinu grčko – istočnomu biskupu
Gornjo karlovačkomu
Teofanu Živkoviću u Plaškom
Presvietli Gospodine!

Priobćeno mi je, da se paroh u kupelji Topuskom, Popović, na javnih mjestih napadno sa crnogorskom kapom na glavi pokazuje.

Obzirom na okolnost, da je Topusko kupalište u koje razne osobe raznih narodnostih dolaze, obzirom nadalje, da prema tomu nije oportuno, da se pojedinci u narodnostnom pravcu napadno iztiču, držim, da je ponašanje rečenoga paroha ponajmanje suvišno, te se oslobodjujem Presvietlost Vašu umoliti, da bi svojim putem paroha Popovića upozorila na neshodnost toga njegovoga djelovanja.

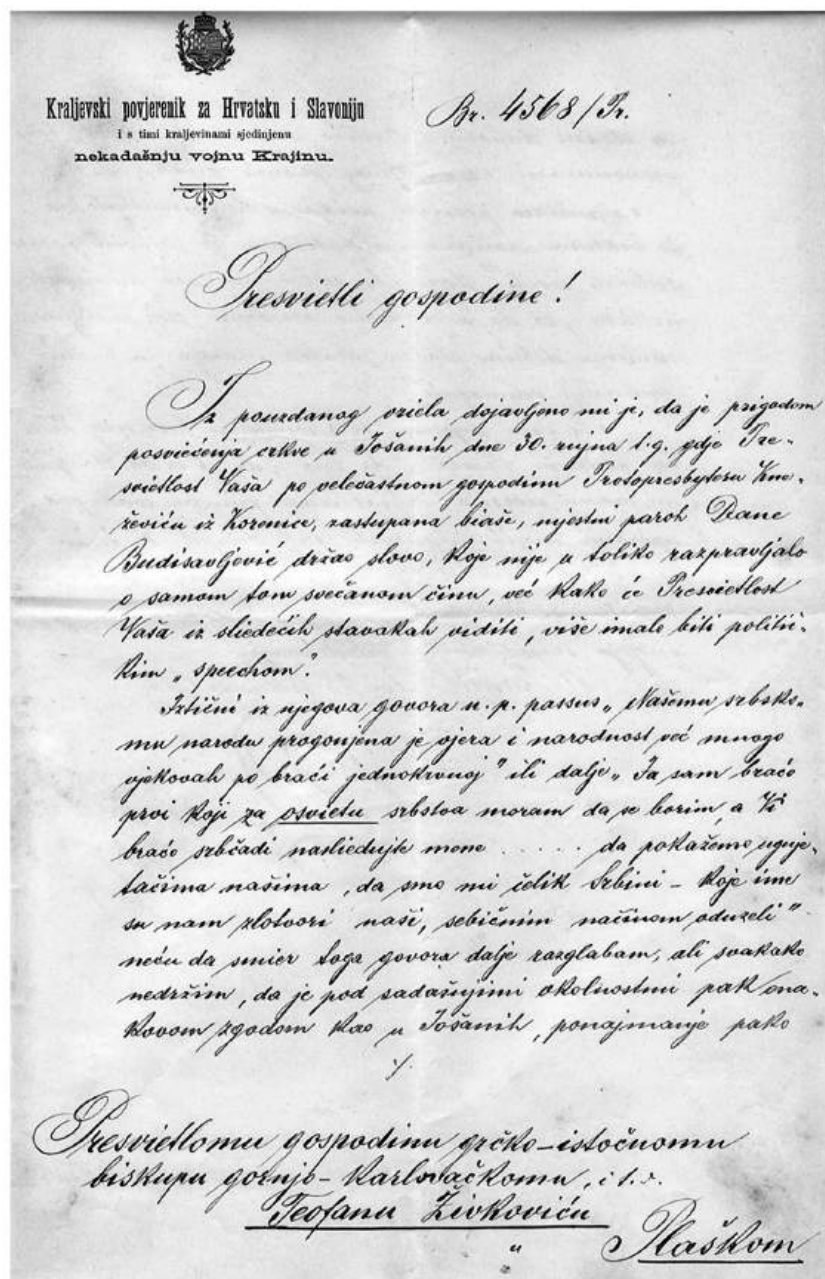
Neka u ostalom Presvietlost Vaša i ovom sgodom primi izraz mogega veleštovanja.

U Zagrebu 8. srpnja 1884.

Kuen Hedervari

Visokodostojna Konzistorijo!

Izjasnjavajući se na cijenjeni dopis visokodostojne konzistorije ... čast mi je priopštiti, da dotičnom prijavitelju, ako mu je neprijatno i oči mu moja kapa, koju samo u kući, bašti i avliji nosim, tako strašno bode, slobodno je glavu mojoj kući neosvrtati, pak onda neće ni kape viditi.

Ja dakle kapu samo u mojoj kući, bašti i avliji nosim, a to mi je prosto, jer u mojoj kući mogu biti odjeven, kako hoću, a i na glavu metnuti šta hoću, a nenasim ju, kao što je visokodostojnoj konzistoriji prijavljeno: "napadno po javnim mjestima". To je podlo opadanje od strane dotičnog prijavitelja, jer ja nikud, osim u parohiju, iz moje kuće neidem, te tako ni javnih mjesta nepohađam.

Neka izvoli visokodostojna konzistorija dotičnika upitati, kad me je đe u društvu vidio i u koga? Pak ja onda zaslužujem kazan i prigovor, da se u javnim mjestima sa tom kapom pokazujem. Taj opadač poznat mi je vrlo dobro, te ću ga danom mi prilikom... upitati za ovo opadanje.

A što se pošiljanja pomenute kape tiče, neka me visokodostojna konzistorija izviniti izvoli, to učiniti nemogu iz jednog razloga, što mi je od dobra prijatelja kao poklon i uspomena data, te bi ju pre spaliti, nego ikud poslati pripravan bio.

U Topuskom 12/24. jula 1884.

Mile Popović Paroh

Prečastnoj eparhijskoj konzistoriji u Plaški

Prateć Njegovu preuzvišenost bana kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije bio sam u Brinju svjedok žalostnog čina, koji parohu Vurdelji u grieh pada. Kad bi mi tko pripovjedaao, nebi mogao vjerovati, da bi moguće bilo, da bi se jedan sveštenik, koji svom narodu u svemu na ugled služiti mora, tako daleko zaboraviti mogao, kao što se je paroh Vurdelja zaboravio.

Jučer u pola deset satih večeri stigla je Njegova preuzvišenost u Brinje, gdje ga veliki broj pučanstva dočeka i burnim „Živio“ pozdravi. U onaj mah kako se Njegova preuzvišenost ban od naroda oprostila – obećavajući da će pošto je već kasno, sutra s njim razgovarati, – te se u svoju sobu uputi, započe paroh Vurdelja medju onom množinom naroda bjesniti i vikati. Na svoja vlastita uha čuo sam ga iz svega glasa vikati: „Živila Hrvatska, živio naš car, a ovaj koji sad putuje, neka živi, ako će s nami držati.“

Pohitio sam da potražim oružnike, da se prepričati svaki daljni izgred, a paroh Vurdelja ostao je vikajući. Bilo ih je koji govore i o krupnijih rieči, izusteni po parohu Vurdelji, nu pošto te rieči sam čuo nisam, neći da ih ni navadjam. Paroh Vurdelja bio je vrlo napit, k tomu odjeven, da bi se sramiti morao kod onako svečane sgode medju narod stupiti, a njegove rieči medju onom množinom naroda osobito u onom od prevratnikah okruženom mjestu bile bi kadre izgred skopčan sa najžalostnijimi posliedicami poroditi.

Paroha, koji se onako opiti, pijan pred narod stupiti te onako uvredljive rieči proti glavara zemlje rabiti može, nemogu drugčije nego otrovom za narod smatrati. Stavljajuć taj žalostni čin prečastnoj konzistoriji do znanja, gojim vruću nadu, da će prečastna konzistorija znati postupati proti tom za javni red i mir pogibelnom svešteniku.

U Ogulinu dne 8. kolovoza 1884.

Kraljevski okružni upravitelj i kot. predstojnik

Gjuro Stipetić

Vaše Visokopreosveštenstvo

Visokodostojna eparh. Konzistorijo!

Povodom pritužbe okružnog upravitelja gd. Stipetića ... čast mi je u obranu moje nevinosti, sljedeće opravdanje najsmjernije podnesti.

Istina je da je Njegova Preuzvišenost, svijetli ban Kuen – Hedervari oko 10 sati na večer u Brinju stigao i nekoliko naroda pred određenim mu konakom dočekali ga sasma ladanokrvno, bez da mu je itko viknuo „živio“ – osim ljekarnika Maršića, koji je za volju Brinjskih činovnika to učinio. Svjetli Ban, pošto je kasno stigao – nije s nikim ni riječi progovorilo, već se u svoj konak uputio.

Ja sam sa mojih 10 parohijana vodotečkih pristupio dočeku u namjeri, da ćemo u naročitoj audijenciji potražiti podporu za podizanje nove školske zgrade u Vodoteču, koju nam je inicijativom istog gd. Stipetića okružno upraviteljstvo u Ogulinu pred 6 godina zatvorilo.

Pošto sam izvješten bijo od jedne mjerodavne osobe, da Njegova Preuzvišenost svijetli Ban neće nikom audijencije davati, pozovem u dobroj namjeri moje prisutne parohijane, neka izjave svoju lojalnost Njegovom Veličanstvu sa trokrakim „živio!“ – a sa istom takovom „salvom“ – smjerao sam pozdraviti i svetlog Bana, ali tu se upletoše Brinjski Starčevićanci i nekoje Senjske gimnaziste vikom: „živila Hrvatska – i dolje sa Mađarom“. – Čuvši ja tu demonstraciju – udaljim se i otidem k jednom mom prijatelju na konak, bez da sam išto dalje o tom govorio, a to će stotine Srbalja i Hrvata, koje ovde radi kratkoće vremena nemam kad ređati – dokazati. Pa i isti oružnici, koje se trudijo gd. Okružnik Stipetić naći, moju nevinost dokazaće, jer su pored mene mirno stajali.

Ja najsvječanije poričem tvrdnju mog protivnika gd. Stipetića, da sam pijan bijo, jer slabost moje tjelesne konstrukcije ne dozvoljava mi napijati se, a bijo sam u obadve sveštenečke haljine odjeven, već da on to kroz svoje naočale nije mogao viditi, a ako nisu bile sasma nove – moje materijalne okolnosti ne dozvoljavaju mi gizdave haljine imati, budući da tri sina školujem, i sa sobom još 9 duša moje obitelji hraniti i odjevati moram.

Ja sam prilikom prošastog izbora glasovao za vladinog kandidata gd. Drakulića. Pak sam dosta neprilike od mojih parohijana imao i obzirom na tu žalostnu okolnost zarekao sam se, za nikoga – prilikom predstojećih izbora – glasovati, jer sam tvrdo uvjeren, da svi Srbli Brinjskog kotara uz Starčevićanca Milana Pavlovića čvrsto stoje, a ja kao otac osmero neproškrbljene dječice moram svoj život dobro čuvati; gd., Stipetić misli ovim manevrom mene u svoju, odnosno vladinu – akciju dovući.

Kad bi moja tobožnja demonstracija sadržavala kriteriju kriminalne prirode, ne bi me bijo gd. Stipetić ni samih vješala poštedijo.

Umoljavam dakle vaše visokopreosveštenstvo, visokodostojni eparhijski konzistorijum najučtivije, da blagoizvoli moju nevinost u dostojno prizrenje uzeti, te me od pakostne pritužbe gd. Okružnika Stipetića najmilostivije osloboditi blagoizvoli. Ljubeći svetu desnicu jesam u Plaškom dne 1. avgusta 1884. Najponizni

Danilo Vurdelja Paroh

U SPOMEN VELIKIM KOMPOZITORIMA

LAKU NOĆ SVIRAČI

PIŠE: **Dorđe Matic**

Umirali su i ranije ljudi iz kulture, umjetnici, umirali su prošlih decenija naročito muzičari, mnogo smo ih izgubili. Ali ovo sada je nešto o čemu će se, ako nas išta još ostane, pisati knjige. Ovo je građa za nenapisane romane. Nikad nije bilo da od tako nečega nedostojnog, kao što je opskurni orijentalni virus, izgubimo toliko imena kao u prošlih godinu dana

Nikada nije bilo ovako. Umirali su i ranije ljudi iz kulture, umjetnici, umirali su prošlih decenija naročito muzičari, mnogo smo ih izgubili. Ali ovo sada je nešto o čemu će se, ako nas išta još ostane, pisati knjige. Ovo je građa za nenapisane romane. Nikad nije bilo da od tako nečega nedostojnog, kao što je opskurni orijentalni virus, izgubimo toliko imena kao u prošlih godinu dana. Još gore: u tempu neshvatljivom – između dva broja našeg lista. Imena koja su generacijski i stvaralački dala oblik čitavom zlatnom i velikom, sretnom periodu gradske, velegradske, beogradske i jugoslavenske kulture, autora koji su oblikovali i stvorili generaciju, najprije svoju, tu kojoj su godinom rođenja pripadali, a onda i moju.

Naročito je – ako mi se oprostite na neželjenoj ironiji – loše vrijeme za kompozitore.

Jer to da u roku od mjesec dana umru tri autora muzike, tri pisca primijenjene glazbe, za filmove i televiziju, ali i tri čarobnjaka forme – tvoraca pjesama, trominutne forme teksta na muziku, koje su dale oblik periodu najvećeg napona zajedničke kulture i države, to je nešto što još ne ide u razum. Začudno – sva trojica Beograđana, “od kolina”, što je kao crnom krunom obuhvaćena nesreća na jedno mjesto, jedan grad, onaj najveći i najvažniji, i to je sve zajedno dio iste sulude i banalne, izluđujuće pogreške unutar ružne kaljuže u koju se naš svijet pretvorio od prošle godine.

1. VOJKAN BORISAVLJEVIĆ / 23. februara 2021.

Kasnih sedamdesetih, postojalo je, iako je zapravo bilo na isteku, i Beogradsko proleće, simbol velikog muzičkog festivala i jedan od simbola velikog, dalekog glavnog grada, punog sunčanog zvuka (“April u Beogradu”, uostalom), tonova zabavne muzike, “novih gradskih pesama i romansi”, čak i dječje zabavne muzike, a u vrijeme kad su neki od nas bili djeca. Uopće bio je to jedan svijet lijepih pjesama koje su skladali sjajni kompozitori i pjevala danas klasična imena naše estrade. Uz tolika druga imena, čuvenih kompozitora, dirigenata i, naročito voditelja – festival su vodili legendarni Mića Orlović i Dunja Lango – ime koje se isticalo bilo je, čak i tada tako naglašeno, ime Vojkana Borisavljevića. To, kao i neka druga imena, neki toposi i pojmovi – iznad svih “Politikin zabavnik”, pa “Neven”, “Obraz uz obraz”, radio “Beograd 202” – kao da je dolazilo iz nekog nestvarnog svijeta što se doduše vidio na televiziji, ali nije bilo sigurno da iza svega stoje živi ljudi, od krvi i mesa, nego nešto bajkovito i moćno, svijetlo, upozoravajuće, raskošno i strogo, impozantno i silno uzbuđujuće. To ime, Vojkan Borisavljević, za one koji pamte te godine, te apsolutno neusporedive sedamdesete, bilo je jedan od sinonima decenije. Decenije za koju se može reći danas svašta, ali ipak na kraju, znače oni koji su bili rođeni tada, tih je deset godina najbolje bilo takvo kao što je kasnije najpreciznije, a u hiperboli dakako, izrekao pisac čuvene “Dece komunizma”: “...ko nije doživio to doba, ne zna šta je život”. Pa kome se dopalo, a kome ne. Nije nas briga.

Vojkan Borisavljević, profesionalni kompozitor i aranžer još od šezdesetih godina, pisao je za mnoge, i uz par izuzetaka skoro redom za najveće – ili buduće najveće: za Đorđa Marjanovića, najveću zvijezdu Jugoslavije, za Mikija Jevremovića, za Indexe, za Senku Veletanlić i Radmilu Karaklajić, a mladom Zdravku Čoliću napisao je "Ljubav je samo riječ". Jedan je od rijetkih, možda i jedini, koji je imao priliku da u spisak onih koji su pjevali njegove pjesme ubilježi i Arsena Dedića i Almu Ekmečić, što ovako, jedno pored drugog, kao apsolutne suprotnosti, ili bi trebalo čitaocu govoriti sve, ili mu, sasvim generacijski, pak neće značiti apsolutno ništa.

**Imao je Vojkan
Borisavljević svog pjevača
i njegov glas, za njih je
najbolje pisao: za raskošni,
upravo fenomenalni
bariton iz grla koje je
posjedovao čovjek što je
djelovao kao kombinacija
boksera i intelektualca,
onakav, s mašnom i iza
naočala debelih okvira na
širokom licu – Leo Martin,
rođenjem Miša Jović**

Ali imao je svog pjevača i njegov glas, za njih je najbolje pisao: za raskošni, upravo fenomenalni bariton iz grla koje je posjedovao čovjek što je djelovao kao kombinacija boksera i intelektualca, onakav, s mašnom i iza naočala debelih okvira na širokom licu – Leo Martin, rođenjem Miša Jović, bio je taj pjevač. Njegov neusporedivi ton, kao duboka hladna voda i siloviti, muški, nazalni stil, gdje su se na nevidljivoj razmjeri sretali ultramoderni američki soul pjevač i nešto tako slavensko, gotovo rusko, bili su idealni za pjesme koje mu je Vojkan dao. Pogotovo u trilingu asova što će ostati do danas: dramatična *Volim te*, sa kvazibahovskim orguljama, picikato violinama pa onda *largo* rasviranim gudačima i refrenom širokim kao Dunav (kompozicija za koju će jedan anonimni komentator nedavno napisati: "Kada slušam ovu pjesmu, shvatim koliko smo danas kao narod olupani", a drugi "Jugoslavija, u jednoj pesmi"); druga je bila rejčarlovski, opušteni spori blues-shuffle *Laku noć, dragi, laku noć, draga* – i na kraju, pjesma što je ostala pjevačeva lična karta, trejdmark, herojski otpjevana, do danas impresivna, do danas pjevana *Odiseja* – "staza trnja ili staza orhideja...".

Kako se život činio divan uz tu muziku, kao francuski film.

Vojkan je radio, neumorno pisao i aranžirao za pjevače, a pri samom isteku sedamdesetih, u zadnjoj njenoj godini, napravio je muziku za danas kla-

sični komad televizije – za "Vruć vetar", dragu, humorističku, ljudsku seriju o našem čovjeku, o našem *everymanu*, o smotanom Borivoju Šurdiloviću, seriju koja je toplo i komično govorila o krizi, o našim mentalitetima, o besposlici, o gastarbajtu i emigraciji. Za početnu i odjavnu špicu Vojkan je napravio po pjesmu. Prva, bila je od onih najrjeđih, što djeluju kao da su već ranije postale klasik, pa kao takve uzete za neku seriju ili film – a zapravo je ona upravo i tek tada to postajala: "A sad adio" – u grčkom stilu, u ono vrijeme beskraino popularnom, ali i kao posvetu glavnom liku, "Šurdi" Ljubiše Samardžića, koji je iz nekog razloga, možda kao i toliki Jugoslaveni, obožavao Grčku i grčku muziku, liku koji, ironično, odlazi na rad u Njemačku. "I ko zna gde, i ko zna kad...", sa stihovima Ljiljane Pavić, s atmosferom beskrainje nostalgije, ali ne gastarbajterske, iz radnje serije, to bi bilo preprosto i očito. To je bila nostalgija za nečim jačim, nepoznatijim, melankolija koja tako ugodno boli, čak i kad je čovjek kod kuće, osjećaj nostalgije i nedostajanja... tko zna za čim i tko zna čega. Možda osjećaja u onom zadnjem stihu iz Ujevićeve "Fisharmonike":

*"Nužno netko fali,
kad nas pjesma smami.
Gledamo se blijedi.
Falimo mi sami."*

U seriji, "A sad adio" pjevali su danas zaboravljeni Slavko Bešić Čupa, poznatiji kao gitarista, i naravno, Oliver Dragojević. Poslije su je snimili razni, između ostalih i naš veliki šlageraš Dragan Stojnić, a pjevali bezbrojni.

Ali ta druga, manje poznata, pjesma na kraju, na odjavnoj špici koju je otpjevao ingeniozni splitski muzičar, pjesma "Čovjek i brod", ta je bila...čarobna. I što se manje o njoj kaže, bolje je, da se, u ovih par decenija prošlih koje su pokušale da zaprljaju gotovo sve, ni suvišnom i čak dobro mišljenom rječju ne bi uklonilo nešto od zvjezdane prašine, od apsolutne čarolije kojom je bila posuta ta pjesma. I čitava era.

Baš tada nekako, s krajem serije, dohvatio je neke od nas prijelaz iz nevinog dječjeg svijeta, iz gledanja serija s roditeljima, u drugačiji svijet, u najljepši sirenski zov i zasebnu, dotad nepoznatu teritoriju gdje su ulazili samo oni spremni naučiti njen jezik i dozivati se posebnim rječnikom, javkama, lozinkama – mi smo kretali tad na dugogodišnji, višedecenijski put (bez povratka), ka svijetu druge vrste magije, žešće i, činilo se, „opasnije“, u svijet rokenrola. Vrata, „porta“, kroz koju se prolazilo i preskakalo s onu stranu duge, mnogima je tih godina bio monumentalni album „Bitanga i princeza“, koju je sačinila ona sila prirode što se zvala *Bijelo dugme* i što je bez milosti, a s toliko dara i darivanja (nama), nosila sve pred sobom, ponijevši i nas u taj tok, ili uvis, na taj let bolje rečeno, da nas ne spusti sljedećih deceniju i po. Ovaj album inicijacije, pored uragana bržih, žestokih, tako senzualnih songova, odlikovale su i s dvije zapanjujuće, zadivljujuće balade, dvije ambiciozne, klasično orijentirane kompozicije što su mijenjale sam način kako smo čuli kompletnu muziku, koje su mijenjale pogled na život, trajno. Iznad svih dakako, mitska, neusporediva, do danas, po smjelosti i golemosti zahvata, tekstualnog, muzičkog i naročito aranžmanskog, gdje najveći rokenrol bend Jugoslavije svih vremena uza se ima simfonijski orkestar i veliki hor, u aranžmanu koji je potpisao čuveni Ranko Rihtman – „Sve će to o mila moja (prekriti snjegovi, ruzmarin i šaš)...“, naravno – pjesma koja se razlila kao golemu rijeku i natopila zemlju dokle god je dobacila, rad čiji je tajnoviti, misterijski naslov ušao u jezik i u (pod)svijest generacije. Druga do nje odmah, bila

je dramatična „Kad zaboraviš juli“ – u kojoj je atmosferski pogođeno nešto, osjećanje naročito noćno, nezemaljskog, kakav neće biti ponovljen više, jer neće ni moći – samo onaj moment u vremenu, onaj tren i onakav talent jednog genijalnog sarajevskog mangupa koji ju je napisao i dao je kao Cyrano Christianu, u oblik i glas njegova pjevača da bi kao iz „tankog zraka“, kako kaže Shakespeare, sačinili čudesni zvuk, tonalitet, boju, atmosferu... i muziku koja će sve to neponovljivo obuhvatiti. Pored zvuka rock-benda u svom najvišem naponu, dramatiku je podizala, intenzivirala, uvijek do ježenja, do trnaca, zvučna zavjesa beogradskih simfoničara, klasični orkestar koji je nadopunjavao i bogatio nadrealno lijepu muziku, dijalogizirao s harmonijama i riffovima električnih instrumenata i rock-vokalom kao kakvim glumcem koji se pretvarao u šamana, da na vrhu zvučne piramide skupi sve te zrake u jedan ton i natkrili sve. Aranžman je bio raspisao i orkestrom dirigirao Vojkan Borisavljević.

Da je samo to uradio, činilo se, čitavoj bi, našoj, generaciji bilo dovoljno.

Vojkan je pak nastavio raditi, i radio je do zadnjega dana. Čak je pokušao obnoviti ono nekad bajkovito Beogradsko proleće. Ali vrijeme više nije bilo stvoreno za bajke. Odavno.

2. ALEKSANDAR SANJA ILIĆ / 7. mart 2021.

Aleksandar Ilić, neobičnog, „ženskog“ nadimka, hipokoristikona „Sanja“, bio je predodređen za svoj poziv: rođen je u veoma uglednoj porodici¹, i u muzičkoj dinastiji – otac mu je kompozitor Miodrag Ilić Beli, poznat po

posvećenosti muzici za djecu, a brat Sanjin, legenda svoje vrste, klavijaturista Dragan Ilić, vođa dragog i nažalost podcijenjenog rock-benda *Generacija 5*, koautor divne i potresne „Za milion godina“, u izvedbi jugoslavenskog Band-Aida, iz 1985., pjesme koja je na londonskom Wembleyju, na velikom ekranu, putem satelita zavrivala ravnopravno sa svjetskim superzvijezdama, onoga 13. jula 1985., kad je svijet na jedan dan makar bio jedno.

Sanja Ilić pisao je dosta i široko, u raznim žanrovima, ali spadao je izgleda u onu vrstu kompozitora kojima je suđeno da naprave „samo“ jednu Pjesmu, no s velikim početnim slovom – „Negde izvan planeta“, koju su za Evroviziju 1984. godine otpjevali Slađana Milošević i Dado Topić. Ne znam postoji li bolji duo u čitavoj diskografiji našoj, niti postoji li bolje otpjevana kompozicija

Sanja Ilić, za razliku od svog, rokerski malo „grezije“ brata (baš kako treba), bio je ono što se nekad zvalo jednostavno „gospodin“. Čovjek profinjelog izgleda, s njegovanom „umjetničkom“ duljom kosom (ali „nerokerskom“, u bitnoj distinkciji), s naočalama tankih montura, završio je pored muzičke akademije i studije arhitekture. Bio je primjer takozvanog građanskog tipa beogradskog čovjeka. Kompozitor koji je počeo pisati profesionalno veoma rano, još u pubertetu, ali koji je to radio onako kako je i živio: opušteno, bez silovitih ambicija i opsivne želje za uspjehom i dokazivanjem, čemu su često skloni autori stigli iz provincije, s potrebom „da osvoje grad“. Ništa od toga nije zračilo iz njega. A još kad se oženio Zlatom Petković, prelijepom plavokosom glumicom, „Marijom“ iz Otpisanih, to je bio početak jednog od onih „zlatnih parova“ jugoslavenske estrade i popularne kulture.

¹ Zanimljivo, sva tri autora kojima je posvećen ovaj tekst imaju pretke važne za kulturu i nacionalnu historiju: Sanjin pradjed je Jovan Žujović, prvi srpski školovani geolog, predsjednik Srpske kraljevske akademije, ministar prosvete i crkvenih dela i kasnije ministar inostranih dela, a drugi pradjed, solunac i narodni poslanik Aleksa Žujović.

Djed Vojkana Borisavljevića bio je Miodrag Borisavljević, književnik, također solunac koji je prešao

Albaniju, učesnik oba svjetska rata.

Djed Zorana Simjanovića, Dragoslav Vasiljević-Figa bio je svestrani umjetnik, glumac, kazališni redatelj, crtač, kompozitor i dirigent. I on vojnik u Velikom ratu, što je prešao golgotu preko Albanije do Krfa. Očita historijska ironija hoće, izgleda, da se umjetnost, potreba za stvaranjem i strašna ljudska iskušenja kroz ratove dodiruju i prepliću kod Srba kao kod malo kojeg naroda.

Pisao je dosta i široko, u raznim žanrovima, za televiziju i filmove, za pop-pjevače. Ali spadao je izgleda u onu vrstu kompozitora kojima je suđeno da naprave "samo" jednu Pjesmu, no s velikim početnim slovom – do perfekcije napisanu, i stvorene u momentu dotad nepokazanog nadahnuća. Pjesmu-sretnicu koju će izvesti pjevači rođeni da je otpjevaju, stvoreni za taj trenutak, za tih nekoliko minuta interpretacije koja se ne može poboljšati jer savršenstvo se ne popravlja.

Ta je pjesma bila "Negde izvan planeta", popularno prozvana i "Princeza", koju su za takmičenje Evrovizije 1984. godine u duetu otpjevali Slađana Milošević i Dado Topić. Ne znam postoji li bolji duo u čitavoj diskografiji našoj, niti postoji li bolje otpjevana kompozicija. Melodiozna, soul-balada, iz moćnoga, sunčanoga dura što počinje glisandom, kao da zvijezda-repatica na nebu dobija svoje note, svoj zvuk, zvuk što je tren i vječnost. Slađanin eterični glas, feminin, senzualan glas, malo zamagljen studijskim efektom, visoko impostiran, kome odjednom, u drugoj strofi, u šestom stihu ili "liniji" odgovori neočekivano prepoznatljivi muški glas, u kontramelodiji ("moj svet si ti..."), i pridružuje se, da bi taj ženski, snoviti vokal prve strofe u drugoj "pokupio", on, Dadin čarobni bariton, kao taman planinski studenac. I kad se u refrenu, u *forte* dijelu spoje, sljube u jedno, bilo u oktavi bilo u harmonijama, ono natpjevavanje i nadopunjavanje (počuj slušaoče kako Dado otpjevava ispod Slađanine visine, kako frazira i oblikuje dio refrena "tvoja reč stvara čuda", da čuješ kako se zaista stvara čudo popularne muzike, kad ona postane umjetnost)... tu smo dobili onu vrstu uznesenja, opčaranosti, kakvu su imali samo holivudski filmovi u svojem univerzalnom zavođenju *planeta*, muzički brojevi iz Diznijevih crtanih filmova, ili arije iz najljepših brodvejskih mjuzikala. Sad smo imali našu verziju, muziku koja je u jednoj jedinosti, čarobnim štapićem izvela naš rođeni oblik snovitosti, zvuka na koji reaguju zanesena čula i uzdižu čovjeka iznad zemlje. Naročito ako se taj tren poklopio, kao što se zaista poklopio, sa snenim, začaranim stanjem naših adolescencija u punom cvatu, sa stanjem zaljubljenosti u vremena, kratka kao san, a trajuća zauvijek u vlastitim tajnim dubinama i dušama sopstvene duše, vremena wordsworthovskog "sjaja u travi" neponovljivog, naročito kad se izgubila nada za to, naročito "Sada, kada ništa na svijetu ne može/ vratiti dane prohujalog ljeta/, naš sjaj u travi i blještavost svijeta", kako je u jednom prijevodu zvonio genijalni Englez preko vijekova).

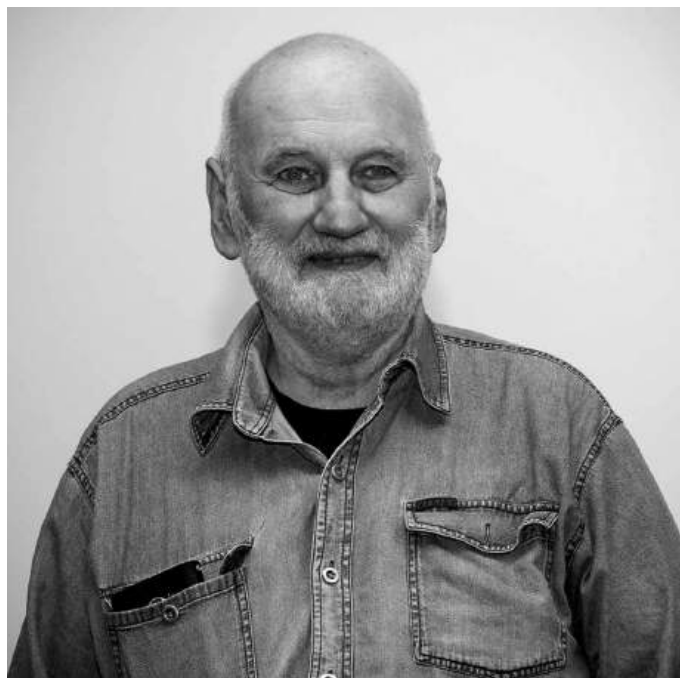
"Raj leži u našem djetinjstvu", pjevao je Wordsworth, i ova je pjesma beogradskog kompozitora bila dokaz tome.

U našim okolnostima, gdje se uzvišenost redovito iza ugla jednako tako sudarala s komičnim, pjesma nije ni pobijedila na smiješnom takmičenju. Pobjednika smo odavna zaboravili. "Princeza" traje, dok ne ode i zadnji od onih koji se sjeća tih dana što su se činili da će potrajati zauvijek u svojoj ljepoti i nevinosti. Sanja Ilić dao je svoj obol, svoj prinos, kao muška verzija jedne od onih vila iz Diznijeve bajke, gdje se vile natječu koja će štapićem stvoriti ljepšu haljinu za Trnuružicu.

Decenijama kasnije, nakon svega što smo preturili preko glava, Sanja Ilić, sada i uspješan vođa svoga orkestra, često je bio u žiriju drage recentne televizijske takmičarske emisije gdje ljudi, pjevači, koji su propustili prvu šansu pokušavaju da uhvate još jednu, zadnju vjerojatno. Djelovao je gotovo nepromijenjeno, zdravo, u komotnom i elegantnom bijelom ljetnom odijelu. Ni u šali mu nitko ne bi dao sedamdeset godina koje je prošle godine, opet na historijski datum, po porodičnom fatumu, napunio 27. marta.

Čuvši za njegov odlazak, u ovom pak, preteškom martu, zazvučalo je, i danas jednako zvuči i djeluje kao nekakva zabuna, kao neumjesan vic, kao greška.

Mađioničari ne odlaze tako.

3. ZORAN SIMJANOVIĆ / 11. april 2021.

Zoran Simjanović – Simke, nije bio simpatičan čovjek. Nije mu ni trebalo. Tipični namćor i perfekcionista, u njemu je bilo toliko talenta k tome da nije imao potrebe glumiti ni prisnost ni "lepo vaspitanje". Možda je razlog njegovoj često "nabrušenosti" bila i podijeljenost koja ga je pratila čitavog života, stalna izmještenost i bivanje između sukobljenih svjetova: akademski muzičar koji je svirao sa "urlatorima" šezdesetih – rokenrol pionirima u "Elipsama" i naročito u istinskim rokerima "Siluetama", suludog Zorana Miševića. Kasnije, primijenjena glazba za filmove i serije, tada nit priznata sasvim kao "čista" umjetnička, na koju se u visokim akademskim krugovima gledalo s visine, a spram pop-muzičara i njihove priučnosti muzika koja je zvučala ambiciozno i autoritetom formalne muzičke pismenosti.

Simke je, kao da se htio dokazati nesvjesno, zato bio muzički ledolamac: njegova "sonorna kolona", muzika za Markovićevu "Nacionalnu klasu" – gdje je u Jugoslaviju vlastoručno donio dotad nedostižne aranžmane muzičkog "frankenštajna" minhenške škole, na čelu sa Giorgiom Moroderom, kombinaciju suprotnosti koja je zaludjela svijet. Simke je, kao mimetičko sredstvo praćenja radnje filma o auto-trkama, snimio matrice gdje je glavna tema disko-podloga bržeg tempa gdje "štrajh", gudači sviraju rifove slične gitarskim, kao u tek kasnijem priznatom i prepoznatom, danas klasičnom "Flojdu", što ga je pjevao Dado Topić ponovo, kompozicijom koja će zadiviti

tek pripadnike dvije generacije kasnije, prave postmoderne, ironične, citatne generacije. Ona se klanjala Simketovom soundtracku i njemu samom kao žrecu, kao kralju beogradske škole "kulerstva", kao piscu *najfrajerskije* muzike domaće kinematografije. Mnogo godina kasnije sjećam se i vlastitog iznenađenja kad mi je drug, sjajan beogradski muzičar, zasvirao i zapjevao zaboravljenu baladu iz toga filma, ledzeppelinovsku tužbalicu: "Zašto...sve što je lepo ima kraj", koju je tako, ekavski, ponovo pjevao nevjerojatni Oliver Dragojević.

Ako je u svjetskom filmu, zvučna metafora rezigniranosti i malodušja, nostalgije i melankoličnosti, Rotina tema iz Fellinijeva "Amarcorda" – u jugoslavenskoj kulturi je to muzička špica serije "Grlom u jagode", muzika Zorana Simjanovića. Čitava zemlja je osjetila emociju i poruku muzičke teme i serije, ali su one duboko i jedinstveno beogradske

Iza adrenalinskog, retro-diska "Floyda", ostala je, kao naličje, kao sjena, ta minijatura iz koje se rasipa gotovo neizdrživa melankolija.

Možda je u toj posljednjoj riječi ključ. Možda je iza svakog namćora i nervčika u stvari samo skriveni melankolik, čovjek koji na svijet gleda tužno, kojega sve nervira jer ga sve i boli.

Otud, ako postoji jedan jedini rad s toliko kvalitete i zanatskog majstorluka kroz desetke filmova i televizijskih serija, ako postoji tema po kojoj će Simke ostati zapamćen, po kojoj su ga prepoznavali punih četrdeset i pet godina, to je "mali", kompozitorski gledano, primijenjeni rad koji je u svojoj naizglednoj "skromnosti" i funkcionalnosti – postao sama definicija melankolije. Tema naslovna iz uistinu legendarne serije "Grlom u jagode", Srđana Karanovića, uopće prve kojoj je u središtu (već tad!, već sredinom sedamdesetih) bila – nostalgija. Ta jednostavna muzička tema, od šest padajućih nota što se razvijaju motivski, durska ali tema koja potapa sve oko sebe svojom silnom melankolijom, drugačijom vrstom nostalgije, koja nije prijatna i uspavljujuća, nego prži kao tek zrasla, još svježija rana iako su prošle godine, muzika koja zvuči kao kajanje više nego žal za prošlošću, tema koja osjeća-

jem kaže da je najbolje već prošlo. U spoju sa završetkom svake epizode gdje je išao nezaboravni tekst, što se varirao kako je vrijeme u seriji prolazilo – "te godine je...", koji je deklamirao sporo, humorno i ozbiljno jednako, glavni lik, "Bane Bumbar" što ga je igrao Branko Cvejić, nabrajajući događaje, opće, beogradske, jugoslavenske, svjetske, kad bi u muzičkoj temi klavir prepustio mjesto gitari, uz kontraliht kadra snimljenog filmskom kamerom i uz glavni lik koji hoda okupan zalazećim suncem preko velikog mosta, takav, "kumulativni" efekt zvučni i vizuelni – postao bi neizdrživ gotovo od emocija.

Ako je u svjetskom filmu, zvučna metafora rezigniranosti i malodušja, nostalgije i melankoličnosti, Rotina tema iz Fellinijeva "Amarcorda" – u jugoslavenskoj kulturi je to muzička špica serije "Grlom u jagode", muzika Zorana Simjanovića.

Čitava zemlja je osjetila emociju i poruku muzičke teme i serije, ali su one duboko i jedinstveno beogradske, oda glavnom gradu, "belom gradu, belom anđelu među anđelima", kako pjeva Matija. Otud, red je i, kad je tekst već do te mjere i svjesno lično pisan, učinilo mi se da bi nepristojno bilo da se u tom smislu ne prepusti riječ Beograđaninu. Dušan Vesić, beogradski muzički historičar ovako mi je napisao, a ti slušaoče, ako već nisi, pusti temu iz "Grlom u jagode":

"Ta muzika ima u sebi celog Balaševića i celog Dujmića, svu tu setu, nostalgiju, šta god hoćeš. Prođe ti život kroz ta tri minuta. I setiš se kako si dobio keca, i da te je Sneža nogirala, i da su te drugovi vukli za uši jer si bio klempav, sve. Onda ti u drugom delu prođe drugi deo života kroz glavu, da si možda bio i predsednik republike, ali će te kraj ponovo podsetiti da si u stvari to: klempa koji je dobijao nogu od devojčica i loše igrao fudbal."

Kad je Simke umro, 11. aprila, od svih posveta daleko najljepšu posvetu odao mu je džez-pijanist Vasil Hadžimanov, sin nedavno, i od iste očajne boljetice otišlog Zafira: u kadru videa samo klavijatura sintisajzera, kamera postavljena u visinu dirki, i ruke pijanista, bez lica – i tiho, nježno, krhko, još sporijim tempom, ruke kreću svirati temu "Grlom u jagode", njen prvi dio. Pijanist je dodao i mali solo, skoro naznaku sola, svega nekoliko variranih nota, kao da je htio reći – "te note pridodane, ex-tempore, u vazduhu, to je tebi, Simke, to je ono čime si nas zadužio i jedino što imam da ti kažem sada."

Nije trebalo nikome ništa objašnjavati. Nekoliko generacija negdašnjih (?) Jugoslavena, generacija siročadi svoje rođene zemlje savršeno je razumjelo, u času prepoznalo, što je tonovima i akordima rečeno. Samo te generacije imaće ovakvu javku, takvu lozinku. Samo te su mladosti imale ovakvu muziku. Sve drugo i sve druge bit će kopija, ili ravnodušnost.

Pa kako da čovjek onda ne bude melankoličan?

U pravu je bio svirač, i u pravu je bio Simke, prvi, koji je zvuk toga osjeća-ja napisao bezrečno, muzičkim tonom samo, umjetnošću koja traje samo u vremenu, bez prostora i materije.

A ako bi se već rječju, kad se riječima bavimo kad vlastitih nota nemamo, nešto još moralo reći, umjesto pozdrava, umjesto zbogom trojici kompozitora, nedopustivo pogrešno i prije vremena otišlih, onda neka bude kao u pjesmi njihovog kolege, isto prerano otišlog kompozitora Đorđa Novkovića. I u izvedbi pjevača s one, ranije opjevane ploče što nam je promijenila živote, s "Bitange i princeze", ali iz perioda kasnijeg, kad je otišao iz grupe, "sišao u narod", i kako valja, obratio se tako da svatko razumije, kao što će razumjeti i ovu:

"Laku noć svirači, dušu ste mi dimuli..."

**СЛАВИЦА ГАРОЊА: ПАРУСИЈА, ГЛАСОВИ
ИСПОД ПАПРАТИ, ПРОМЕТЕЈ: НОВИ САД, 2018.**

КАКО ЈЕ СВЕ ЗАИСТА БИЛО

ПИШЕ: Душан Иванић

Парусија је књига-документ, „крхотине речи и сећања“, свједочења, из врло различитих извора и перспектива, „када је све још само преостало у језику“. Та оданост памћењу и аутентичној, живој ријечи, споменик је људима, завичају и језику

Како је необичан наслов ове књиге Славице Гароње, стран савременом читаоцу, морамо поћи од објашњења смисла наслова (јер у роману значи много више него што се да свести у лексиконске одреднице). Осим теолошког значења, за други Христов долазак, парусија је обред, помен мртвима у православној цркви на јутрењу, вечерњу и на литургији, током године дана. Сва је ова књига лична парусија, ауторкин помен мртвима славонског завичаја, Мале Влашке.

По времену објављивања *Парусија* је наставак (и засебан дио) ауторкиног изузетног романа *Повратак у Аркадију* (2014), а по грађи је заправо протоформа и прототема тога романа. Прича која је у *Повратку* била сјећања ауторки блиских (мајка, бака, тетке...) и њено сјећање на свијет који је нестао и уживљавање у тај свијет, овдје је документована великим бројем извора, са истим лирским гласом сапатње и зазивом *парусија* као лајтмотивом (одломак под тим насловом објавила је у *Летопису*, 2000. године). *Повратак у Аркадију* је евокација предјела и историје, истовремено прича о одрастању, младости, дружењима, рођацима, мјестима, пејзажима... Овдје, у *Парусији*, нешто друго постаје претежно: *Да се*

Славица Гароња □
ПАРУСИЈА □
ГЛАСОВИ ИСПОД ПАПРАТИ

уверим, седамдесет пет година после тих догађаја, како је све заиста било? Отуда је дошло усредсређивање, „око православног Божића, 1942“, кад су усташе организовале покољ у Малој Влашкој, односно у српским селима.

По садржини, начину излагања, изворима, *Парусија* је склоп преприповиједаних причања/сјећања и цитираних писаних извора (сачувани дневници, чланци, фотографије, успомене преживјелих). Према тим изворима ауторка *Парусије* се понаша и као стручњак (коментарише позицију приповједача или ауторки и аутора текстова) и као сапатник, потомак својих ближњих и патника и страдалника цијелог краја: личности су жртве зла и свједоци зла из породичног и завичајног памћења.

Циљева је ауторка имала више, али један је наглашен: ЗАИСТА („како је све заиста било“, 21). Изабрала је поступак спајања извора знања/свједочења (жене, дјеца, мушкарци), између животних факата (фотографије, људи, њихове приче и причања) и имагинативне надградње, гдје успоставља неку лирску струју која се појављује на површини и тоне у неизвјесност (судбине несталих). Текст је разуђен на више равни (сада, ја – они, оно

вријеме; предјели и села сад – некад, споменици партизанима). Садржински контраст је у дозиву лирског гласа ауторке и епске садржине књиге, заправо глас саживљавања и јадања. Лични тон појачава се свједочењем ближих, најближих (бака, мајка, ујак, тетка, комшија...). Настала је потресна књига о страдању. Може се читати као збирка докумената, али је као лелек саучествовања, оживљавања безмјерних страдања, иза којих избије особеност судбине цијеле једне групе.

„Тешко је било свакоме, али ми, жене, које смо имале пуно дјеце, од нас се сватко клонио ко је слободан, тако да смо остајале саме да се сналазимо с дјецом како смо znale.“ (142)

Језик причања је изворан, не у фонетском, локалном смислу, већ у трагичној, судбинској дубини: оћерали, шћерали, ућерали, доћерали, поћеран, одвели, истовар’ли, потукли, похватали, поклали. Тих се ријечи ауторка није ослободила од дјетињства до данас (стр. 100). Језик је у Парусији и свједочанство о некадашњем говору, и о ставу и положају појединца у неком одлучном тренутку. Кад у селу сељаци (Хрвати) гледају колону повезаних Срба, па један од њих каже за неког, руменог и снажног : „Виде, липе печенице за влашки Божић!“ (38). Али биљежи и како хрватска породица узима малу Српкињу, дјевојчицу, „док се ово зло не смири“ (48).

**У овом документу
пуном мучних судбина
и велике трагике
ријетке су анегдоте,
али кад се појаве – оне
су аутентичне. Један
би ишао у борбу (у
партизане), али нема
ципела. На то му други
каже: даћу ти ја ципеле
(само да сам не би ишао)**

Изузетан простор је добила оживљена географија страдања: и догађаји, и људи, и мјеста, све је у снажној емотивности и противности између јуче, некада и данас, између оног што ауторка памти из дјетињства и „сретних деценија“, како негде каже, и онога што види послије пустошења српских села. „Изгубљени топоними“ (195), мотив који је увео Јован Радуловић у своју прозу, јавља се заправо као лајтмотив свих српских писаца из бивше Социјалистичке Републике Хрватске.

Ауторка *Парусије* је графички истакла свој однос према документарној грађи, причањима и сјећањима: у италиком одијељеном тексту на почецима поглавља она се јавља више гласом сапатнице него гласом приповједачице и коментаторке, у нијемом разговору са собом, са сјећањима (и записима) других, са сачуваним фотографијама и новим виђењима старих предјела: тај спој пута којим пролази, фотографије пејзажа, кућа, људи, сјећања, све једно с другим, даје посебан ритам овој необичној прозној књизи романескно-аутобиографских оквира, али изнад свега документу, великом свједочењу и исповијести мноштва гласова, слика и призора. Упадљива је у њој перспектива главног причаоца, ауторке: она зна шта је било и шта ће у међувремену бити, а шта је сада, послије свега. Све то води у преплитање временских планова и судбина између прошлости и будућности (која је већ прошлост) и што јесте сада, кад више готово никог нема из ондашњих времена, кад су срушени партизански споменици, а крај очишћен од српског становништва: прогоњени и убијани 1941 – 45. поново су постали жртве прогона, 1991 – 1995.

**Само гдјекад ауторка у
свом документовању
и приповиједању
зађе у фикцију, као
у разговору мртвих,
између дједа Николе
и бабе Марије, након
њене смрти, у новом
избеглиштву, у
сремском селу 90-их**

Дозивање и слушање гласова (35), уживљавање у људе и околности, *Парусији* дају елементе романескног штива: „Мимоилазите се и чујеш те ишчезле, развејане и расејане, већ нестале, и давне гласове“. То је прича о путу у прошлост и о путу кроз предјеле савремености. Ауторка је осјетила динамику и индивидуалност виђења/памћења савременика као природу личног искуства (бака, комшије, тетке/кћерке бакине, свак од њих има своју причу и своју перспективу). Довољно је прочитати описе кретања у колони и понеко срећно бјекство (36 – 38), гдје се гласови сјећања допуњују и преплићу. Књига је *парусија* и давним догађајима и судбинама и онима који ишчезавају из ауторкиног окружења („и она, онедавно, сен“, рећи ће за тетку Белу, 24).

Осјећа се (као лајтмотив) један од разлога великих страдања: људи су знали да „нису ником ништа криви“ (27) и то знање, поуздање у правду и у своју невиност, платили су смрћу или непојамним мукама. Призори и сцене у *Парусији*, сведене на живот или смрт, трагедије су изнад литерарних конструкција.

- „Је л` имате крува“, посљедње је што је упамтила дјевојчица од свога оца, обоје у логорским собама! (39).

- Ће је мој Никола? А он ј био испред мене и јавио се:

- Ево ме, Марија, зар ме не познаш?

Био је сав измијењен у лицу, расјечен, плав и поднадуо од батина. Нијесам могла ништа да кажем, него сам му пружила оно дијете у наручју, да га види. А он, само га је открио и рек`о:
- Е, сине, неће те тата више `ранит!

Без патоса, уз неизрециво зло које се окоило на невинне људе, говори се о трагичи живота: дјеца се смирују на рукама (умиру) (126); мајка јастуком хоће да угуши дијете да не умре од глади (136).

**Необично је дубок и
присан ауторкин однос
према језику својих
ближњих, предака
и завичаја. Као и
Повратак у Аркадију, и
Парусија је споменик
трајнији од бронзе**

Парусија је књига-документ, „крхотине речи и сећања“, свједочења, из врло различитих извора и перспектива (ондашња дјеца – савременици и свједоци зла, мајке, комшије, записи, дневници, штампа, збирке докумената), „када је све још само преостало у језику“ (123). Та оданост памћењу и аутентичној, живој ријечи, споменик је људима, завичају и језику. Документарна проза која обједињује у памћењу/сећању више генерација, оне ратне (страдалничке), поратне (одрастања и повјерења у будућност) и савремене, свједоке новог страдања и разарања. Само гдјекад ауторка у свом документовању и приповиједану зађе у фикцију, као у разговору мртвих, између дједа Николе и бабе Марије, након њене смрти, у новом избјеглиштву, у сремском селу 90-их.

То подсећа на поступак давнашњи, антички, разговоре мртвих (обновио их је Јован Радуловић у роману *Прошао живот*).

Глас ауторке се појављује у ТИ облику („пита твоја ћеркица“, 101), у дијалогу са собом и са временом о којему пише. Њено ти је ти које пише, ти које преживљава и саживљава се, и ти којему се обраћају сцене предака и гласови из дјетињства!

У овом документу пуном мучних судбина и велике трагике ријетке су анегдоте, али кад се појаве – оне су аутентичне. Један би ишао у борбу (у партизане), али нема ципела. На то му други каже: даћу ти ја ципеле (само да сам не би ишао), с коментаром како није лако поћи у рат – „многи су дотад мирно жив`ли, а сад је требало убијати или бити убијен“ (107). Посебно је ведрена велика епизода, историја производа Made in Рарик, као свједочанство о невјероватној енергији живота на ослобођеној територији (198 – 100): смјењују се шала, иронија, вјера у моћ да се живи (жељезница, електрика, радионице). Симпатична је анегдота о ауторкиној мајци, која је, дијете, заспала на гранана дворишне шљиве, па пала и наставила да спава (162). Појаве се и другачије оазе ведрине и људскости, у том хаосу страдања: бака у Мишићима се сјећа добрих људи у ратним годинама ријечима „Мој лијепи, мили свијет“ (124). Или кад спасава дјечака од строге партизанске казне (украо је овцу, а она је надокнађује својом овцом, иако је пука сиротиња (159). Такође епизода о домобранима у селу и о њиховом заробљавању („Оста ја у гаћама, ко домобран“, 145).

Успјела је да сачува или оваплоти индивидуалне доживљаје општих прилика и догађаја (113), „па се прича, како то бива у усменом памћењу, умножавала, разгранавала, али остајала иста, са неколико кључних детаља у своме језгру“; или грађу уноси као аналитичар (дневник учитељице Милке Дражић) и стручњак за проучавање књижевне и усмене ријечи. Главна јунакиња романескно-документарне књиге је Славица Гароња, с необично снажном концентрацијом памћења, преузимања докумената и саживљавања у лирским асоцијацијама и коментарима (коментари слика из албума фотографија *Славонија у борби 1941 – 1945*). Спојила је енергију биљежења, истраживања, саучествовања и повезивања некадашњих, још упамћених страдања и живих свједока, са новим страдањима на истом простору (у књизи се налази копија наредбе Кризног штаба општине Славонска Пожега о евакуацији становништва из двадесетак српских села, 29. листопада 1991).

Парусија је пуна живог говора какав јесте, нетражен, пун локализама, исконске сликовитости и једноставности („Увијек смо морали да бжежимо“, дијете се „смирило у рукама“ – умрло). Велики догађаји, повратак из заробљеништва или са стратишта, дан слободе, саопштавају се с мало ријечи. Необично је дубок и присан ауторкин однос према језику својих ближњих, предака и завичаја. Као и *Повратак у Аркадију*, и *Парусија* је споменик трајнији од бронзе (да кажемо ријечима старог pjesника), отпоран на рушење, какво је изведено на партизанским споменицима Мале Влашке.

UZ ODLAZAK ĐORĐIJA VUKOVIĆA (1943 – 2020)

OTPOR LICEMERJU U KNJIŽEVNOSTI

PIŠE: Nikola Živanović

Vuković beskompromisno tumači Jocićevo delo i pristupa mu na način koji ono zahteva. Otuda, paradoksalno, postoji i izvesna sličnost između ovog nemoralnog pesnika i zanesenog profesora književnosti. Ugledajući se na Vukovićev pristup književnim temama, o savremenim srpskim pesnicima bi se moglo mnogo reći štošta što se prećutkuje

U godini velikih gubitaka na svim poljima, srpska književnost ostala je bez mnogih književnih poslenika. Otišli su mnogi pesnici, ali o pesnicima se zna tačno šta reći. Takođe je lako i pisati o naučnim radnicima kada je njihov rad jasno vidljiv. Ali šta je sa čovekom poput Đorđija Vukovića? Bio je profesor, jedno vreme i šef katedre, opšte književnosti i teorije književnosti, kritičar savremenih pesnika, ali i književni istoričar, i pre svega čovek koji je živeo sa poezijom i za poeziju. Ipak, o njemu se ne može tek tako napisati neki tekst, izdvojiti neka studija pa da se od toga načini zanimljiv tekst. Možda najpoznatija njegova studija je doktorska disertacija koja je, ni manje ni više nego o sinesteziji. Studija je međutim poznata iz sasvim neknjiževnih razloga jer Beogradom kruži legenda da je profesor Vuković završeni doktorat zaboravio u autobusu pa mu je bilo potrebno nekoliko godina da ga ponovo napiše.

Koliko god tačna ili netačna ova legenda bila, i sam sam kao njegov student (pa čak i neko ko ga je uzeo i za mentora svojih nikad započetih doktorskih studija) bio svedok njegove rasejanosti. Do penzije je na njegovom kabinetu stajalo "mr Đorđije Vuković" – jednostavno nikada nije našao za hitno da baš tada na vratima napiše da je napredovao u akademskom statusu, a posle mu se možda činilo neumesnim. Takođe, svi studenti sećaju se njegovih kartica sa kojih je čitao predavanja, na kojima su bili zapisani citati, veoma pedantna zapažanja često vezana za metod koji je koristio, a to je zapravo istorijsko nalaženje primera, bez nasilnog teorijskog uopštavanja.

Baš takvim pristupom njegova predavanja delovala su kao da su deo knjige koju tumači a ne tek nekakve intelektualne konstrukcije koje su tu samo da skrenu pažnju na tumača, a o delu gotovo i ne mare. Predajući o mirisima kod Bodlera, gde se naravno opširno bavio sinestezijom, gotovo kao dete je cupkao čekajući da nam pročita pesmu da bi na kraju predavanja, kao da smo ga najzad prozvali i dali mu reč, rekao: „Ali najbolju pesmu o mirisima nije napisao Bodler, već Sima Pandurović.“ I onda je pročitao Pandurovićeve „Veze“.

Beleške na karticama sadržale su ceo jedan svet citata, nečega što je skupljao celoga života, iz raznih knjiga, studija, časopisa i slično. Nije ga mnogo zanimalo da izdvaja određena tumačenja kasnijih proučavalaca. To smo imali u knjigama koje su nam preporučene za spremanje ispita. Ono što je on nalazio bili su zapisi savremenika, priče o okolnostima u kojima je pesma nastala, o celom jednom dobu, i njegovim mislima i idejama. Tako je jednom prilikom, u jednom od tih citata njegova minucioznost, zajedno sa metodom došla do svojevrstnog apsurdna koji studenti pamte kao najčudniji trenutak na predavanjima ovog inače neobičnog čoveka. Govoreći o Rembovoj pesmi „Gavranovi“, profesor Vuković je pričao o nekom ornitologu iz tog vremena koji je napravio teoriju da gavranovi ne samo da mogu da nauče da govore kao ljudi, već imaju i sopstveni jezik u kome je izbrojao nekih dvadeset i nešto reči. Kao pažljivi studenti, sve smo to zapisivali, posebno zato što je većina onoga što je profesor Vuković govorio bilo suvo zlato za svakog ljubitelja poezije. A onda je on počeo: „Te reči su: kri, kre, kra, krou...“ i tako je nabrojao sve reči gavranova koje je taj ornitolog izdvojio. Naravno, svako od nas je napisao barem pet ili šest reči pre nego je shvatio da piše nešto sasvim besmisleno, ali takav je bio Đorđije Vuković, detaljan, ponekad, mada retko, i do apsurdna.

Kako, međutim, predstaviti njegovo delo, njegov rad na književnosti? Meni najzanimljiviji tekstovi koje je pisao, izlazili su po časopisima i ticali se istorije književnosti, čak ima nekoliko tekstova o starim književnim časopisima, njihovim brojevima, sastavu i sudbini. Uz to tu su i njegovi radovi pisani uz knjige, bilo da su u pitanju obične recenzije ili predgovori koji su koristili sve osobine njegovog metoda i predstavljali pesnika. Na neki način, ovaj moj tekst, sem što pričom o profesoru Vukoviću govori o njegovom delu, on o tom delu govori i ostenzivno – ovaj tekst pokušava da bude tekst koji je napisan onako kako bi ga on napisao.

Za analizu sam izabrao predgovor knjizi „Izabrane pesme“ Ljubiše Jocića koja je izašla 1981. u Plavom kolu Srpske književne zadruge. Ljubiša Jocić je pre svega u mojoj generaciji, doživljavao kao pesnik mimo sistema. Po pesničkom metodu nadrealista, Jocić se od nadrealista, a posebno srpskih razlikovao po tome što se nije bavio politikom, pa čak ni književnom scenom, već je živeo jedan zaseban, po tadašnjim shvatanjima po mnogo čemu nemoralan, raskalašan život, obeležen poligamijom i orgijama. I Vuković odmah ulazi u spor sa tim: „Izvesna predstava o Jocićevom životu, koju je i sam stvarao u autobiografskim spisima, po svemu sudeći, znatno je doprinela tome da se njegova književna delatnost uzima manje ozbiljno nego što zaslužuje, ili da se uopšte ozbiljno ne uzima.“ Ali onda odmah ističe shvatanje kojeg se Jocić pridržavao, a to je da su „ponašanje i pisanje dve strane iste delatnosti.“ „Jer, Jocićev život bio je uveliko obeležen 'etičko seksualnim revoltom' i kao takav neizbežno nailazio na otpor u patrijarhalno pravoslavnoj kulturi u kojoj su seksualni i erotski porivi kontrolisani zabranama i predrasudama, te je i zato shvatljivo, što je život 'nastranog' pojedinca povezan sa njegovim književnim delima, kakva god i da su sama dela.“ Ove rečenice slikaju Vukovića jednako koliko i Jocića. O Jociću saznajemo da je žrtva jedne predrasude kojom se osuđuje i delo zajedno sa autorom, mada kao tema ovo pitanje ostaje otvoreno za ostatak teksta. O Vukoviću saznajemo da se taj zaneseni profesor svetske književnosti, koji je znao jezik gavrana, nije snobovao i zaobilazio škakljive teme, pa nije samo jednostavno prikazao vrednosti Jocićeve poezije, već je na početku ukazao na to i čak to otvorio kao pitanje koje se mora razrešiti, ne samo u korist Jocićevog dela, već zarad smislenosti bavljenja ovim našim pozivom tumača književnosti. Ništa u ovim rečenicama nije toliko revolucionarno ni veliko. Jedini je problem što zapravo niko tako ne piše o književnosti, svako zažmuri na jedno oko. Dakle, Vukovićevo praksa koju sada pokušavam svojim pisanjem da rekonstruišem je praksa koja treba da bude opšteprihvaćena. Osamdesetih godina objaviti u Plavom kolu Srpske književne zadruge knjigu, značilo je i knjigu i pisca učiniti besmrtnim. Dovoljno je uzeti neke tekstove koji su u to vreme pisani o Daviču ili Marku Ristiću pa videti koliko se zaobilaze problemi koje oni kao ličnosti predstavljaju i kako se tekstovi pretvaraju u puke panigirike. Naprotiv, Vuković Jocića čak ni kao pisca ne precenjuje, jer ova knjiga kao deo Plavog kola treba da se čita i za sto godina. Govoreći o njegovoj svestranosti koju poredi sa Koktoovom (pesme, romani priče, filmovi dokumentarni, igrani i lutkarski, gluma, slikanje), Vuković kaže: „Jocić nije bio amater, iako je pravio dela nejednake vrednosti, nekad i slaba dela.“ I tako ne odmakavši ni dve šlajfne od početka teksta, Vuković pravi složenu sliku o Jociću kao stvaraocu moralno nepodesnom i ne uvek uspešnom. Istovremeno pokazuje burnost njegovog života, kako po raznolikosti dela, tako i po skandaloznom životu. Sada mu ostaje čist prostor na kome može bez ikakvih ograda da predstavi Jocićevo delo onako kakvo je, na svoj način, studiozno i minuciozno.

Počinjući sa pričom o nekoliko Jocićevih autobiografskih spisa gde su izložene kako njegova seksualna praksa tako i njegove teorije, o tome Vuković daje niz zanimljivih primera, koje bih da imam prostora rado ovde naveo. Međutim, ključno je to što, Vuković spominje da su u nekim „posebnim listovima“ pojedine ličnosti mogle da pišu o svom seksualnom iskustvu „ali kada je reč o piscu, to se već smatra nedoličnim, to je previše skaredno.“ Ovim detaljem, Vuković zapravo definiše uzrok nečega o čemu dalje ne go-

vori, a to je zbog čega je pornografija bezvredna. Od najstarije sačuvane zrele umetnosti, pornografija je prisutna. U Ilijadi je recimo karakteristična scena kada Zevs zabrani bogovima da se mešaju u poslove smrtnika i onda Hera da bi se ipak umešala, pozajmi od Afrodite pojas koji općini Zevsu tako da je uzima tu i tada, a da bi njihov ljubavni čin sakrio od ostalih bogova stvori zlatnu maglu. Po obavljenom činu, magla se kondenzuje na travčicama i stvara zlatnu rosu. Naveo sam ovaj primer da bih pokazao koliko u rukama velikog pesnika pornografska scena (a ova scena se detaljno i analizira u knjizi „An Uncensored History of Pornography“ (Paul J. Gillette) može uistinu biti velika umetnost i da je možda vulgarnost pornografije upravo u tome što je oficijelna kultura zaobilazi čime ona postaje upravo to što jeste, nekulturna.

Svi studenti sećaju se kartica sa kojih je Đorđije Vuković čitao predavanja, na kojima su bili zapisani citati, veoma pedantna zapažanja često vezana za metod koji je koristio, a to je zapravo istorijsko nalaženje primera, bez nasilnog teorijskog uopštavanja

Vuković dalje kaže da je „prema opisu svog života, koji je sam dao, Jocić živeo kao junaci Sadovih romana a pisao pesme i romane kao i toliki drugi pisci koji sa Sadom, ni sa njegovom filozofijom nikakve veze nemaju, ili se užasavaju te filozofije ukoliko ona ne bi bila shvaćena kao 'literatura'. Naravno, da bi ublažio ovo poređenje, Vuković napominje da Jocić odbacuje zločin i „sadamizam“. Međutim, isticanjem toga da njegove pesme i romani nisu bili u skladu sa njegovim životom i memoarima, otvara se ovde možda najvažnije pitanje. Izgleda da Jocić piše pesme i romane tako da dobije književno priznanje ali u njima ne izražava onaj suštinski konflikt koji ga i nagoni na pisanje već to izražava u autobiografskim spisima po pornografskim časopisima kojima ne daje adekvatnu književnu formu jer nisu ni predviđeni da ih čitaju „ozbiljni“ čitaoci. Nije li time sama suština književnosti raspolučena? Ne znači li to da je ono što je pesnik rekao laž koja je napisana tako da zadovolji potrebe društva za „kulturom“, a ne ono što je njemu bilo potrebno da izrazi ili da zapravo kultiviše ono što je u našim životima ostalo nekulturno. To možda i definiše oblik savremene poezije. Na Jocićevom primeru, najbolje može da posluži ova pesma:

NIKO NEMA PRAVA DA SE IGRA SA SMRĆU

ILI

SMRT SE IGRA SAMA SA SOBOM

1.

bivša kraljica lepote Filipina

Žanet Kleman

saučesnik u zločinu koji je lišio života

3 lica

igrala se lutkama u „ćeliji smrti“

pre izvršenja

Smrtne Kazne

na električnoj stolici

2.

kraljica Lepote zločina igrala se s lutkama

s 3 lica sa Filipina

I lišila života Električnu Stolicu

3.

kraljica električne stolice u „ćeliji smrti“

lišila je lepote tri lutke

igrajući se električne stolice

4.

kraljica lutke igrajući se smrtne kazne

saučesnik je zločina Filipina

saučesnik zločina električne stolice

5.

pre izvršenja smrtne kazne tri lutke u ćeliji smrti

uz saučesništvo električne stolice

igrale su se lepotice kraljice Filipina itd.

Naravno, ovo je samo jedan, možda i ekstremni, primer Jocićeve poezije. Međutim, nadrealističko-dadaistički pristup je ovde više nego očigledan i tim putem idu i druge njegove pesme, mada češće narativne i meditativne. Međutim, ova pesma služi kao odličan primer koliko je zapravo beskstvo od sopstvene teme zapravo bekstvo od svake teme. Otuda nije neobično što Vuković nalazi da u Jocićevoj poeziji gotovo da nema erotskih elemenata, čak ni u meri u kojoj je pristojni pesnici unose, pošto se pesniku dozvoljava pesnička sloboda, a od pisca memoara očekuje se da iznosi činjenice (koliko god te činjenice i bile lažne, postoji takav društveni dogovor). Ovde moram da primetim da savremeni društveni mediji funkcionišu na sličan način. Potpuno ista rečenica koja se stavi kao status na Fejsbuku i izazove buru negodovanja može se posle staviti u pesmu gde će da doživljava same pohvale. Međutim, po Vukoviću, kao da je Jocić kršio moralne norme baš u tekstovima u kojima ih nije mogao nekažnjeno kršiti.

Čini se, ipak da postoji nekakav strah od pesničke slobode, strah da će nešto biti shvaćeno kao pesnička sloboda a time lišeno svoje poetičnosti. Na početku nekih romana i filmova stoji da su oni po istinitom događaju, pošto bi se ta priča lako mogla izmisliti, ali je neverovatno da se zaista dogodila i baš time taj roman ili film dobija na zanimljivosti ili značaju. Ovo nas vraća ni manje ni više na Aristotela i njegovu tvrdnju da je poezija filozofskija od istoriografije jer istoriografija opisuje stvari kakve jesu, a poezija kakve bi trebalo da budu po zakonima nužnosti i verovatnosti. Ali poezija je oduvek opterećena time što se od nje očekuju ta nužnost i verovatnost, kao da joj je područje efemernog zabranjeno. Ne govorim ovde o kataleptonu, prevlasti

malih stvari, već o tome što je Aristotel govorio o Tragediji u vreme kada su se pisali i jambi, kada je po legendi Arhiloh napisao rugalicu o nekoj devojci posle koje se navodno njen otac obesio. Ne to što se neko ne bi obesio, nego što se takva priča ne bi pričala da jedan deo poezije zapravo svesno ne ide putem uticaja na društvo. Imajući to u vidu, i shvatanje pesničke slobode u Jocićevo vreme, poezija nije bila medijum koji bi mogao da deluje u smislu praktične revolucije u seksualnosti. Beskompromisno pisanje mora biti shvaćeno kao beskompromisno pisanje, makar ono i ne bilo dobro, niti najbolje što neki pesnik može da da.

Sve je manje tumača književnosti koji pristupaju književnim delima poput Vukovića, već se uglavnom tumačenje svodi na opšte poetičke stavove jednog vremena i jedne filozofije

Vuković takođe, beskompromisno tumači Jocićevo delo i pristupa mu na način koji ono zahteva. Otuda, paradoksalno, postoji i izvesna sličnost između ovog nemoralnog pesnika i zanesenog profesora književnosti. Ugladajući se na Vukovićev pristup književnim temama, o savremenim srpskim pesnicima bi se moglo mnogo reći štošta što se prećutkuje i umesto hvatanja dela u mrežu praznih pojmova dobilo bi se neko konkretno shvatanje pozicije pesnika. A iz ovoga što je rekao o Jociću mogao bi se sagledati danas možda više nego ikada aktuelan problem kako pisati o onome o čemu se nerado i piše i čita. Otuda, Vukovićev pristup Jociću, ne doživljam samo kao „literaturu“, već i kao borbu jednog čoveka za sopstvenu ideju, a to je da pesnici ne treba da se opterećuju time kako će biti shvaćeni. To je stvar tumača poezije. Kao i svaki naučnik, Vuković je želeo da predmet njegovog istraživanja ne bude pod uticajem toga što je posmatran.

Sve je manje tumača književnosti koji pristupaju književnim delima poput Vukovića, već se uglavnom tumačenje svodi na opšte poetičke stavove jednog vremena i jedne filozofije. Istovremeno pesnika poput Jocića je sve teže zamisliti u savremenom društvu koje, mada navodno slobodnije, o pesnicima sve više razmišlja u smislu njihove podobnosti, po pitanju morala, ponašanja i životnih stavova, a ne u odnosu na njihovo delo. To je znak da je poezija zapravo izgubila svaki značaj za kulturu i da „pesnici“ predstavljaju samo fasadu društva koje kroz njih prikazuje fasadu ostvarenosti svojih političkih ciljeva, a ne stvarnu kulturu. Ilustrativan je primer povećanja broja pesnikinja i kod nas i u svetu. Sa druge strane, broj žena reditelja ne napreduje tom stopom pošto je reč o medijumu kod koga ljude zanima sam proizvod stvaralaštva a ne i ko ga stvara. Iz tog razloga može se zaključiti da je Jocić ipak živeo u vremenu povoljnijem za poeziju, pošto je uprkos tome kakav je bio kao privatna ličnost ipak zarad vrednosti dela ovekovečen u Plavom kolu Srpske književne zadruge uz sjajan predgovor Đorđija Vukovića.

ЗАПИС С БАНИЈЕ

О ЈАБУКАМА КАКВИХ НИГДЈЕ ВИШЕ НЕМА

пише: Милош Кордић

И на Банији су за јабуку као ни за једну другу воћку, али и на свим просторима гдје живи српски народ, везани бројни обичаји, вјеровања, традиција. Јабука је била симбол среће, радости, здравља, љубави, плодности...

Одувјек јабука дарује људском здрављу оно најљепше од свог здравља које људском недостаје. Које људско биће рођењем не понесе са собом на овај свијет. А не понесе га јер му га мајчица природа није ни предвидјела – знала је да то посједује јабука која чека своје дијете у сваком воћару Баније. Или у било ком воћару (воћњаку) или на било којој плантажи овога свијета. Или у било каквој живици, у грмљем обраслој међи, у шуми... гдје се може наићи на дивљаку – здраву, најздравију, најљековитију...

Многи, а посебно старији, добро се сјећају пословице, а и данас је говоре: Јабука у кућу, доктор из куће.

Мени је јабука била и остала најљепша воћка – мислим и на стабло и на плод. Толико облика плода, толико његових боја по њему: црвена, румена, зелена, жута, па *извезена* у више боја које по кори извиру једна из друге и преливају се једна у другу, толико различитих укуности: од киселкасте, на киселе до киселе, од слаткасте до слатке, од трпке до још трпкије, од сочне до још сочније, толико их је различитих тврдоћа, мекоћа... да им се ни броја не зна.

За јабуку човјек зна, и не само да зна, него је воли, обожава, усрећује се и лијечи њоме, више од пет хиљада година. Данас у свијету постоји више од 10.000 сорти јабука – неки кажу: око 7.500, а неки

тврде: и много, много више од 10.000. А укрштањем се стално добијају и нове сорте.

И на Банији су за јабуку као ни за једну другу воћку, али и на свим просторима гдје живи српски народ, везани бројни обичаји, вјеровања, традиција. Јабука је била симбол среће, радости, здравља, љубави, плодности...:

– некад је момак дјевојци исказивао љубав дарујући јој јабуку. Памтим, не баш тачно, ону реченицу Бранка Ћопића кад момак приликом састанка са цуром не зна шта да јој каже, па почне да запиње, па кад скроз занијем... он из џепа извади јабуку, уз ријечи: На, Десо, јабку!... И тако три пута – вјероватно му је џеп био пун јабука;

– вјереничким прстеном забоденим у јабуку просила се дјевојка. С јабуком се позивало у сватове. Затим се сјећам једне свадбе у Комоговини, 1952. године, у којој је свадбени барјак, на врху, био украшен гранчицом јабуке. Барјак је носио, јашући на лијепом, врном коњу, стари сват, лугар (шумар) Љубан Корасић, родом из Превршца, а живио је у Меченчанима и био познат по надимку Марко Краљевић... (То за гранчицу испитивао сам касније и сазнао да је то заиста била гранчица јабуке.) Па кад се изводила дјевојка – гађана је јабука... И још је тога приликом свадби било везано уз јабуку;

– породиљи тек рођеног дјетета, између осталог уобичајеног, носила се и црвена, наглашавам: црвена! јабука – да дијете буде здраво, да брже расте, да буде темељно, да буде као грушт, како би казали Банијци;

– у рано јутро на Светог Николу у својим смо опанцима (сестра, брат и ја) увијек налазили по једну јабуку. Уз крушку, који орас и суви грозд умотан у парче старих новина;

– било је крајева гдје се на Бадње вече расијече повећа, здрава јабука на онолико кришки колико има укућана. А све ради заједништва и слоге;

– био је обичај да се и положајнику на Божић дарује јабука: ја сам је добијао код комшиница – тетке Драгиње Кордић и Божице Дабић;

– кад је отац ишао да за Ђурђевдан, нашу крсну славу, позива госте, а сјећам се кад је ишао у Бијелник да позове кума Ђуру Котура (родитеље је вјенчао, а сестру и мене држао на шакама, односно кумовао), у џепу је носио јабуку. А кад би дошао на славу, кум Ђуро је вадио из џепова по јабуку и даривао их свакоме од нас троје дјецe. Кад сам кренуо у више разреде Осмогодишње школе у Петрињи, он је свраћао уторком (сајмени дан) до мене и даривао ме којом јабуком и којим динаром – никад му то нисам и нећу заборавити;

– отац је у дрвене киштре (сандуке) са житом, на тавану, стављао здраве јабуке како би се што дуже сачувале и како би нам урод приликом наредне сјетве био што бољи. А да смо их, ми, дјеца, крали, крали смо;

– кад сам ишао на сахрану своје чичи Николи, 1955. године, носио сам двије јабуке *американке* које сам ставио на крст – тада сам се први пут сусрео с тим обичајем. И много пута на крстове својих умрлих, на гробљу у селу, стављао сам јабуке: са сваке стране крста по једну;

– кад би нам однекуд стигао рој нечијих пчела, а и наше пчеле кад су се ројиле, рој се готово редовно хватао о гране искључиво двију јабука у нашем воћару: старе *слаткаче*, висином и развијеношћу крошње највише од свих наших воћака у воћару, по којој је расла и наша домаћа лоза, такозвани *тудум*, и једне стаблом мање јабуке, најкрупнијих плодова од свих јабука, која је дозријевала у вријеме нешто каснијих вршидби, била је веома укусна, на неким мјестима у плоду знале су се створити воденкасте мрље па је ту њихово месо било још укусније. Од те јабуке најчешће се припремао танки колач *услатко*. Пчеле су се хватале баш на тим двјема јабукама јер их је привлачио мирис њихових плодова, а мирис су памтиле по њиховим цвјетовима које су обилазиле у прољеће, тумачио је отац. И ја мислим да је тако. И нема мјеста чуђењу: пчела у пашу одлази и до седам километара, а забиљежени су њени одласци и до 14 километара далеко од кошнице и да, кад се врати са својим *товаром*, врћењем у круг, пред улазом у кошницу, саопшти пчелама радилицама гдје је убрала тај полен, са којих је то цвјетова (мада оне по мирису одмах осјећају о чему се ту ради) и колико је то мјесто удаљено од њиховог пчелињака...

Јабукe су на Банији дозријевале, у зависности од сорте, од Петровдана до касних јесењих дана. И јеле су се: свјеже, печене у ролу (рерни), рибане (рендане – такве заустављају пролив), резане на танке листиће који су се сушили и зими, осушени, јели се као послastiца. И другог је ту било сушеног воћа: крушке, грождје, шантелије

(виноградарска бресква), шљиве, а једном сам у селу Малој Градуси био послужен сувим а претходно испученим плодом бијелог хрушта... Од осушених листића јабука и тог другог воћа безброј пута припремао сам укусан и здрав чај. Од јабука су се припремали компот, пекмез, чак и слатко, па шећерлема, сок – сјећам се: дођемо на збор, а у цинтору неки чича држи у фијакеру буре и из њега точи и продаје сок од јабука – каква милина кад би ми се нашао који динар бар за једну чашу! Мој отац је од јабука пекао ракију препеченицу. И многи по Банији. А посебно оних година кад шљива не би родила – шљива је знала да подбаци и по три године заредом. Али нисам нешто посебно волио јабуковачу. Иако сам се једном, и то гдје – у Паризу, напио управо јабуковаче (калвадоса – чувена врста француске ракије од јабука). Зашли смо у подрум у коме се продавала искључиво та ракија. Власник подрума посједовао је, негдје даље од Париза, огромне плантаже јабука... Па пробај ову, пробај ону и... А госпођа, фина и гостољубива, точи ли, точи... Па ми и запјевасмо стихове Ђуре Јакшића из пресме „Мила“, а посебно рефрен: „Ана точи, Ана служи, / Ал’ за Милом срце тужи“... Од дивљака, а било их је, спремала се изузетно здрава туршија – код нас се, колико знам, није припремала за зиму туршија од поврћа. Туршију од дивљих јабука припремале су комшије, споменуте тетке Драгиња и Божица и Божичин син Бранко. У једној тамној и хладној соби њихове старе камене куће (они су живјели у новој, *планској*) стајала је велика отворена качица пуна туршије: ми, дјеца, редовно смо долазили, вадили укисењене дивљаке и у сласт их јели.

Толико облика плода, толико његових боја по њему: црвена, румена, зелена, жута, па извезена у више боја које по кори извиру једна из друге и преливају се једна у другу, толико различитих укусности

Пролазећи у вријеме свог бившег живота банијским селима, имао сам радосних прилика да се вуљкам уз ограде воћара, да се кроз ограде увлачим и у саме воћаре (понекад и инкогнито, што би рекли обавјештајци), да ме и власници уведу у своје воћаре и показују старо, ново, калемљено воће, купљене и тек посађене саднице, па патуљасто воће, па оно с разним крошњама...

Мене је у свему томе посебно занимало старо воће. Оно с најдебљим деблима, с високим и широким крошњама – некад су воћари били пуни старих и богзна када посађених и калемљених воћака: јабука, крушака, шлама (сортних трешања), хруштева... Шљиве се нису калемиле, као ни шантелије... Њих је било по воћарима и уз куће, али су шљивици били

и засебно, као и у редовима око њива, пашњака... Поготово банијска црна шљива, којој нема „на свијет“ равне, што казали Црногорци. И на такву као што је била она, нигдје нисам наишао. Нису то ове, да не кажем које, а за које ме уверавају да је то она. Не, није!

Ми смо у воћару, колико се сјећам, имали 11 сорти јабука. И то сорти на какве нигдје по Србији нисам наилазио (по Банији – да!). А прошао сам Србију уздуж и попречице – био по воћњацима, плантажама, расадницима, пијацама... Старих јабука, осим *будимке* и *кожаре*, нисам ни видио ни јео. (И не само њих, него и осталог воћа.) Одавно су јабуке почеле да нестају. И код нас, у бившем завичају, ситуација је била истовјетна. Мало ко је од млађих генерација послје Другог свјетског рата, а оних још каснијих година поготово, одлазио у шуму по дивљаке, мало ко их је садио и калемиио калем-гранчицама старих сорти. Мада је било ентузијаста који су тражили, биљежили, описивали и калемиио старо воће у жељи да бар нешто сачувају. Међутим, њиме се не обнављају приватни воћњаци, плантаже... Сад се узгајају нове сорте које обилније рађају и оне одлазе на тржиште. А тржиште на балканским просторима све је угроженије увозним воћем. И јабукама, поготово. А да се и не прича о томе да се старо воће није прскало. За разлику од овога које сада једемо. За које не знамо ни шта једемо: једеш јабуку која не мирише на јабуку.

**Породиљи тек рођеног
дјетета, између осталог
убичајеног, носила се
и црвена, наглашавам:
црвена! јабука – да дијете
буде здраво, да брже расте,
да буде темељно, да буде
као грушт, како би казали
Банијци**

У воћару смо, дакле, имали сорте чијих се свих имена не сјећам баш најбоље, али могу покушати да их бар приближно упоредим с већ насталим старим сортама по Србији, служећи се, између осталог, и каталогом који је поводом изложбе *Старо и настало воће Србије*, коју је 2014. године у Природњачком музеју у Београду приредила и каталог написала Александра Савић, тада виши кустос споменутог музеја, а аутор цртежа у каталогу је Бора Милићевић... И захваљујући неким сајтовима о хрватским старим јабукама (и другом воћу), гдје појединци описују те старе сорте, па их калеме, све с намјером да их сачувају... такође сам сазнавао, биљежио. Имао сам јабука, а знао сам и да калемим.

Наше сорте јабука, у нашем воћару, у Комоговини, али и по многим банијским воћарима, од којих су многи сада шуме, узгајане су ове

сорте јабука (извињавам се за све што није тачно, јер ово је покушај да се подсетимо и присјетимо, ништа друго):

– *американка* – имали смо два старија стабла ове малоприме споменуте јабуке. Плод средње крупан до крупнији, у зрењу зелене боје, с тачкицама, зрелом плоду боја прелази у жуту. Сочне, изузетно укусне, а само је малко сладила. Ова јабука подсећа на златни делишес, али наша американка није била слатка као делишес. Дуго сам трагао за правим поријеклом њеног имена, али нисам сигуран да сам сазнао: отац је причао да је његов ујак Јован Велебит донио калем-гранчице из Америке, укалемиио их је очев отац (мој дјед Стеван) – и да је ту извор њеном имену. А опет – златни делишес... У неким крајевима Хрватске постојала је и американка с плодовима црвене боје, као и прича да је и њихове калем-гранчице донио неко из Америке;

– *бановка* – док сам половином седамдесетих година (прошлог вијека, наравно) обилазио петрињску околину, наишао сам изнад Старе болнице на вјероватно још старији воћњак човјека кога сам знао из виђења из својих школских дана, и угледао стару, стару јабуку коју је он звао бановка. Како је било рано прољеће па није имала плодова, тако о плодовима, као код неких других сорти, не могу било шта детаљније да кажем. А о томе га вјероватно нисам ни припиткивао;

– *брњеушка* – једна је од најстаријих сорти јабука на Банији. Име је вјероватно добила по селу Брњеушка, гдје је калемљена и расла. Плод јој је средње крупан, слаткаст до киселкаст;

– *видушевка* – јабука која је расла у Горњем Видушевцу. Плод јој је свијетложуте боје, до сунчане стране црвенкаст, покожица тврда и доста дебела, а месо бијело, сочно. Јесења јабука;

– *жунка* – код Мајских Пољана тако су звали јабуку која је такође била налик златном делишесу и нашој американки, и такође је била сочнија и много мање слађа од делишеса. Плод јој је средње крупан. Јесења јабука;

– *зедница* – стара сорта, нађена код Петриње. Плод је зелене боје, сочан, киселкаст, кожица му је дебља. Зимска сорта;

– *зеленика приједорска* – стара, вјероватно потпуно изумрла сорта, нађена код Глине. Плод јој је доста крупан, мирисан, покожица тврда, а месо мекано и не баш посебно сочно. Зеленика има више варијанти;

– *зуквача, зуквара* – тако смо звали јабуку с прилично крупним плодовима зелене боје (боје мочварске биљке зукве). Покожица јој је доста тврда, а и месо. Плод, који подсећа на сорту грени смит, на стаблу је могао да буде и до првог снијега. Иако добро спремљена, у прољеће је већ знала и да побрашњава. У Србији на нашу зуквачу нисам наилазио, али српска зеленика подсећа на њу. Као и крстача зимска. Једна млађег стабла зуквача расла је и у нашем воћару. А једна стара била је код чатрње у школском дворишту;

– *каламбура* – банијска јабука. Било је у неким подшамаричким селима. Средње крупног плода. Зимска сорта. Каламбура је и једно од банијских презимена. Па, можда...;

– *кожара* – њено стабло било нам је у Огради (окућници изнад башче). Плод јој је крупан, с храпавом, готово смеђом покожицом, сличан и кожари која се још увијек може наћи по пијацама у Србији. Изузетно укусна, сочна јабука. Ако се добро спреми, могла се чувати до

половине прољећа. Неки су и за зуквачу говорили да је кожара. Мада су то ипак различите сорте;

– *колачара* – била је најпопуларнија и најраспрострањенија јабука на Банији. Негдје су је звали и *погачарка*, а по појединим српским крајевима називали су је и *колачарка*, *погачара*, *тањирача*, *ноћајка*, *колатуша*, *котурача*... Не вјерујем да је било воћара у коме није расло понеко лијепо и развијено стабло колачаре. Плод јој је пљоснатији, средње величине, киселкаст, укусан, добро и дуго може да се чува, по покожици плодови имају црвене и краће смеђе пругице. Колачара дозријева у октобру. Узгајала се готово у свим крајевима Балкана. Данас је ријетка. Кад смо дошли у Србију, 1991. године, још се могла наћи на пијацама, али је данас више нема. Отац их је имао неколико стабала. И у другим крајевима Хрватске постојала је и колачара, али и колачарка, само нешто другачијег облика плода. Постоји и колачара (погачарка) жута;

**Кад смо дошли у Србију,
1991. године, још се могла
наћи на пијацама, али је
данас више нема. Отац их је
имао неколико стабала. И у
другим крајевима Хрватске
постојала је и колачара, али
и колачарка, само нешто
другачијег облика плода**

– *петровача* – плод је зелене боје, а кад дозри, боја му прелази у жућкасту, средње је до малко крупније величине, слаткаст, али укусан и сочан. Кад је година повољна, петровача добро роди. Име је добила по томе што дозријева око Петровдана (12. јула). Мада је потпуно зрење биљежила и послје тог празника. Овдје сам наишао (у Србији) на белојабуку, сличну нашој петровачи. Постоји и белица (дебела беличица), такође слична нашој петровачи. Кад би се завршило копање кукуруза „у другу руку“, то јест огртање, а то се завршавало до Ивањдана, за вечеру су домаћице пекле колач „слатко“ с рибаним (ренданим) петровачама. У неким крајевима бивших југословенских република постоји више варијанти петроваче;

– *слаткача* – високе крошње, чврстих грана, плод зелене и зеленожућкасте боје, слаткаст, доста тврда, средње величине (било их је и издуженијих и округластиих). Плодови су се добро и дуго чували. Слаткача је узријевала крајем љета и почетком јесени, па се постепено и брала. Била је то највиша и најразвијенија јабука у нашем воћару. На једној од њених грана знао сам провести ноћ и преспавати кад нисам смио у кућу – ујутро, у цик зоре, док отац још лежи, истјерам говеда и у пашу... У Србији, у Полимљу, узгајала се веома ријетка сорта по

имену слаткара или слаткуша. Али није *слична* нашој *слаткачи*. Иначе на нашим слаткачама ријетко смо кад могли да видимо црва;

– *тањурача* – нађена код Петриње. (До неких посебних карактеристика за њу нисам дошао.);

– *хађерка* – из села Хађера, код Глине. Плод крупан, малко издужен, зеленожуте боје, с малко црвенила. Кожица му је танка, месо жућкасто, слаткастокиселкасто, сочно. Зимска сорта;

– *црљенка*, *црвенка* – јабука прилично широке крошње. Кад роди – роди. Средњекрупног је плода, кора плода је веома изражене црвене боје, па и дио меса плода испод покожице често је у истој боји. Дозријева у јесен. Чували смо је у жити, као и у пласницама сламе и сијена. Веома укусна за јело. У Србији нигдје нисам наишао на такву јабуку. А сличне су јој старе сорте: *девојачка црвенка*, *паповка* и *ружица или циганчица*. И сорта *амнести* такође је слична нашој црљенки;

– *чешкоселска* – налазила се у Чешком Селу, код Петриње. Плод средње крупан, црвене боје, са свијетлим шарама;

– у воћару смо имали и доста млађе стабло јабуке за коју не знам како смо је звали. Плод јој је био ситнији, жут, али изузетно укусан, сочан. Годио је желуцу као ниједна друга јабука. Дозријевала је у септембру. И још двије старе сорте имали смо: једну у Огради, другу на Кућишту. Е, сад, да ли је била још која, и гдје, не сјећам се – знам да је једно младо стабло, а не знам сорту, расло у нашем воћару код шуме Церика, на нашим Брдима;

– код источног дијела наше школске ограде, тик уз тарабе, на врху лијеве обале Божчиног јарка (тај дио земље припадао је Милораду Кордићу, моме знатно старијем брату од не тако даљег стрица, чији су обојица синова старији од мене), расла је веома стара сорта, једина у селу, какву ни ми нисмо имали, изузетно укусног средњекрупног плода. Узријевала је крајем љета. Мени једна од најукуснијих јабука у селу.

Старе сорте су, дакле, нестале. А биле су дуговјеке. Нису се прскале, нису морале да се резую, биле су мирисне (ставиш их на ормар у соби и сва соба мирише), није их се морало окопавати, нико их није ни ђубрио...

Поријекло тих старих сорти по балканским географским просторима (наравно, и по Банији) никад се неће за све ни сазнати. За неке кажу да су стигле са Истока, неке је донијела војска Александра Македонског, неке су донијели путници намјерници, освајачке војске и колонизатори појединих и европских држава, неке узгајивачи, ботаничари... А неке су и аутохтоне. Међу такве спада и неколико банијских сорти.

Од свег воћа, јабука је најчешћа и опјевана у народној пјесми, и опјевана у поезији, има је у бајкама и у народним и ауторским причама, приповјеткама, романима, драмама... О ликовној умјетности да се и не говори – мало је умјетника који су сликали мртву природу а да им и понека јабука није била на столу... Па *јабука* на седлу за коња... Па *Адамова јабучица*...

О јабукама банијским, каквих нигдје више нема, ово је била скромна и не баш тачна прича. Али...

Јер, понављам: Јабука у кућу, доктор из куће, вели народ.

А народ најбоље зна.

ČUDO OD ČOVIKA

Iako su bili „dva svijeta (i *svita*, i *sveta*) različita“, u mnogočemu – bez obzira na to, kad god bih se sjetio Milutina Dedića, nemoguće je bilo da svaki put ne pomislim i na Arsena, mlađeg mu brata. Od Arsenovog pak odlaska izbjegavam, iz sto razloga, uglavnom bolnih, slušati te klasične, neprolazne pjesme i ploče. I onda nekako, slučajno, ako takve slučajnosti ima, namjestilo se jedne večeri da nakon dugo vremena, kao sam od sebe, krene stari Arsenov album, bez namjere i plana. Pomislio sam odmah i na Milutina, onoga istoga iz Arsenove „Moj brat“, snimljene prije više od pola stoljeća, i poveselio se tome da ćemo se sresti u Beogradu uskoro, kad malo umine ova napast oko nas, veselio se razgovoru i gomili pitanja koja sam mu namjerio postaviti, o „mijun tema“ koje su još ostale netaknute.

I dan kasnije vijest: otišao je naš dragi Milutin, *čudo od čovika*, šibensko-beogradsko, hrvatsko i srpsko, zauvijek spojeno.

Tihi gigant, manje poznat nego što bi bilo pošteno, pored vrijednog umjetničkog i autorskog, publicističkog rada ostvarenoga u gradu svojega životnog izbora, Milutin je imao još jednu važnu ulogu: bio je i čuvar priča i živa memorija sasvim posebne, sasvim određene historije i tradicije lokalne, neplative historije mjesta i naroda gdje su mu ostali korijeni. A to se ne briše. Kao što duge decenije daleko od rodnog grada, i unatoč stečenoj i usvojenoj ekavici, nisu promijenile muziku i ton Milutinove izgovorene rečenice (baš kao i onaj jedinstveni, dedićevski staccato u dikciji), tako je ovaj lokalpatriota trajno utjelovljavao čitav jedan prevažan, sasvim izdvojen, i danas gotovo izgubljen svijet: mikrokozam naročite jedinstveno talentirane porodice,

šire, stare šibenske varoši i u njoj mali, zaseban, i prevažan svijet – jedine autentične zajednice mediteranskih Srba. I zbog toga nasljedstva koje je nosio i čuvao, i o kojem je pripovijedao do zadnjega dana, njegov je odlazak istinski, ogroman gubitak za nas, za čitavu našu ionako do granica nestanka okljaštrenu zajednicu. Ali, priznalo se to tamo ili ne, to je – ako ništa (!) i zbog vlastitoga „miješanog“ porijekla koje je također nosio u sebi – i gubitak za njegov rodni grad, za kulturu – oba tamošnja zavađena naroda. Tek će se s vremenom uvidjeti do koje mjere.

Posljednji tekst objavio je, u tom smislu, baš kod nas u „Prosvjeti“ – tipično sigurno i jasno ispričanu minijaturu o „riječima koje spajaju i razdvajaju“, misleći dakako na riječi ovoga našega jednoga jezika s dva imena i bezbroj dijalekata.

Tekst u isto vrijeme o vinu i konobama naravno, o bevandi i vinogradima, ilustriran vlastitim prepoznatljivim crtežom (bukare, nego kako). I kroz sve to, priču o ljudima, Dalmatincima i Krajišnicima, o Šibeniku dakako i šibenskim konobama koje jednači s negotinskim pivnicama, uvijek tražeći poveznice.

To je bio Milutin Dedić: umjetnik, slikar, crtač, znalac, pripovjedač, hodajuća povijest, bonvivan, uživatelj života, Šibenčanin, Beograđanin, Srbin. Čovjek koji spaja.

Adio van šjor Milutine.

Đorđe Matić

IN MEMORIAM – DARA SEKULIĆ (1930 – 2021)

PJEVAJUĆI SEBE, PJEVALA JE I NAS

Životni put pjesnikinje Dare Sekulić u mnogočemu metafora je i puta i iskušenja njezina naroda, Srba iz Hrvatske, Srba Prečana, a kroz dvadeseto stoljeće. To je naravno onaj najstrašniji dio toga kolektivnoga puta: kordunaško djetinjstvo, rat i pokolj u kojem je izgubila većinu familije, zbjegovi i neshvatljiva iskušenja, preko ponovog uspravljanja i smirenja poslije oslobođenja, mučnog i sporog napretka, do godina kad se, zahvaljujući svom talentu, svom *daru*, razvila u ličnost i ustanovila u važnu i kvalitetnu pjesnikinju, proživjevši potom mirne decenije u radu i stvaranju, u zasnivanju porodice – one najsretnije decenije i za većinu našega kolektiviteta. Taj je period potrajao, ali nedovoljno, znamo. Neobično je otud, krajnje ironično, makar bilo učitavanje unazad, s naknadnom pameću, da je Dara Sekulić od svih gradova i s takvom vlastitom pričom odabrala baš Sarajevo za mjesto u kojem će živjeti i stvoriti svoje djelo. Još jedan rat, ponovo izbjeglištvo, ovaj puta u Srbiju, u prividnu zaštitu Matice. Ali onda, u još većoj ironiji, pjesnikinja dopada Prištine, u kojoj, u još jednoj našoj nacionalnoj katastrofi, dakako ne ostaje, nego seli u maleno Vlasotince na jugu Srbije, baš ona, Prečanka, sa najzapadnijih krajeva gdje se pružio ovaj nacionalni korpus bez prekida. Tu, kao u onom strašnom i filozofskom vicu o Bosancu i epicentru koji ide za njim, preživljava i bombardiranje Srbije 1999. godine.

Fascinantan je izbor da se nakon svih ratova, nakon svega, vrati u Sarajevo, u grad najuspješnije, najubjedljivije, upravo svjetski afirmirane slike i reputacije o vlastitoj multikulturalnosti, i ujedno jedne od najvećih poslijeratnih laži, od tolikih laži izgovorenih i etabliranih u ovom našem historijskom i kulturnom prostoru.

Naravno, ta se laž pokazala jasnom brzo i ta, decenijama sarajevska i u međuvremenu i bosanskohercegovačka pjesnikinja, odbačena je još jednom kao strano tkivo, da bi u hipokriziji imenovanja kakva pokrivaju kompletnu koncepciju BiH, završila kao „pjesnikinja iz Republike Srpske“. Nije da je nešto po sebi pogrešno u takvoj pripadnosti, dapače. Ali ipak, sarkazam historije i ideologije prosto curi iz ovakvog imenovanja.

Da je istinski vrsna pjesnikinja s desecima knjiga poezije i nešto proze, s nekim vrhunskim i moguće neprolaznim stihovima, pripadala svome narodu, u to nema sumnje. Ali možda je kroz tu identifikaciju, u krugovima koji se jedan u drugom sve više smanjuju, zapravo čitav život pripadala jednoj užoj točki, toposu sasvim određenom, zavičajnom, malenom i dragom, uza sve užase koje je taj kraj dva puta proživio, kataklizmički, u manje od

sto godina. Možda je, u eliotovskom „na početku kraj“, taj malešni, rodni Kordunski Ljeskovac, u koji je čitav život nastavila dolaziti, kažu, ostao ona glavna, ključna točka životna. I u tom istinski dugom životu i vijeku, jedino mjesto gdje je Dara Sekulić proživjela jedine sretne i nevine godine, onih prvih i najvažnijih dvanaest, nakon čega će gotovo sve ostale biti pauze između borbi i novih zbjegova. Da, dijelila je čitav život sudbinu svoga naroda. Ali: to ne znači – što je duboka tajna koju Prečani znaju savršeno – da taj narod ima i svoju zemlju. Paradoks naizgled, no ako je jedan život potvrdio da ovo nije samo proturječje, to je bio Darin život.

Otud, u poemi čije me najmoćnije pjevanje svaki put strahovito potrese, porukom i, sasvim kolegijalno gledajući, apsolutnom vanrednošću stihova, nadahnuća i same versifikacije, Dara će u tom radu čiji naslov – „Beskućnik, molitve“ – govori sve, izreći to najblistavije i najstrašnije. Ta „rijeka“ iz ovih stihova, ne znam je li Korana njena djetinjstva, je li rijeka upamćena ili zamišljena, idealizirana, slika davne i trajno upamćene sreće i čistoće, ostvarenih kroz božanstvenu životonosnost stihova, i „kroz žalosti moga života“. Mnogo je pjesama s naslovom i motivom molitve napisano u historiji književnosti. Malo ih je koje su ovako impresivne. Možda i zbog toga što se put vlastitoga naroda ovdje miri i sljubljuje i s putem ličnosti, njenog individualizma, posebnosti i jedinstvenosti, svega što istinski pjesnik jeste. Dara Sekulić bila je takav, istinski pjesnik. I kao i svi veliki, pjevajući sebe, pjevala je i nas, kao u tim razarajućim, testamentarnim stihovima molitve i „Molitve“:

*„Ja nemam svoje zemlje,
sva je zemlja moja.
Ali ima moja rijeka.
Majko blaga od milosti,
neka bude volja tvoja
da sačuvaš je,
kroz žalosti mog života,
dovijeka.“*

Vječnaja pamjat.

Đorđe Matić

PANOPTIKUM

Goran Borković

POČAST PURIŠI ĐORĐEVIĆU I RADI ŠERBEDŽIJI NA 49. FESTU

Filmovi "Tereza37" Danila Šerbedžije i "Zora" Dalibora Matanića prikazat će se u okviru glavnog natjecateljskog programa 49. Međunarodnog filmskog festivala u Beogradu FEST, koji će se održati od 7. do 16. svibnja. Film "Tereza37" scenaristice Lane Barić i redatelja Danila Šerbedžije svjetsku premijeru imao je na prošlogodišnjem Pulskom filmskom festivalu, gdje je osvojio šest Zlatnih arena, a međunarodnoj publici prvi put se predstavio na 36. Međunarodnom filmskom festivalu u Varšavi. Najnoviji uradak Dalibora Matanića, "Zora" drugi je dio "Trilogije Sunca" (Zvizdan, Zora, Sumrak), koji je svjetsku premijeru imao u studenom 2020. u konkurenciji Filmskog festivala "Black Nights" u Tallinnu.

Jedan je hrvatski dio programa FEST Focus, posvećenom "hrabrim autor-skim ostvarenjima" – "Ribanje i ribarsko prigovaranje" Milana Trenca. Ovo-godišnje izdanje beogradskog FEST-a održava se pod sloganom "Povratak u budućnost", s namjerom da kao najveća i najpoznatija filmska manifestacija u Srbiji doprinese značajnijem povratku publike u kina koja su, kažu s festivala, "bila, i trebala bi ostati, glavna karika kinematografije". U pet beogradskih ki-nodvorana predstaviti će se više od 70 premijernih filmova najnovije svjetske i srpske produkcije u nekoliko programskih cjelina.

FEST je započeo uručenjem počasne nagrade Beogradski pobjednik za izuzetan doprinos filmskoj umjetnosti redatelju Puriši Đorđeviću, koji upravo snima novi film i glumcu Radi Šerbedžiji, nakon što je minutom šutnje odana počast svim žrtvama virusa korona, te prikazan In memoriam video Hadži Aleksandra Đurovića posvećen filmskim umjetnicima koji su preminuli u posljednjih godinu dana.

"Ponosan sam da sam dio ove sjajne kinematografije Južnih Slavena, koji su se nekada zvali Jugoslaveni. I ovog Festa, festivala koji je nastao 1971. godine – u doba kada je jugoslavenski film bio jedan od najživljih i najprepoznatljivijih u svetu. Predvođen upravo režiserima i filmskim radnicima koji su usred Beograda i osnovali ovakav veličanstven festival. A to je bio onaj crni film, to su bili majstori 70-ih godina, kojima pripada i ovaj naš veliki Puriša Đorđević, pa Žika Pavlović, (Dušan) Makavejev, Saša Petrović, (Želimir) Žilnik, i svi ti božanstveni glumci koji su učestvovali u njihovim filmovima. Sretan sam što sam mali dio tog bogatog vremena. Čestitam ovim dečkima i djevoj-kama koji grade novi zalet i novi festival – novi Fest, u ovim našim i teškim vremenima, što je užasno značajno za ovaj prekrasan grad Beograd", istakao je Šerbedžija.

SAHRANA JEDNE DRŽAVE

Izložba fotografija "Državnička sahrana, sahrana jedne države" Imrea Szaboa u Kvaki 22 posvećena je sahrani Josipa Broza Tita, a otvorena 4. maja, na dan smrti doživotnog predsjednika SFR Jugoslavije u Ljubljani 1980. godine. Titovoj sahrani prisustvovali su državni 128 zemalja od 154, koje su tada činile UN – četiri kralja, 31 predsjednik vlade, šest prinčeva, 22 premijera, 47 ministara vanjskih poslova... Kasnije je samo na sahrani pape Ivana Pavla II 2005. godine bilo više ljudi. Smrću Josipa Broza Tita, rođenog 1892. godine u Kumrovcu, a preminulog u Ljubljani 4. maja 1980. godine, umrla je i jedna država, središte kultura i religija, mjesto susreta tri drugačija kulturna i društvena entiteta.

Rođen 1956. godine u SFR Jugoslaviji, Imre Szabo jedan je od najpriznatijih jugoslavenskih foto-reportera svoje generacije. Kada je Tito umro, radio je već godinu dana kao foto-reporter u *Ilustrovanoj politici*, ali ga redakcija nije akreditirala da prati sahranu. Međutim, na vlastitu inicijativu pokrio je taj povijesni događaj. Bez pristupa najboljim lokacijama i bez najbolje opreme na raspolaganju, uradio je veliki posao po kojem će kasnije biti prepoznat, a čiji dio predstavlja izložba u Kvaki 22.

HANDKEU URUČEN ORDEN REPUBLIKE SRPSKE

Predsjednica Republike Srpske Željka Cvijanović uručila je austrijskom piscu i nobelovcu Peteru Handkeu Orden Republike Srpske na lenti za izuzetan rad i zasluge na polju kulturnog i duhovnog razvoja, kao i za naročiti doprinos u razvijanju i učvršćivanju sveukupnih odnosa sa Republikom Srpskom. Handke je bio u Banjaluci gdje su ga ugostili srpski član i predsjedavajući Predsjedništva BiH Milorad Dodik, predsjednica Republike Srpske Željka Cvijanović i srpski redatelj Emir Kusturica.

Handke je istakao da je odlučio da dođe u Republiku Srpsku usprkos "jakim vetrovima" koji su bili protiv toga. "Srećan sam što sam ovde. Ovo je veliki trenutak za mene", rekao je Handke novinarima u Banjaluci. Istakao da njegove impresije najbolje opisuju stihovi čuvene pjesme nedavno preminulog Predraga Živkovića Tozovca "dugačka je Lajkovačka pruga...". Naveo je da je prije 20 godina posjetio kuću u kojoj je odrastao nobelovac Ivo Andrić, prenijeli su banjalučki mediji.

Nobelovcu za književnost Peteru Handkeu u Andrićgradu uručena je "Velika nagrada Ivo Andrić", koju mu je na trgu ispred Andrićevog instituta uručio redatelj Emir Kusturica. "Hvala ti, brate, hvala ti, brate, i hvala ti, brate", rekao je tom prilikom Kusturica. Peter Handke je dobitnik "Velike nagrade Ivo Andrić" Andrićevog instituta u Andrićgradu za najbolju knjigu objavljenu u Srbiji ili Republici Srpskoj tokom 2020. godine "Drugi mač – Majska povest". Dobio je 29. maja 2013. posebno plaketu 50. "Disovog proleća" i tom prilikom preveo pjesmu srpskog pjesnika Vladislava Petkovića Disa "Možda spava" na njemački jezik, a rukopis poklonio gradskoj biblioteci u Čačku. Handke je 1. novembra 2012. godine izabran za vanjskog člana SANU. Povelja o članstvu uručena mu je 9. aprila 2013. godine.

VIRTUELNI „ŽENSKI MUZEJ“

„ŽeNSki muzej“ predstavlja digitaliziranu zbirku o životu i radu žena koje su obilježile povijest Novog Sada. U razgovoru za RTS jedna od urednica Vera Kopicl kaže da je ideja ŽeNSkog muzeja „da učini vidljivim marginalizovano žensko kulturno nasleđe i da u tom smislu naglasi onu ideju da kulturni identitet jednog naroda nije pun ako nema i taj deo kulturnog stvaralaštva“.

„Ono što 'ŽeNSki muzej' želi da postigne, da upravo učini vidljivim marginalizovano žensko kulturno nasleđe i da u tom smislu naglasi onu ideju da kulturni identitet jednog naroda nije pun ako nema i taj deo kulturnog stvaralaštva, u ovom slučaju ono što mi predstavljamo kao 'ŽeNSki muzej' je kulturno nasleđe, ali i savremenu žensku kulturu“, rekla je u razgovoru za RTS jedna od

urednica Vera Kopicl. Projekt je dostupan na internetu, čime se „ŽeNSki muzej“ priključio postojećoj mreži sličnih muzeja u svijetu.

OBLJETNICA STRADANJA NARODNE BIBLIOTEKE

Bombardiranje Beograda prije 80 godina, u kojem je do temelja uništena Narodna biblioteka Srbije na Kosančićevom vencu, obilježeno je 6. aprila polaganjem vijenaca i podsjećanjem na taj, kako je rekla ministrica kulture i informiranja Maja Gojković, jedan od najtužnijih dana za cjelokupnu srpsku kulturu.

Stoga je, kako je dodala, od najveće važnosti da se pamti i prenosi budućim generacijama značaj tog dana. „To sećanje, crno i teško kao dim knjiga u plamenu za koji kažu da je dve nedelje obavijao Beograd, moramo da sačuvamo od zaborava kao deo naše kulture sećanja“, rekla je Maja Gojković, koja je položila vence na Kosančićevom vencu sa v.d. upravnikom NBS Vladimirom Pištalom.

Navodeći da je Srbija nepovratno ostala bez mnogih vrijednih knjiga, rukopisa, povelja i drugih pisanih tragova kulture 6. aprila 1941. godine, Maja Gojković naglasila je da namjera okupatora da uništi kulturno biće srpskog naroda nije uspjela. U bombardiranju uništene su i lične biblioteke Vuka Karadžića, Dositeja Obradovića, Đure Daničića, Janka Šafarika... „O tome koliko je veliko kulturno blago Srbija tog dana izgubila, slikovito govori podatak da su od bombi stradale knjige koje su pokrivala period od gotovo hiljadu godina“, rekla je ministrica i podsjetila da 6. april nije samo dan kada je u tadašnjoj Kraljevini Jugoslaviji počeo Drugi svjetski rat i kada je nemilosrdno bombardirana prijestolnica, već je i jedan od najtužnijih datuma srpske i svjetske kulture.

Pištalo je postavio pitanje obnavljanja Biblioteke na Kosančićevom vencu, podsjetivši da je u bombardiranju uništen knjižni fond od 500.000 svezaka, 1.424 čirskih rukopisa i povelja od XII do XVII vijeka, kartografska i grafička zbirka od 1.500 brojeva, 4.000 naslova časopisa i 1.800 naslova novina, nedovoljno proučena zbirka turskih dokumenata o Srbiji, inkunabule i stare štampane knjige, kao i cjelokupna prepiska značajnih ličnosti iz kulture i političke historije Srbije i Jugoslavije.

IZLOŽBA IGORA GRUBIĆA U BEOGRADSKOM PODROOMU

Igor Grubić, na međunarodnoj sceni jedan od najprisutnijih hrvatskih suvremenih umjetnika, predstavlja se do 3. juna beogradskoj publici, izložbom "Tragovi nestajanja", postavljenom u beogradskoj galeriji Podroom.

Izložba donosi spoj njegovih najnovijih radova prikazanih na posljednjem Bijenalu suvremene umjetnosti u Veneciji s nešto ranijim kao što su "Spomenik", devet portreta značajnih spomenika iz razdoblja socijalističkog modernizma te video rad "Anđeli garavog lica", koji bilježi prosvjed rudara rudarskog kompleksa Kolubara 2000. godine, najavljeno je na stranicama galerije.

Jasna Jakšić, likovna kritičarka i kustosica ustvrdila je u popratnom tekstu da su "Tragovi nestajanja", u vrijeme između europskih karantena, rasta globalne razine epidemije, iščekivanja ekonomske recesije i sveprisutnog novog normalnog, prvi put predstavljeni kao cjelovita instalacija na 58. venecijanskom bijenalu suvremene umjetnosti nekoliko mjeseci prije proglašenja pandemije, predvidjeli budućnost.

Igor Grubić (Zagreb, 1969.) stvara prostorno-specifične intervencije u javnom prostoru, fotografiju i film, a od 2000. godine radi i kao producent i autor dokumentarnih filmova, TV reportaža i društveno angažiranih reklama. Radovi mu se nalaze, među ostalim, u zbirkama TATE Modern, Muzeja suvremene umjetnosti u Zagrebu i Beogradu, Sztuki Muzeja, a ovih dana njegov rad "East Side Story" sudjeluje na izložbi "Three's a Crowd" koja se u BWA Wrocław Główny Gallery u Poljskoj održava do 16. maja.

FESTIVAL TOLERANCIJE OD 1. DO 10. SRPNJA NA BUNDEKU

Festival tolerancije održat će se od 1. do 10. jula na zagrebačkom Bundeku, s izborom "uspješnih i intrigantnih filmova, zanimljivim i provokativnim izložbama koje potiču na razmišljanje te društveno važnim predavanjima i edukativnim programima". Organizatori najavljaju da će se na 15. izdanju festivala održati i atraktivan glazbeni dio, a sve s istom misijom kao dosad – promicati i brinuti za tolerantno, napredno i solidarno društvo.

Kažu kako su u proteklih 14 godina imali svakakve nedaće koje su im stajale na putu, od mijenjanja lokacije do rada u doba pandemije, no to ih je na neki način i ojačalo. "Shvatili smo koje potencijale imamo te koliko kreativni možemo biti kako bismo napravili što bolji program za naše posjetitelje", rekla je Nataša Popović, direktorica Festivala tolerancije. Po njezinim riječima, glavna misija je i dalje kroz kvalitetan program promicati toleranciju te u tome biti glasni i beskompromisni. "Ovogodišnje izdanje nam je posebno važno jer osjećamo ogromnu potrebu da se upravo u ovim vremenima čuje glas svih obespravljenih", dodala je.

Na festivalu će se prikazati pedesetak filmova, među kojima su švicarska drama s elementima trilera "Svetica nemogućeg", nizozemski glazbeni dokumentarac "Here We Move Here We Groove" te češki film za mlade "Čopor" koji problematizira međuvršnjačko nasilje u sportu. Teme filmova su jačanje fašizma, negiranje holokausta, predrasude prema

izbjeglicama te kršenje prava žena i homoseksualnih osoba, a cilj im je potaknuti gledatelje da promišljaju ono što se danas događa i da iz povijesti uče kako se ne bi ponovile tragedije iz prošlih vremena.

Hrvoje Pukšec, voditelj filmskih programa Festivala tolerancije, rekao je da su pripremili "sjajan filmski program koji će, sigurni smo, oduševiti publiku željnu pametnih, važnih ali i vedrih, optimističnih filmova". "Postavili smo i odličan popratni program, poput dviju vlastitih izložbi i nastupa renomiranih glazbenika čiji će zvuci odjekivati Bundekom", napomenuo je. Za glazbeni program zasad su najavljeni The Beat Fleet, Edo Maajka, Vlatko Stefanovski.

PREMINUO BOGDAN ŽIŽIĆ

Višestruko nagrađivani hrvatski redatelj i scenarist Bogdan Žižić, preminuo je u 87. godini, ostavivši iza sebe više od stotinu filmskih naslova, izvijestio je Hrvatski audiovizualni centar.

Bogdan Žižić (1934., Solin) završio je klasičnu gimnaziju u Splitu, a 1957. diplomirao pravo na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Bio je dramaturg u Zagreb filmu, od 1960. do 1964. te njegov direktor, od 1984. do 1990. Od svog prvog dokumentarnog filma "Poplava" 1964. godine snimio je više od stotinu naslova, a najviše su ga zanimale kratke dokumentarne forme. Kako se podsjeća, prva su mu dva cjelovečernja igrana filma, "Kuća" i "Ne naginji se van" ovjenčana Zlatnim Arenama, a njima se, kao i filmom "Daj što daš" (1979.) afirmirao kao vodeći predstavnik struje društvenokritičkoga filma sedamdesetih.

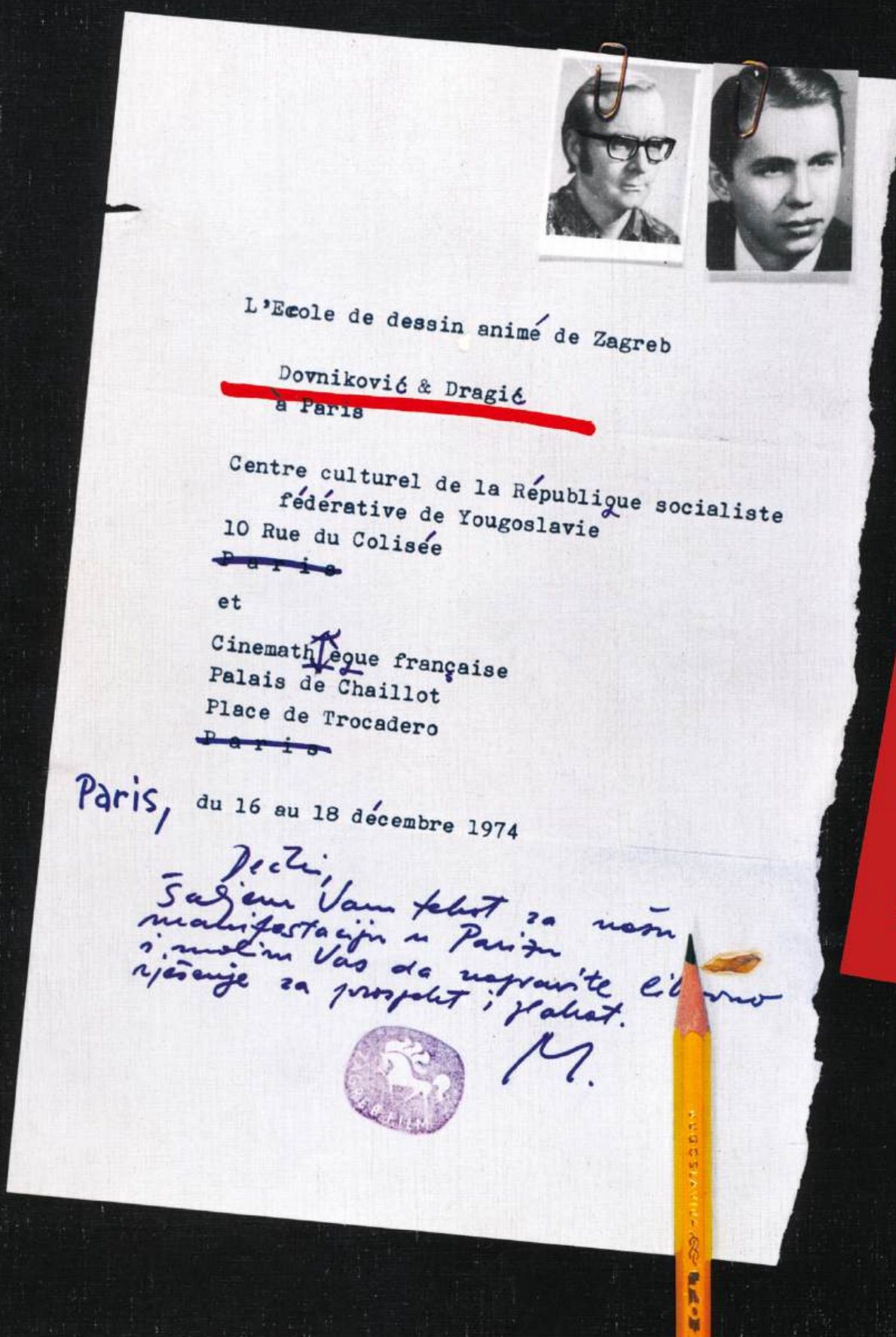
Istomu tematskom krugu pripada i njegov najuspjeliji film "Rani snijeg u Münchenu" (1984), dok je u "Cijena života" (1994) obradio ratnu tematiku. Autor je dokumentarnog filma "Moj slučaj", posvećenog Vladi Gotovcu, dok je umjetnika Alfreda Pala pratio u filmovima "Jedna vukovarska priča" i "Goli otok". Posljednji dokumentarni film "Jasenovački memo" snimio je prije pet godina.

Ilustracija Nedeljka Dragiča za knjigu *Tata ti si lud* Williama Saroyana, biblioteka Vjeverica, 1979.

CIJENA 20 KN

www.casopis.prosvjeta.net

PLAKAT IZLOŽBE BORIVOJA DOVNIKOVIĆA I NEDELJKA DRAGIĆA U PARIZU 1974.
NA NASLOVNICI PLAKAT NEDELJKA DRAGIĆA ZA PREDSTAVU POLITIČKA BAJKA

AVTORI

GORAN BABIĆ / MLADEN BLAŽEVIĆ / GORAN BORKOVIĆ
MILAN CIMEŠA / BRANKO ČOLOVIĆ / EPISKOP GRIGORIJE / DUŠAN IVANIĆ
NENAD JOVANOVIĆ / MILOŠ KORDIĆ / BOJAN KRIŠTOFIĆ / ŽELJKO LUKETIĆ
ĐORĐE MATIĆ / BOJAN MUNJIN / IGOR RUŽIĆ / MILORAD SAVIĆ
SINIŠA TATALOVIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ / NIKOLA ŽIVANOVIĆ